

Samen voor democratie en socialisme ... Of toch niet helemaal?

**Verhouding tussen de Vlaamsgezinde
vleugel van de Belgische Werkliedenpartij en
de Internationale Socialistische Anti-
Oorlogsliga in de jaren 1930.**

Nick Peeters

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de geschiedenis

Promotor: dr. Jan De Graaf
Begeleider: prof. dr. Martin Kohlrusch

Academiejaar 2017-2018

172 013 tekens

Ik verklaar me akkoord met de code of conduct van de faculteit Letteren voor geloofwaardig auteurschap.

Inhoudstafel

Samen voor democratie en socialisme ... Of toch niet helemaal? Verhouding tussen de Vlaamsgezinde vleugel van de Belgische Werkliedenpartij en de Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga in de jaren 1930.

Inhoudstafel.....	1
Voorwoord	2
Inleiding	3
1 Context en voorgeschiedenis van de Anti-Oorlogsliga.....	10
1.1 Gebrekkige Vlaamse actie en antimilitaristische daadkracht bij de BWP	10
1.2 Maurits Naessens en de aanloop naar de stichting van de Anti-Oorlogsliga	18
1.3 De stichting van de Liga en het Groot-Nederlandse congres te Essen.....	24
2 De oorspronkelijke band tussen BWP en Liga (1931-1933).....	28
2.1 Vlaamse steun in een sfeer van wantrouwen.....	28
2.2 Nederlandse invloeden in de strijd tegen het fascisme.....	34
2.3 Militievorming Liga leidt tot ergernis binnen BWP	36
2.4 De groeiende Liga in confrontatie met het Verdinaso én de BWP-leiding	40
3 Scheuring tussen BWP en ISAOL (1934).....	46
3.1 Het Plan van de Arbeid leidt tot een wissel van de macht bij de Ligaleiding.....	46
3.2 Frans Liebaers brengt een ideologische verschuiving in de Liga teweeg	50
3.3 Ligageweld tegen het VNV en de daaropvolgende militiewet van juli 1934.....	52
4 Verhinderende totale breuk door Vlaamse verbondenheid (1935).....	56
4.1 Liga leidt tot grote ergernis binnen BWP.....	56
4.2 Het geduld van de BWP'ers raakt op	59
4.3 ISAOL op ramkoers met haar vroegere beschermers	63
Conclusie.....	66
Abstract	69
5 Bibliografie	70
5.1 Gedrukte bronnen.....	70
5.1.1 Kranten en periodieken	70
5.1.2 Gedrukte archivalische bronnen.....	70
5.1.3 Onuitgegeven archivalische bronnen	70
5.2 Picturale bronnen	71
5.3 Werken	71
5.3.1 Monografieën	71
5.3.2 Artikels en bijdragen	73
5.3.3 Ongepubliceerde verhandelingen	74
5.4 Websites	75

Voorwoord

Bij de verwezenlijking van deze masterthesis kwam de voorbije maanden heel wat kijken. Daarom ben ik dankbaar dat ik steeds kon rekenen op de steun van verschillende mensen. In de eerste plaats bedank ik mijn promotor dr. Jan De Graaf voor zijn beargumenteerde, kritische inbreng tijdens de groepssessies en omdat hij mij doorheen het academiejaar wanneer nodig met raad en daad bijstond. Daarnaast ben ik het personeel van het Liberaal Archief en het Instituut voor Sociale Geschiedenis (AMSAB-ISG) dankbaar voor de hulp bij de opzoeking van het bronnenmateriaal voor de thesis. Naast hen ben ik ook Ruud Bruijns van het Studiecentrum Joris van Severen erkentelijk, omdat hij uit persoonlijke sympathie interessant bronnenmateriaal voor mij ter beschikking stelde. Ten slotte wil ik zeker ook mijn gezin en in het bijzonder mijn moeder bedanken voor de steun die ze boden tijdens mijn onderzoeksproces.

Inleiding

“Om al die redenen ziet de I.S.A.O.L. in het V.N.V. een bewusten of onbewusten vijand van het volk, die tot de menschen gaat in naam van God en Vlaanderen, met den dolk achter den rug. [...] Komt, Vlamingen, indien gij Vlaanderen werkelijk groot en vrij wilt, kampt dan met de Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga voor VREDE, VRIJHEID EN SOCIALISME!”¹

Deze verklaring uit 1935 van de Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (ISAOL/Liga) wekt de indruk dat de sociaaldemocratisch geïnspireerde antimilitaristische en antifascistische organisatie zich specifiek richtte op het welzijn en de zelfstandigheid van het Vlaamse volk. Dit engagement van de Liga vond weerklank bij Vlaamsgezinde mandatarissen van de socialistische Belgische Werkliedenpartij (BWP), maar stootte ook op tegenstand binnen de partij. Immers uitten sommigen hun bezorgdheid over de ideologische onduidelijkheid van de vereniging en de agressiviteit van Liga-acties, die de partij imagoschade kon toebrengen. De betreffende acties waren gericht tegen de in de jaren 1930 opkomende Vlaams-nationalistische Nieuwe Ordebewegingen, meer bepaald het Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso) en het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV). Die Nieuwe Orde was een van oorsprong katholieke en radicaal Vlaams-nationalistische politieke beweging, die in de jaren 1930 steeds meer buitenlandse fascistische elementen overnam.²

Dit onderzoek bestudeert de verhouding van de Vlaamsgezinde vleugel van de Belgische Werkliedenpartij met de Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga en hoe hun samenwerking verliep tegen de Nieuwe Ordebewegingen in de jaren 1930. Daarnaast onderzoekt de thesis of het Vlaamsgezinde aspect onder de socialisten invloed had op de verstandhouding tussen partijpolitici en radicaal-socialistische militanten van de Liga, naast het algemeen gedeelde antifascisme. De nadruk zal daarbij liggen op de vraag of er meer samenhang tussen de Vlaamsgezinde socialistische partijpolitici en de Liga viel te bemerken onder de moeilijke omstandigheden, waarin het internationale socialisme zich bevond aan het einde van het interbellum. Daarvoor maakt de thesis gebruik van een uitgebreide verzameling primaire en secundaire bronnen.

De literatuur over het onderzoeksthema kenmerkt zich sinds de jaren 1970 door een algemeen en weinig diepgaand onderzoek, waarbij de auteurs nauwelijks naar elkaar refereerden. Ze spraken zich al te vaak uit over de socialistische Belgische Werkliedenpartij in

¹ *De verraders van het Vlaamsche volk?*, ISAOL, Antwerpen, 1935, 19-20.

² L. VOS, ‘The Flemish National Question’, *Nationalism in Belgium: shifting identities, 1780-1995*, 1998, 89; L. GEVERS, ‘The Catholic Church and the Flemish Movement’, *Nationalism in Belgium: shifting identities, 1780-1995*, 1998, 117.

zijn geheel en keken niet gedetailleerd naar de communautaire geschillen binnen de partij. Deze geschillen waren het gevolg van de Vlaamsgezinde positionering van vooraanstaande Vlaamse BWP-politici. Enerzijds vermeldden bepaalde auteurs kort ervaringen van historische actoren. Anderzijds schreven onderzoekers bondig en vanuit afwijkende standpunten over ideologische verschillen tussen de BWP en de in 1931 opgerichte Anti-Oorlogsliga. Een van de eerste onderzoekers was Arthur De Bruyne, die in 1969 de Anti-Oorlogsliga beschreef in zijn biografie van de socialistische politicus Hendrik de Man. In *Hendrik de Man, Cyriel Verschaeve* stond de auteur, die als hobbyist historische werken schreef over de Eerste en de Tweede Wereldoorlog en de naoorlogse repressie van collaborateurs, duidelijk negatief tegenover de ISAOL. Hij beschreef de organisatie met weinig nuance en zonder bronnenvermelding als een extremistische oppositie binnen de Belgische Werkliedenpartij. De Liga werkte volgens hem door buitensporige gewelddadigheid de destabilisering van de socialistische beweging in België in de hand. Door zijn professionele activiteit als medewerker van Nieuwe Ordebladen tijdens het interbellum was De Bruyne nauw betrokken bij de vooroorlogse politieke strubbelingen tussen fascist en socialisten.³

In 1987 trad historicus Jan Creve De Bruyne bij in *Recht en trouw: de geschiedenis van het Verdinaso en zijn milities*. Hierin schreef de radicaal Vlaamsgezinde auteur, vooral afgaand op persoonlijke interviews met ooggetuigen, dat de voormannen van de BWP zich steeds sterker geneerden voor de ISAOL. Als gevolg hiervan probeerden ze volgens hem de organisatie langzaam tegen te werken en te ontbinden tot deze net voor de uitbraak van de Tweede Wereldoorlog zo goed als verdwenen was. Net als De Bruyne had ook Creve een duidelijke voorkeur voor het radicaal Vlaams-nationalisme. Dit blijkt uit zijn engagement voor de Vlaamse Militantenorde, een organisatie die in de jaren 1980 verboden werd vanwege militievorming. Door zijn engagement kende hij persoonlijk een groot aantal vooraanstaande getuigen van de strubbelingen tussen socialisten en aanhangers van de Vlaamse Nieuwe Ordebewegingen. De interviews met oud-Dinasoleider Jef François en andere oudgedienden van het Verdinaso leverden interessante, maar vaak eenzijdige getuigenissen op. Deze getuigenissen vormden de basis van zijn onderzoek, naast periodieken uit het interbellum en secundaire literatuur.⁴

De theorie dat de BWP-leiding de ISAOL zag als een extreemlinkse organisatie, die ze nooit serieus nam, kreeg vanaf de jaren 1970 tegenkanting van academische onderzoekers. Toenmalig student Raf Van Lerberge besloot in 1976 in zijn licentiaatsverhandeling, dat de

³ A. DE BRUYNE, *Hendrik de Man, Cyriel Verschaeve*, De Panne, 1969, 67-68; *Schrijversgewijs*, 'De Bruyne Arthur'.

⁴ J. CREVE, *Recht en trouw: de geschiedenis van het Verdinaso en zijn milities*, Antwerpen, 1987, 39; *Uilekot*, 'Hoe Zou Het Nog Met Vrijbuiten Zijn?'.

verhouding tussen de BWP en de ISAOL complexer was dan de twee vermelde onderzoekers beweerden. Zo opperde hij dat de band tussen de twee socialistische organisaties pas vanaf 1935 verslechterde. Vertegenwoordigers van de BWP probeerden de Liga tegen te werken door haar uit BWP-lokalen te weren en Ligamilitanten onder druk zetten om uit de organisatie te stappen. Desondanks schreef Van Lerberge wel dat er tot het begin van de oorlog nog steeds solidariteit bestond op lager niveau dan de socialistische partijleiding.⁵

De Nederlandse Annemieke Klijn deelde dezelfde mening als Van Lerberge in haar doctoraatsthesis *De houding van de Belgische Werklieden Partij en de Sociaal Democratische Arbeiderspartij tegenover het nationaal-socialisme* uit 1981. Daarin beweerde ze vooral op basis van primaire bronnen dat de BWP en de Liga, ondanks strubbelingen, initieel zeer nauw met elkaar verbonden waren. De neergang van hun verhouding was volgens de auteur eerder te wijten aan de houding van individuele personen en hun invloed binnen de organisaties en in mindere mate aan ideologische onenigheden. Ook had Klijn aandacht voor de ‘Plan-propagandisten’, een groep socialisten binnen de Liga die achter de plannen van de BWP-leiding stond. Die groep distantieerde zich steeds meer van de extreemlinkse elementen binnen de ISOAL. De onderzoekster deelde hiermee de visie van Michel Vermote en Geert Van Goethem, historici gespecialiseerd in sociale geschiedenis. Zij beschreven al in 1985 in hun monografie *Honderd jaar socialisme* hoe de Liga bestond uit zowel een aanzienlijk aandeel supporters van de Man en zijn ‘Plan van de Arbeid’ als uit extreemlinkse trotskisten. Dat plan voorzag een sterk gezag van de overheid, die aan de hand van een geleide economie een grotere welvaart onder de bevolking tot stand moest brengen. De historici kwamen tot deze conclusie door het gebruik van een grote verzameling primaire bronnen. Ze baseerden zich, zoals andere onderzoekers, op de monografie *Vijfentwintig jaar socialisme* van Mieke Claeys-Van Haegedoren uit 1967, die de verhouding tussen BWP en Liga beknopt beschreef.⁶

Ook Eric Rosseel, filosoof en politiek wetenschapper, opperde in 1996 in zijn monografie *Ethisch Socialisme in Vlaanderen*, dat BWP-voorzitter Hendrik de Man met zijn ‘nationaal socialisme’ afweek van het Liga-ideaal. De organisatie koesterde volgens hem de romantische idee van de sociale solidariteit van het ‘arbeiderscommunitarianisme’. Aan de hand van Rosseels publicaties valt af te leiden dat hij zich ideologisch positioneerde aan de kant

⁵ R. VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1976, 43, 50.

⁶ A. KLIJN, *De houding van de Belgische Werklieden Partij en de Sociaal Democratische Arbeiderspartij tegenover het nationaal-socialisme*, Onuitgegeven doctoraatsthesis, Rijksuniversiteit Groningen, 1981, 34-36; M. VERMOTE en G. VAN GOETHEM, *Honderd jaar socialisme 1885-1985: een terugblik*, Gent, 1985, 194-197; *Universiteit Gent*, ‘Michel Vermote’; AMSAB, ‘Geert Van Goethem’; M. CLAEYS-VAN HAEGEDOREN, *Vijfentwintig jaar socialisme. Evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940*, Antwerpen, 1967, 434; R. BAUER, *De Lage Landen: een geschiedenis in de spiegel van Europa*, Tielt, 1994, 40.

van het radicale socialisme. Volgens hem zouden andere sociale stromingen hieraan afbraak doen en hij beschouwde deze dan ook als minderwaardig. Daarnaast beweerde Bruno De Wever in *Greep naar de macht*, dat de Vlaamsgezinde BWP'er Herman Vos met een nuchterder blik keek naar de Vlaamse Nieuwe Ordebewegingen dan de militanten van de Liga. De BWP-leiding zou volgens De Wever, afkomstig uit een radicaal Vlaamsgezind en extreemrechts milieu, waarvan hij sinds zijn pubertijd en tijdens zijn studies duidelijk afstand nam, overigens erg weinig vat hebben gehad op de werking van de Liga.⁷

In 2009 formuleerde Stijn Mergan een soortgelijke conclusie in zijn masterthesis *Stalinisme als bevrijding voor Vlaanderen*. Daarin stelde de jonge onderzoeker, onder andere gebaseerd op het onderzoek van Van Lerberge, dat de Liga zich aanvankelijk opstelde als derde macht naast de BWP en de vakbonden. Vanaf 1934 echter, onder leiding van Frans Liebaers, kopman van de marxistische vakbond, evolueerde de Liga volgens Mergan naar een revolutionaire linkervleugel van de socialistische beweging. De organisatie kante zich volgens hem openlijk tegen het socialistisch reformisme en beschouwde zichzelf als een voorhoede van overtuigde militanten die door hun agitatie een massabeweging zouden ontketenen.⁸

Aan het einde van de jaren 1990 brak echter een nieuwe stroming historici door, die een positievere kijk op de verhouding en samenwerking tussen de BWP en de Liga formuleerde. Zo beweerde Jan Hunin in zijn bibliografie van socialistisch kopman Camille Huysmans in 1999 dat deze de Liga eerst verketterde omwille van haar buitensporige geweld. Volgens de auteur nam Huysmans doorheen de jaren 1930 evenwel een steeds tolerantere houding aan, omdat de Nieuwe Orde steeds meer terrein won en de politiediensten haar milities niet meer alleen aankonden. In 2000 formuleerde Lieven Saerens, historicus en specialist over Jodenvervolgung voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog, eenzelfde visie. Hij wees erop dat kopstukken van de BWP zij aan zij stonden met socialistische militanten om de volgelingen van de Nieuwe Ordebewegingen fysiek te weren. Ten slotte uitte ook Harry Van Velthoven, historicus gespecialiseerd in de Vlaamse beweging en het socialisme, zijn positivisme in zijn monografie *Waarheen met België?*. Hij verwees naar de radicaal antifascistische toon op het Vlaamsch Socialistisch Congres van 1937, die sterk overeenkwam met de visie van de Liga.⁹

⁷ E. ROSSEEL, *Ethisch socialisme in Vlaanderen: de 20ste eeuw overbrugd*, Brussel, 1996, 68-70; *BF Ampersand En Tilde*, 'Eric Rosseel'; B. BOMBEEK en J. VERHAEST, *Schamper*, 'Ik heb genoeg nationalistische pap gegeten'; B. DE WEVER, *Greep naar de macht: Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde: het VNV 1933-1945*, Tielt, 1994, 251.

⁸ S. MERGAN, *Stalinisme als bevrijding voor Vlaanderen: de "Vlaamse reflex" van Bert Van Hoorick binnen de naoorlogse KPVB*, Onuitgegeven masterthesis, Rijksuniversiteit Gent, 2009, 29.

⁹ J. HUNIN, *Het enfant terrible Camille Huysmans 1871-1968*, Leuven, 1999, 314; L. SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad*, Tielt, 2000, 289; H. VAN VELTHOVEN, *Waarheen met België? Van taalstrijd tot communautaire conflicten: een selectie uit 35 jaar wetenschappelijk onderzoek*, Brussel, 2011, 46.

De besproken literatuur maakt duidelijk dat over de bredere verhouding tussen de volledige BWP en de Liga geen duidelijke historiografische scholen of debatkeren zijn te onderscheiden. Van 1969 tot het einde van de jaren 1980 ontwikkelde zich voornamelijk tussen historici een discussie binnen de geschiedschrijving over de thematiek. Onder meer licentiaatsverhandelingen uit de jaren 1970 en 1980 vormden de meer uitgebreide analyses waarop onderzoekers hun secundaire literatuur later baseerden. Enkele historici opperden dat de band tussen BWP en Liga over de volle lijn slecht was. Anderen beweerden dan weer dat de band pas vanaf 1935 verslechterde omwille van fundamentele ideologische meningsverschillen. Een kleinere derde groep historici formuleerde positievere conclusies over het onderwerp. De overgrote meerderheid van de auteurs zijn Vlamingen, van wie sommigen een familiaal verleden hadden, dat direct verbonden was met de ideologische spanningen van het interbellum. Buiten de landsgrenzen werd weinig onderzoek gedaan naar de kwestie die deze paper behandelt.

Ook in Vlaanderen is de Vlaamsgezindheid binnen de socialistische beweging en haar impact op de relatie tussen de BWP en de Liga tot nog toe niet diepgaand onderzocht. Deze thesis beoogt hierop een nieuw licht te schijnen. De studie richt zich specifiek op de Vlaamsgezinde vleugel van de Belgische socialistische partij in de jaren 1930 en hoe de vertegenwoordigers ervan zich verhielden ten aanzien van de Liga. Het doel van het onderzoek is om iets toe te voegen aan het historiografisch debat door middel van een originele vraagstelling, de gebruikte methode en een bronnenselectie die afwijkt van voorgaande studies. Hiervoor raadpleegt de paper een ruime verzameling secundaire literatuur en bronnen in het Instituut voor Sociale Geschiedenis (AMSAB-ISG) en het Liberaal Archief in Gent. Vanuit de vraagstelling of Vlaamsvoelendheid van belang was in de verhouding tussen BWP en Liga zal deze studie een completer beeld schetsen van deze episode uit de Vlaamse geschiedenis. De bronnenanalyse zal in combinatie met de fragmenten uit de literatuur de basis vormen om tot gefundeerde conclusies te komen. Het onderzoek maakt daarnaast gebruik van werken, die naar de buitenlandse context van toen refereren. Dit om de Liga binnen de toestand van het destijds internationale socialisme te situeren.¹⁰

De thesis consulteert een uitgebreid bronnencorpus dat bestaat uit onder andere archiefstukken van de Belgische Werkliedenpartij. De studie analyseert inhoudelijk de bewaarde verslagen van de partijvergaderingen van 1930 tot 1935 om de verschillende visies van bepaalde socialistische partijleden op de Liga te bespreken. Voor deze bronnen beperkt het onderzoek zich tot deze vijf jaren, omdat zowel ervoor als erna de Liga niet of nauwelijks een

¹⁰ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 15-18; AMSAB, 'Startpagina'; *Liberaal Archief*, 'Home'.

relevant besprekingsonderwerp bleek op de vergaderingen van de BWP. Ook onderwerpt het andere papieren bronnen aan diepgaand en selectief analyserend onderzoek, zoals de bewaarde nummers van socialistisch geïnspireerde kranten, het Ligablad *Ligasinjaal*, brochures van de Liga en socialistische briefwisseling tussen Liga-activisten en BWP-vertegenwoordigers. Het Ligablad en de brochures dienen om de visie van de Ligaleiding ten opzichte van de Vlaamsgezinde BWP-kopstukken te kaderen. In combinatie met de archiefstukken van de BWP-vergaderingen vallen op die manier beide zijden te bestuderen. De minder officiële briefwisseling is van nut om mogelijk een ander licht te werpen op hoe de partij en de Liga de realiteit probeerden uit te dragen. Een extra dimensie komt tot stand door de beknopte analyse van bladen van de Nieuwe Orde om haar visie op de Liga en de Vlaamsgezinde BWP'ers bloot te leggen. De keuze voor bepaalde socialistische kranten en bladen geïnspireerd door de Nieuwe Ordegedachte hangt af van de relevante momenten waarop ze verschenen. Immers bieden deze kranten een gekleurde, maar ook gedetailleerde beschrijving van bepaalde evenementen.¹¹

Aan de hand van dit bronnenmateriaal valt af te leiden welke thema's populair waren in de geschriften. Naast papieren bronnen leveren visuele bronnen zoals foto's en affiches met de nodige nuance een extra bijdrage. De afbeeldingen zijn relevant om een duidelijker beeld te schetsen van op papier beschreven omstandigheden en gebeurtenissen. Wanneer schriftelijke bronnen bijvoorbeeld oppervlakkig handelen over socialistische massabijeenkomsten, versterken de afbeeldingen de waarneming. Dit door het beeld van de gebruikte politieke symboliek te concretiseren. Daarnaast bieden door de openbare omroep uitgezonden biografische en thematische documentaires als *Camille Huysmans: Tegen de stroom in* en *Het Verzet* met historisch getoetste interviews van ooggetuigen een aanvullende en persoonlijke bijdrage. Deze inhoudelijke analyse betekent niet dat het onderzoek sporadisch stilstaat bij steeds wederkerende termen en namen van politici. In dit geval geeft de vermelding van bepaalde Vlaamsgezinde politici, zoals Camille Huysmans, immers de aanzet tot dieper onderzoek naar de relatie tussen hen en de Liga.¹²

Deze studie bestaat uit vier delen. Het eerste deel besteedt aandacht aan de Vlaamsgezindheid binnen de BWP aan het begin van de jaren 1930 en de opkomst van een

¹¹ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z: vergaderverslagen van 1930-1935; GENT, AMSAB, *Archiefstukken BWP-afdeling Kortrijk*, nr. 003.00572: Brief van communist aan BWP-gemeenteraadsleden van Kortrijk en brief over het optreden van het Verdinaso, 1938; F. MORTIER, *Wat is een ISAOL Ligamilitant?*, Antwerpen, 1933; *Onthullingen over de ISAOL door een ex-ligamilitant*, ISAOL, Gent, 1936.

¹² M. DE WILDE, [IN RESPECT OF MAURICE DE WILDE], *Het Verzet - De terugkeer van het verleden*, video, 3 augustus 2015 (<https://www.youtube.com/watch?v=MSPW3-XE8ME&t=407s>); [CAMILLE HUYSMANS], *Camille Huysmans: Tegen de stroom in*, video, 3 juni 2016 (<https://www.youtube.com/watch?v=NUMWelugRXU&t=18s>).

antimilitaristisch sentiment onder de socialistische Vlaamse jeugd. Daarna handelt het onderzoek over de oprichting van de Anti-Oorlogsliga, haar Vlaamsgezinde leiders, de internationale banden die ze had en haar verhouding ten opzichte van de BWP. In het derde hoofdstuk analyseert de thesis de ideologische conflicten tussen de BWP en de Liga en de stelselmatige neergang van de ISAOL. Het vierde en laatste hoofdstuk beschrijft de groeiende ergernissen onder Vlaamsgezinde BWP'ers ten aanzien van de steeds meer oncontroleerbare organisatie. Het slot van dit hoofdstuk handelt over de maatschappelijke irrelevantie van de ISAOL aan het einde van de jaren 1930.

1 Context en voorgeschiedenis van de Anti-Oorlogsliga

1.1 Gebrekkige Vlaamse actie en antimilitaristische daadkracht bij de BWP

Aan het einde van de jaren 1920 ondervonden de socialisten van de Belgische Werkliedenpartij dat het flamingantisme in Vlaanderen sterk oprukte. Ze beseften dat dit een effect zou hebben op de verkiezingsuitslag van 26 mei 1929. Dat flamingantisme, zoals de invloedrijke negentiende-eeuwse dichter Albrecht Rodenbach het stelde, was een reactie tegen de houding van de overheid, die aan hem die ‘voor het Vlaamsch is... eenen kaakslag geeft’. Daarom besloot de BWP enkele toegevingen te doen aan het Vlaamsgezinde electoraat om zo veel mogelijk kiezers naar zich toe te trekken. Deze toegevingen stonden in contrast met de oorspronkelijke houding van de partij, die onder andere steeds een nieuwe, radicale Vlaamse wetgeving in het leger had verhinderd. In november 1927 was de regering Jaspar I, bestaande uit katholieken, socialisten en liberalen, uiteengevallen omwille van de socialistische eis om de militaire dienst te verkorten tot zes maanden. De tweede katholiek-liberale regering Jaspar wilde een nieuwe militiewet doen goedkeuren, gekoppeld aan een wet op het taalgebruik bij het leger. De socialistische partij verzette zich echter tegen het eerste voorstel, waardoor beide wetsontwerpen maandenlang onbehandeld bleven in het parlement. De communautaire spanning rond de taalwetten steeg. De politici van de Werkliedenpartij besloten voorafgaand aan de verkiezingen een eigen visietekst inzake de Vlaamse kwestie op te stellen.¹³

Op 16 maart 1929, ongeveer twee maanden voor de Belgische wetgevende verkiezingen, publiceerde de socialistische Belgische Werkliedenpartij de tekst van een intern partijdocument, namelijk het ‘Compromis des Belges’. De Waalse Jules Destrée en de Vlaamsgezinde Camille Huysmans stelden het document op; veertien Waalse en elf Vlaamse volksvertegenwoordigers van de partij ondertekenden het. Het compromis veroordeelde het separatisme, maar aanvaardde de culturele autonomie van de Vlaamse en de Waalse gemeenschap in het unitaire België. Daarnaast lag de klemtoon op een grotere bestuurlijke autonomie voor de gemeenten en de provincies. De bepalingen waren duidelijk in het voordeel van Destrée en zijn Franstalige achterban, onder andere door de tweetaligheid in de taalgemengde gebieden te behouden. Die tweetaligheid hield in dat ambtenaren en dienstverleners vrij waren om te kiezen in welke taal ze de burger te woord stonden. De meerderheid van hen gaf de voorkeur aan het Frans, omdat het ‘voornamer’ was. De Vlamingen raakten als gevolg hiervan onderworpen aan een eentalige Franstalige dienstverlening,

¹³ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Flamingant, flamingantisme’ en ‘Jaspar, Henri’; G. KWANTEN, *August-Edmond De Schryver*, Leuven, 2001, 82; L. WILS, ‘Bormsverkiezing en Compromis des Belges’, *Journal of Belgian History*, 4 (1973), 327.

aangezien de in Vlaanderen woonachtige Franstaligen geen Nederlands hoefden te leren. Door de bepaling van de tweetaligheid bestond er onder de Vlaamse socialisten van de BWP geen eensgezindheid over de tekst van het compromis. Sommige Vlaamsgezinde BWP'ers weigerden hem te ondertekenen en ook een aantal Franstalige socialisten aanvaardden hem lange tijd niet of slechts gedeeltelijk.¹⁴

Door de onenigheid over de bepalingen in de overeenkomst en het feit dat de tekst nooit op een partijcongres ter sprake kwam, benutte de BWP het compromis niet in haar campagne voor de verkiezingen in mei 1929. De Frontpartij profiteerde ervan dat de traditionele Belgische partijen niet effectief tegen de communautaire spanningen optraden. Daardoor nam de polarisatie tussen radicaliserende Vlamingen en Walen toe. De maatregelen van de socialistische partij bleken tevergeefs, omdat de Vlaamse BWP'ers niet met het 'Compromis' durfden uit te pakken als verkiezingspropaganda. Er was geen totale overeenstemming tussen de socialistische Vlamingen, doordat de BWP het debat over de taalkwestie grotendeels schuwde. Volgens historicus Lode Wils hield het akkoord door 'een waas van gewilde onduidelijkheid' slechts het programma van de wallingantische Jules Destrée in. Onder deze omstandigheden van ideologische verdeeldheid zette de BWP zich schrap voor de verkiezingen.¹⁵

Op 26 mei 1929 trokken de mannelijke Belgische burgers naar de stembus voor de verkiezing van nieuwe volksvertegenwoordigers in de Kamer en de Senaat. De Belgische Werkliedenpartij was sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog onbetwist de grootste speler in het Belgische parlement. Het resultaat van de stembusgang was echter dat ze moest toekijken hoe de katholieke partij haar in de Kamer met één zetel meer naar de tweede plaats verdreef. Dat de katholieke partij de meeste zetels verwierf, betekende niet dat ze ongenaakbaar aan de top stond. In vergelijking met de vorige legislatuur verloren de katholieken 15 zetels in de Kamer. Ondanks het verlies van 8 zetels bleef de BWP met zeventig verkozenen evenwel naast de katholieken onevenaarbaar voor de liberale en de communistische partij, die respectievelijk 28 zetels en 1 zetel haalden. Tijdens de voorgaande legislatuur waren de socialisten al in de oppositie gedrongen door een coalitie van katholieken en liberalen en hier zou na 26 mei ook geen verandering in komen. Ondanks de electorale tegenslagen was de socialistische partij volgens historicus Lode Wils vooral bekommerd over de doorbraak van een volkomen nieuwkomer, namelijk de radicaal Vlaams-nationalistische Frontpartij. Deze zou volgens de

¹⁴ KWANTEN, *August-Edmond De Schryver*, 82; WILS, 'Bormsverkiezing en Compromis des Belges', 329.

¹⁵ *Ibid.*

socialistische *Volksgazet* geprofitteerd hebben van jongeren die ‘zich hadden laten verblinden’ door de beloften van de Frontpartij.¹⁶

De Vlaams-nationalisten haalden tien procent van de stemmen in Vlaanderen. Dit was voor de nieuwe regering, geleid door de katholieke Luikenaar Henri Jaspar, reden genoeg om toegevingen en beloftes te doen aan de radicaliserende Vlaamsgezinde volksgemeenschap. De nationalistische Vlamingen, die zich vanaf het begin van de jaren 1930 steeds militanter manifesteerden, bleken echter niet enthousiast over de nieuwe premier:

*Vlaamsche nationalisten! Het Vlaamsch Nationaal Verweer staat onder leiding van Dr. Borms en moet het machtigste agitatiemiddel worden in onzen harden kamp voor algeheele zelfstandigheid! Want na de verklaring van den heer Jaspar, eerste minister van België, dat het Vlaamsch nationalisme in de kiem moet uitgeroeid worden, is het nu meer dan ooit de tijd, dat de Vlamingen hun eigen verweer degelijk organiseeren.*¹⁷

Hun radicalisme sproot onder andere voort uit de steeds uitgestelde vernederlandsing van de Universiteit van Gent en de al vermelde verhindering van nieuwe taalwetten in het Belgische leger. De taaltoestand in het leger leidde vlak na de verkiezingen overigens tot een nationale rel, toen de opgeroepen soldaat Joris De Leeuw weigerde Franse bevelen op te volgen. In mei 1929 publiceerde de sociaalvoelende Vlaams-nationalist en politicus voor de Frontpartij Herman Vos een artikel in het Vlaams-nationalistische blad *De Schelde*. Hierin riep hij alle Vlaamse dienstplichtigen op om in 1930 - het jaar van de Belgische eeuwfeesten - de Franse bevelen van hun meerderen te negeren. Omdat De Leeuw gehoor gaf aan de oproep, veroordeelde de Luikse krijgsraad hem op 6 mei 1930 onder beschuldiging van dienstweigering tot een gevangenisstraf van drie en een halve maand. Zijn proces en veroordeling leidden tot grote commotie langs Vlaams-nationalistische zijde. De Leeuw kreeg steun vanuit de Vlaamsgezinde pers en organisaties en in de Kamer ijverde Vos voor de vrijlating van de jonge soldaat. De Vlaamse druk resulteerde in de vrijspraak van De Leeuw, maar de hele affaire kon de invoering van het Nederlands als beveltaal in het leger nauwelijks beïnvloeden. De Leeuw trad na zijn vrijlating toe tot het Vlaamsch Verweer, een Vlaams nationale militantengroep.¹⁸

Volgens historicus Godfried Kwanten weten de partijstrategen van de BWP het stemmenverlies in Vlaanderen voornamelijk aan dergelijke spanningen en ze brachten dan ook een ideologische wending teweeg. De standpunten van de socialistische partij met betrekking tot de Vlaamse kwestie verschoven. De nederlaag van de BWP, die omwille van de Franstalige

¹⁶ *Ibzdgip.fgov*, ‘Verkiezing voor Kamer op 26 mei 1929’; WILS, ‘Bormsverkiezing en Compromis des Belges’, 324.

¹⁷ B. MEURIS, *Er was eens 'n leeuw in het Belgisch leger*, 1931, achterflap.

¹⁸ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Leeuw, Joris de’.

dominantie binnen de partij steevast de wallingantische kaart had gespeeld, maakte duidelijk dat ze het anti-flamingantische verzet uit Wallonië moest intomen. Deze evolutie was zeker niet vanzelfsprekend, omdat de Waalse tak van de BWP het meest wallingantisch was van alle politieke partijen. De reden hiervoor was, dat in de eerste helft van de twintigste eeuw het industriële zwaartepunt van België in Wallonië lag. Door de grotere arbeiderspopulatie in het zuiden was de socialistische achterban er van doorslaggevend belang. Om de Waalse kiezers niet te schofferen, had de BWP er steeds voor gekozen om enig Vlaamsgezind sentiment zo subtiel mogelijk te uiten. Deze collectieve houding van de partij was mogelijk, doordat de Vlaamse vleugel ten dienste van de partijeenheid steeds maar liet begaan.¹⁹

Aan deze machteloze houding kwam na de verkiezingsnederlaag een einde. De negatieve uitslag zorgde ervoor dat de socialisten het ‘Compromis des Belges’ op een diepgaande wijze gingen bespreken. Op de Algemene Raad van 29 oktober 1929 en het partijcongres van 10 en 11 november 1929 verwierp de BWP, onder druk van de Vlaamse mandatarissen, alle Waalse amendementen over de tweetaligheid van Vlaanderen. Slechts één principe van de overeenkomst bleef overeind: ‘Het Frans is de taal van Wallonië, het Nederlands de taal van Vlaanderen.’ Hierdoor werd de BWP de eerste grote nationale partij die het principe van de taalhomogeniteit, de eentaligheid van beide landsdelen, aannam. Het maakte de weg vrij voor een positieve opstelling van de partij tegenover de Vlaamse beweging van 1929 tot 1932. Gedurende deze periode werkte ze in het parlement aan een beter imago om het Vlaamsgezinde electoraat over te halen om zich achter de BWP te scharen. De partij droeg onder andere in belangrijke mate bij tot een zekere communautaire pacificatie, door de taalwetten van 1932 teweeggebracht. Hoewel ze in de oppositie zat, verbeterde de partij de wetsontwerpen met betrekking tot de taalwetgeving met positieve resultaten voor de Vlaamse kiezers als gevolg.²⁰

Die wetgeving van 1932 was volledig geschoeid op het ‘territorialiteitsbeginsel’. De bestuurstaal in Vlaanderen was vanaf toen het Nederlands, in Wallonië het Frans. In de Vlaamse lagere en middelbare scholen werd het Nederlands de onderwijstaal. Als overgangmaatregel bleven in een aantal Vlaamse steden bijzondere scholen voor Franstaligen bestaan. Ondanks deze verwezenlijkingen gleed de partij na 1932 echter weer af in wallingantische richting, een evolutie waarop haar Vlaamse parlementsleden en socialistische dagbladen niet openlijk reageerden. Ook binnenskamers hielden de Vlaamse BWP’ers vaak hun mond en ze

¹⁹ KWANTEN, *August-Edmond De Schryver*, 82; WILS, ‘Bormsverkiezing en Compromis des Belges’, 327; *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Jaspar, Henri’.

²⁰ WILS, ‘Bormsverkiezing en Compromis des Belges’, 322, 326; GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.034.027: Vergadering van 1929-10-29 van de Algemene Raad van de BWP, 29 oktober 1929.

organiseerden zelfs aparte vergaderingen om hun grieven te uiten. Op een van deze bijeenkomsten verklaarde de Vlaamsgezinde August De Block: “Als wij de Vlamingen hebben uitgenoodigd is het omdat op de vergaderingen van den A.R. de Vlamingen - spijtig genoeg - niet tusschen komen ...”²¹

De Belgische Werkliedenpartij vergat of verhulde doelbewust haar eigen mankementen, maar stelde zich vijandig op ten opzichte van de steeds populairdere Vlaams-nationalistische Frontpartij. Enerzijds reageerde ze verheugd op de manier waarop de Vlaams-nationalisten de katholieke partij tijdens de verkiezingen van 1929 electorale klappen toedienden. Anderzijds uitte ze haar bezorgdheid over het sluimerende antidemocratische karakter van individuen binnen de Frontpartij. Met name de West-Vlaamse Joris van Severen bleek steeds de gedoodverfde vijand nummer één te zijn. Van Severen behoorde tot de radicaalste Vlaams-nationalisten en was vanaf 1929, als niet-verkozene voor het parlement, actief betrokken bij de formatie van een centraal geleide militie. Hij geloofde steeds minder in de kracht van de massa en steeds meer in een voorhoede van strijdbare militanten. Die wilde hij inzetten voor zijn anti-parlementaire actie. Hij trachtte de verspreide militante groeperingen, zoals de Vlaamse Militie in Antwerpen, te verenigen in een gezamenlijke buitenparlementaire actie onder de vlag van een nieuwe radicaal-revolutionaire organisatie. Als reactie op van Severens activiteiten opperde de socialist Joseph Van Roosbroeck op een nationale vergadering van de BWP-arrondissementssecretarissen op 4 februari 1930 dat de partij moest ingrijpen. Hij drong erop aan om met de Vlaamse secretarissen samen te zitten om te overleggen over de noodzakelijke bestrijding van de Frontpartij.²²

Het openlijke wantrouwen jegens de radicale Vlaams-nationalisten bleek nog maar eens, toen de Vlaamsgezinde BWP'er Arthur Wauters op 9 november 1930 op een socialistisch congres de 'Fronters' collectief aanduidde als militaristen en fascistten. Zijn bewering illustreerde de manier waarop de BWP zich als partij gericht wapende tegen de recent doorgebroken Frontpartij. Wauters had zich voordien wel steeds hevig voorstander getoond van het Vlaams-nationalisme in zijn publicaties in het socialistische blad *Le Peuple*. Zijn Vlaams gedachtegoed strookte echter niet met de standpunten en de methoden van de Frontpartij. Daarnaast kwam hij in het blad tot het besluit dat de Vlaamse beweging de hele Vlaamse jeugd fascineerde, ook de socialistische. Hij stelde vast dat de Vlaamse socialisten de overtuiging

²¹ WILS, 'Bormsverkiezing en Compromis des Belges', 322, 326; GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.034.027 en 118.Z.040.050: Vergadering van 1929-10-29 van de Algemene Raad van de BWP en Vergadering van 1935-10-23 van de Algemene Raad van de BWP, 23 oktober 1935.

²² CREVE, *Recht en trouw*, 15; GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.035.002: Vergadering van 1930-02-04 van de Federatie van Secretarissen van de BWP, 4 februari 1930; DE WEVER, *Greep naar de macht*, 78.

waren toegedaan dat het socialisme in Vlaanderen ‘Vlaams zou zijn of niet zou zijn’. Net als onder meer de Franstalige socialist Emile Vandervelde pleitte Wauters voor een ‘democratische’ reactie tegen het fascisme.²³

Wauters’ statement over het militarisme van de Fronters was opvallend, omdat de vredelievende Vlaamse Oud-Strijdersvereniging (VOS) - die gelieerd was aan de Frontpartij - al tien jaar lang een veel hoger ledenaantal kende dan de Socialistische Oud-Strijdersbond (S.O.S.). Met ongeveer 75 duizend leden kende de vereniging met in haar leuze de woorden ‘nooit meer oorlog’ een veel hoger ledenaantal dan haar socialistische tegenhanger. De S.O.S. telde slechts een kleine achtduizend leden. Desalniettemin stelde hij dat een partij die steunde op een groot aantal pacifistische veteranen met een grote afkeer voor oorlogsgeweld, om een militair conflict riep. Wauters’ uitlatingen verschenen al snel in de Vlaams-nationalistische bladen, die op hun beurt hierop kritiek formuleerden omwille van het volgens hen hypocriete en lakse antimilitarisme van de BWP. Zoals vaker zou blijken, zaten de Vlaamsgezinde BWP’ers met een dilemma. Enerzijds streefden ze naar meer Vlaamse autonomie, anderzijds wilden ze niet in Franstalige en/of Belgicistische ongenade vallen binnen hun eigen partij. Wauters beweerde immers op het congres van 9 november dat de Vlaamse beweging, als overkoepelend geheel van de betrachting naar meer Vlaamse autonomie, diep geworteld zat in de volksziel en dat de doelstellingen ervan ontegenzeggelijk democratisch waren. Het Vlaams-nationalisme als ideologie beschouwde hij overigens als belangrijkste onderdeel van de beweging. Terwijl hij voordien alleen Joris van Severen en zijn volgelingen als fascistten had bestempeld, wees hij nu de volledige Frontpartij aan als vijand van de vrede. Zijn verklaring was mogelijk alleen maar een poging om de BWP als de grote Belgische hoeder van de demilitarisering te profileren. Hij keurde daarnaast de toenmalige Belgische neutraliteitspolitiek af en bestempelde haar als egoïstisch en ondoelmatig. Deze politiek kon België volgens hem immers niet buiten de internationale vijandelijkheden houden.²⁴

Op 24 november 1930, ongeveer twee weken na het congres en het opmerkelijke optreden van Wauters, vond de door Van Roosbroeck gevraagde bijeenkomst plaats. De meningen van de arrondissementssecretarissen waren verdeeld. Er was een duidelijk verschil tussen de Vlaamsgezinde socialisten, die op de vergadering in de minderheid waren en de niet-Vlaamsgezinde. De bespreking bestond hoofdzakelijk uit de bepaling van tactieken om de Frontpartij in diskrediet te brengen. Het doel was om de verschillende Vlaams-nationalistische

²³ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Wauters, Arthur’; DE WEVER, *Greep naar de macht*, 78.

²⁴ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.035.039: Vergadering van 1930-11-24 van de Federatie van Secretarissen van de BWP, 24 november 1930; S. DE BOCK, *Erkenning voor “onze helden van den IJzer”?*, Onuitgegeven masterthesis, Universiteit Gent, 2009, 38; DE WEVER, *Greep naar de macht*, 78.

stromingen binnen de partij tegen elkaar uit te spelen en het hele Vlaams-nationale streven te herleiden tot het schrikwekkende ‘fascisme’. Robert De Taevernier, de arrondissementssecretaris van Menen, stelde immers voor: “Wel moeten wij verwarring scheppen bij de fronters, alle strevingen herleiden tot de slechtste vorm, namelijk tot die met Fascistische neiging. Zo kunnen we in elk gewest de Vlaams-nationalisten vereenzelvigen met de antidemokratische actie. [...] De socialistische partij en niet zozeer de liberale franskiljonsche, is de vijand waarop de fronters bestendig mikken.”²⁵

Brussels secretaris Frans Derix hield er op de bijeenkomst echter een andere mening op na en benoemde het sociale aspect van de Vlaamse kwestie als volgt: “De gevoelskant werd in die kwestie al te zeer over het hoofd gezien, zelfs door onze socialisten. [...] De Waalsche socialisten miskennen nochtans de waardigheid van het Vlaming zijn; zij begrepen hoegenaamd niet den geest van de Vlaamsche cultuureischen.” Ook vroeg hij zich af wanneer de BWP de Fronters mogelijk zou tegenkomen op de weg naar meer Vlaamse rechten in het toenmalige België. Daarnaast deden de Vlaamse socialisten Antoon Spinoy en August De Block gelijkaardige opmerkelijke voorstellen. Spinoy stelde voor om een ‘Vlaamsche Dag’ te organiseren, naar het voorbeeld van de traditionele ‘Rooden Zondag’. De betreffende jaarlijkse zondag bestond uit een grote bijeenkomst om te luisteren naar vooraanstaande socialistische sprekers. De Block opperde nog verregaander: “Het mysticisme wordt door het frontisme wakker gehouden met te doen geloven dat gansch het maatschappelijk vraagstuk zal opgelost zijn wanneer de Vlaamsche Staat zal worden opgericht. Wij moeten de Fronters vooruitlopen met eene radikale Vlaamsche politiek in het kader van ons partijprogramma.”²⁶

Op deze voorstellen gingen de andere leden van de vergadering niet constructief in. Een andere aanwezige opperde evenwel conform de sfeer van de zitting dat de wijze waarop de ‘fascistische fronters’ omgingen met het beleid van de BWP inzake landsverdediging en de stemming rond de oorlogskredieten schijnheilig was. De buitenlandse politiek zorgde op dat moment overigens voor een communautaire discussie in België, maar ook binnen de BWP. Onder invloed van André Maginot, Frans minister van Oorlog, keurde het Franse parlement in 1930 jaarlijkse uitgaven voor de aanleg van een fortengordel goed. Dit kon hij verwezenlijken na jarenlang lobbyen bij ministers en specialisten. De Belgische regering volgde de defensieve

²⁵ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.035.039: Vergadering van 1930-11-24 van de Federatie van Secretarissen van de BWP, 24 november 1930.

²⁶ Ibid.; R. VAN CAUWENBERGHE, *De Rode Zondag van Vlaanderen*, affiche, 1930 (GENT, AMSAB-ISG, AF.000264).

Franse buitenlandse politiek en stemde onder andere in met de opbouw van een fortengordel in Oost-België. Deze gordel moest een eventuele Duitse inval beletten.²⁷

De Waalse socialisten steunden deze maatregelen, maar in Vlaanderen nam als reactie het antimilitarisme een radicale vorm aan. Over het Vlaamse standpunt wat betreft landsverdediging in deze periode verklaarde de Antwerpse BWP'er en syndicalist Edward Van Eyndonck in 1935: "Ons standpunt inzake landsverdediging was niet dat der Walen." Op het novembercongres in 1930 hield de Vlaamsgezinde BWP'er Lode Craeybeckx zelfs een pleidooi voor het opgeven van de nationale defensie naar het voorbeeld van de Nederlandse en Deense socialisten. Craeybeckx had uit Vlaams-nationalistische overwegingen tijdens de Eerste Wereldoorlog samengewerkt met de Duitse bezetter, waarvoor hij na de oorlog geïnterneerd werd. Na zijn vrijlating woonde hij vergaderingen van de Frontpartij bij, maar koos in het begin van de jaren 1920 voor lidmaatschap bij de BWP. Op het novembercongres verpersoonlijkte hij het standpunt van de Vlaamsgezinde socialisten, die niet akkoord gingen met de toenmalige politiek rond landsverdediging. Het was geen toeval dat vooral zij concrete antimilitaristische initiatieven ondersteunden. De Vlaamse vleugel van de BWP keerde zich tegen alles wat vanuit haar oogpunt een gevaar kon betekenen voor de vrede. Dit ondanks kritieken uit de eigen socialistische hoek en zonder zelf in de praktijk antimilitaristische maatregelen te treffen.²⁸

Tijdens die periode was het voor de socialistische Vlamingen niet gemakkelijk om zich bij een anti-oorlogsvereniging aan te sluiten. In Vlaanderen eigende immers alleen de socialistische jongerenbeweging 'de Rode Valken' zich een radicaal antimilitaristisch karakter toe. De Valken inspireerden zich op de principes van de in 1925 gestichte Oostenrijkse organisatie 'Rote Falken'. In 1929 liet de Arbeidersjeugdbeweging de oprichting van deze Belgische socialistische jeugdvereniging officieel toe. De Rode Valkengroep steunde op twee symbolische pijlers, namelijk vrijheidszin en onafhankelijkheidsdrang. Uiterlijk leken ze op de leden van de scoutsbeweging, onder andere door het uniform dat ze droegen. Ondanks deze geüniformeerde klederdracht, die de socialistische Arbeidersjeugdbeweging altijd had afgekeurd, positioneerden de jonge militanten zich het felst tegen militarisme en eventuele oorlogsdreiging en -voering: "De socialistische jeugdbeweging was [...] de uitdrukking van

²⁷ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.035.039: Vergadering van 1930-11-24 van de Federatie van Secretarissen van de BWP, 24 november 1930; *Blik op de wereld*, 'Frankrijk 1919-1946 Deel 1'.

²⁸ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.035.039 en 118.Z.040.050: Vergadering van 1930-11-24 van de Federatie van Secretarissen van de BWP en Vergadering van 1935-10-23 van de Algemene Raad van de BWP, 24 november 1930 en 23 oktober 1935; M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Van werken krijg je vuile handen*, Leuven, 1989, 91; O. BOEHME, 'Lode Craeybeckx - Vlaams socialisme en identiteit', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 36 (2006), 384, 389.

een consequente strijd tegen het opkomend fascisme en voor een maatschappij van vrede, vrijheid, meer gelijkheid en broederlijkheid.”²⁹

Een uiting van hun anti-oorlogsstellingname was de publicatie van een tekst van de hand van Gust De Muynck in 1930. Deze voorman van de Valken en ook schoonbroer van later socialistisch kopman Hendrik de Man, schreef in zijn tekst ‘Ontwapening of Ondergang’ hoe het volgens hem gedateerde militarisme alle maatschappelijke vooruitgang verhinderde. Hij was ervan overtuigd, dat de arbeiders in een vreedevolle maatschappij sneller sociale vooruitgang zouden boeken. Daarnaast opperde hij dat de BWP niet ver genoeg ging in haar antimilitaristische houding. De standpunten van de partij hadden volgens hem zeker potentieel, maar het uiteindelijke doel van de algehele ontwapening bleef veraf. De Muyncks standpunten kregen binnen de partij maar weinig gehoor.³⁰

Ondertussen legde de BWP als moederpartij op een meer gematigde wijze de nadruk op de democratisering van het leger en een vermindering van militaire uitgaven. De basisgedachten van de radicaal-pacifistische Rode Valken en de slechts geleidelijk ingrijpende BWP waren dus verschillend en moeilijk te verenigen. Voor antimilitaristische socialistenvan, die te oud waren voor de Valken, was er echter geen alternatieve organisatie om hun ideaal uit te dragen. Door deze nood aan een efficiënte volwassenenorganisatie tegen de oorlogvoering was de socialistische militant en BWP’er Maurits Naessens erop gebrand een ‘Anti-Oorlogsliga’ (Liga) op te richten.³¹

1.2 Maurits Naessens en de aanloop naar de stichting van de Anti-Oorlogsliga

In 1929 constateerde Franz Tielemans, leider van de Arbeidersjeugdgroep Leuven, dat de Brusselse socialistische federatie de Vlaamse afdeling van de Arbeidersjeugd als ‘te Germaans’ beschouwde. De Brusselse federatie beweerde ook dat de Vlamingen zich te veel baseerden op de ‘Hollandse Arbeiders Jeugd Centrale’ (AJC). Die Nederlandse jongerenorganisatie profileerde zich door middel van kleurrijke uniformen en vlaggen, massaoptredens en groepsvorming. Met een zeker genoegen voorspelde Tielemans dat de Vlaamse jeugd zich na verloop van tijd zou afkeren van Brussel en Wallonië om een zelfstandige beweging te vormen, die steunde op Noord-Nederland. Uit zijn uitlatingen bleek zijn ongenoegen over de manier

²⁹ F. COUSSEE, *De Pedagogiek Van Het Jeugdwerk*, Gent, 2006, 97; VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 15; M. VERMANDERE, ‘Door gelijke drang bewogen? De socialistische partij en haar jeugdbeweging, 1886-1944’, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 8 (2001), 236; *Canon Sociaal Werk*, ‘Toespraak Bert Van Hoorick - Rode Valken’.

³⁰ Y. HEMERYCK, “*Wij, Rode Valken, voelen ons deel van de socialistische gemeenschap!*”, Onuitgegeven masterthesis, Universiteit Gent, 2016, 98-99.

³¹ AMSAB, ‘De Rode Valken’; VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 15.

waarop de socialisten omgingen met de Vlaamse kwestie. Tielemans was twee jaar later een van de oprichters van de Anti-Oorlogsliga.³²

De Vlaamsgezinde houding van de Arbeidersjeugd kwam eens te meer tot uiting toen de leden ervan zich achter de Antwerpse socialisten schaarden. Deze socialisten steunden de radicale Vlaams-nationalist August Borms, die bekendheid verwierf door in december 1917 de onafhankelijkheid van Vlaanderen uit te roepen in de ‘Raad van Vlaanderen’. Deze raad was een collaborerend Vlaams parlement dat mede door de bezetter in het leven was geroepen. Na de Eerste Wereldoorlog kreeg Borms de doodstraf en hij verbleef jaren in de gevangenis. Zijn beroemdheid steeg nog door de ‘Bormsverkiezing’ in december 1928, toen hij ondanks zijn gevangenisstraf tijdens een tussentijdse verkiezing de voorkeur kreeg van het Antwerpse electoraat. Nadien verkreeg hij vrij snel zijn vrijheid en tijdens de jaren 1930 groeide hij uit tot een populaire persoon, die geregeld op Vlaams-nationalistische manifestaties als gevierde figuur aanwezig was. In een uitgave van *De Jonge Kameraad*, het blad van de ‘Vlaamschen Bond van de Socialistische Jonge Wachten en Arbeidersjeugdgroepen’, stond zelfs dat de vooruitgang van de Vlaams-nationalisten het enige positieve resultaat was van de tussentijdse verkiezingen. De Jonge Wachten groeiden in het interbellum uit van een jeugdbeweging tot een linksradicale drukkingsgroep binnen de partij. De jongeren gingen hiermee duidelijk tegen de houding van de partijleiding in.³³

Gelijktijdig met deze ontwikkelingen profileerde de jonge Maurits Naessens zich tijdens zijn jeugd- en studentenjaren als een socialist met een Vlaamsgezinde reflex. Tijdens zijn studies in Antwerpen was hij er stichtend lid van het ‘Vlaamsch Verbond van Socialistische Studenten’ (VVSS). De VVSS was de Vlaamse afdeling van het Algemeen Verbond der Socialistische Studenten. Dit verbond ontstond onder impuls van Naessens’ goede vriend Jef Rens en de Vlaamsgezinde Antwerpse BWP-afdeling tijdens het jaarlijkse congres in Brussel op 12 en 13 april 1930. Het moest de in aantal dominerende Waalse en Brusselse afdelingen van de ‘Algemene Socialistische Studenten Federatie’ in België compenseren. Historicus Olivier Boehme concludeerde over deze federatie dat het een Franstalige aangelegenheid was. De VVSS beschouwde de federalisering van de Belgische staat als een eerste stap naar de realisatie van de Groot-Nederlandse gemeenschap. Het verbond had via Naessens en Hendrik Fayat connecties met de groep rond het Diets-socialistische tijdschrift *Schakels*, het blad van

³² VERMANDERE, ‘Door gelijke drang bewogen?’, 234.

³³ Ibid.; M. DERKS, *Van Hollandse wereldbeker tot mondiale verbondenheid*, Hilversum, 2016, 39; BELGIUMWWII CEGESOMA, *Bruno De Wever - August Borms*, video, 15 september 2017 (<https://www.youtube.com/watch?v=soTgwEZNWbw>); DE WILDE, [IN RESPECT OF MAURICE DE WILDE], *Het Verzet - De terugkeer van het verleden*, video, 3 augustus 2015 (<https://www.youtube.com/watch?v=MSPW3-XE8ME&t=407s>).

het ‘Algemeen Nederlandsch Arbeidersverbond’. Fayats overtuiging kwam tot uiting in een stuk dat hij in november 1930 schreef in *L’Universitaire*, het orgaan van de ‘Fédération Bruxelloise des Etudiants Socialistes’. Daarin pleitte hij voor de volledige autonomie van het Vlaamse volk teneinde zijn eigen culturele ontwikkeling te kunnen bevorderen. Op vlak van terminologie en precieze uitwerking van die culturele autonomie bleef hij vaag: “Cette autonomie, qu’on l’appelle séparation administrative ou fédéralisme, les mots importent peu.”³⁴

Tegelijkertijd combineerde de intellectuele socialistische jeugd van de VVSS haar Vlaamsgezind ideaal met een antimilitaristisch sentiment, geïnspireerd op onder andere de geweldloze en pacifistische leer van Indisch verzetsheld Gandhi. Dat sentiment ventileerde ze in het blad *Menschen*, uitgegeven door de VVSS en vooral populair in Antwerpen. *Menschen*, gesticht door onder meer Naessens en Rens, bekritiseerde het beleid van de BWP inzake landsverdediging en stelde de afschaffing van het leger voor. Overigens was een Vlaamsgezinde reflex merkbaar aanwezig. Zo schreef Rens over een samengaan van internationalisme met de erkenning van de nationale eigenheden. De verdrukking van mens tot mens, noch van volk tot volk, was uitgesloten. De Vlaamse beweging was volgens hem meer dan een taalvraagstuk, want ze stond voor de ‘ontwaking van een diep volksbewustzijn’. Het socialisme moest dit bevorderen: “... met de versterking der socialistische elementen die in het nationaal erfgoed van het Vlaamsche volk aanwezig zijn.” Rens was van mening dat het Vlaamse volk zich sinds de stichting van België steeds had verzet tegen de kapitalistische Belgische staat. Als gevolg van deze sociale strijd was het volk inherent socialistisch. Het blad *Menschen* kwam op voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit en verdedigde de ‘Groot-Nederlandse gedachte’, het toekomstbeeld van een verenigd Vlaanderen en Nederland. Opmerkelijk is dat de Vlaamse Nieuwe Ordebewegingen, waartegen de Anti-Oorlogsliga in het verzet trad, hetzelfde Groot-Nederlandse toekomstperspectief hanteerden. Binnen een jaar had *Menschen* een oplage van 3000 exemplaren. Naessens bleef hoofdredacteur tot maart 1931, het jaar dat de Anti-Oorlogsliga concreet vorm kreeg.³⁵

Ondanks scherpe kritieken van de medewerkers van het blad bleven persoonlijke verwijten aan de BWP-partijleiding uit. Door de propaganda van hoofdredacteur Rens raakte het antimilitaristische socialistische gedachtegoed in het Antwerpse verspreid en lag het mee aan de basis van de oprichting van de Liga. Rens nam een eerder bescheiden plaats in binnen de Vlaamse beweging, maar had zeker invloed in het Vlaamsgezinde socialistische milieu. Hij

³⁴ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Vlaamsch Verbond van Socialistische Studenten’; O. BOEHME, *Greep naar de markt: de sociaal-economische agenda van de Vlaamse Beweging en haar ideologische versplintering tijdens het interbellum*, Leuven, 2008, 825-826.

³⁵ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Vlaamsch Verbond van Socialistische Studenten’ en ‘Menschen’; BOEHME, *Greep naar de markt*, 827-828.

was als socialist een groot sympathisant van de sociaalvoelende Fronter Herman Vos, van wie hij de overstap naar en de opname in de BWP mede mogelijk maakte. Tijdens zijn studies in Duitsland aan de universiteit van Frankfurt van 1931 tot 1932 deed hij kennis op over de theorieën van het nationaalsocialisme. Als tegenstander van het extreemrechtse totalitarisme nam Rens na 1933 meermaals stelling tegen de antidemocratische evolutie van het Vlaams-nationalisme. In 1937 maakte hij ook deel uit van het beschermcomité van het eerste Vlaamsch Socialistisch Congres. Dit congres was een bijeenkomst van toonaangevende Vlaamsgezinde BWP'ers, die discussieerden over de toekomst van de Belgische staat en de culturele autonomie van het Vlaamse volk.³⁶

De autonomie van datzelfde volk wilde Naessens bespoedigen door zich niet alleen te engageren voor *Menschen*, maar ook door als Vlaams-nationalistisch militant op straat te komen. Hij betoogde mee voor Vlaams rechtsherstel sinds de Eerste Wereldoorlog. Dat rechtsherstel had te maken met het 'activisme' van Vlaams-nationalisten tijdens de oorlogsjaren van 1914-1918. De activistenbeweging kenmerkte zich door te streven naar radicale politieke veranderingen. Deze moesten de Vlaamse gemeenschap binnen een hervormde Belgische staat, of zelfs binnen een soeverein Vlaanderen, de grootst mogelijke politieke zelfstandigheid bieden. De activisten waren bereid deze politieke eisen te verwezenlijken in nauwe samenwerking met en afhankelijk van de Duitse bezetter. Daarnaast nam Naessens als student deel aan stoeten op 11 juli ter herdenking van de Guldensporenslag in 1302. De dood van Herman Van den Reek tijdens een dergelijke betoging in Antwerpen maakte een sterke indruk op hem. Hij kon het incident volgens zijn autobiograaf Herman Liebaers nooit meer van zich afzetten. De politie schoot de jonge Vlaamse student neer op 11 juli 1920 tijdens een betoging in het kader van een Guldensporenherdenking in Antwerpen. Hij stierf een dag later aan zijn verwondingen met een enorme golf van verontwaardiging als gevolg. Zijn begrafenis groeide uit tot een revolutionair geladen massamanifestatie van democratisch flamingantisme, dat Naessens ook in de jaren 1930 trouw zou blijven. Hij was overigens niet de enige geschokte BWP'er. Ook Vos bekommerde zich sinds 1928 jarenlang om de herdenkingsacties voor Van den Reek, meer bepaald met de 'Volksuniversiteit Herman Van den Reek'. Dit was een Vlaams-nationalistisch studiecentrum dat zich tot doel stelde het Vlaamse volk cultureel te verheffen, een doel waar alle Vlaamsgezinde socialistische achter stonden.³⁷

³⁶ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 'Rens, Jef (eigenlijk Joseph)'; GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. MB/8509: Verslag van het eerste Vlaamsch socialistisch Congres van 20-21 maart 1937 in Antwerpen, 1937; VAN VELTHOVEN, *Waarheen met België? Van taalstrijd tot communautaire conflicten: een selectie uit 35 jaar wetenschappelijk onderzoek*, 46.

³⁷ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 15-18; *Vlaams-socialistische Beweging*, 'Toespraak Joost Vandommele op de Herman van den Reek-herdenking'; G.

Door Naessens' engagement tijdens zijn studentenjaren trok hij de aandacht van de BWP. De partij stelde de 22-jarige jongeman in 1930 aan als secretaris van het 'Werk van de Vrije Tijd voor de Arbeider' in de provincie Antwerpen. In de praktijk betekende dit vooral dat hij fungeerde als cultuurpromotor voor de arbeiders door de organisatie van verschillende culturele evenementen zoals filmvoorstellingen, boektentoonstellingen, voordrachten en zang- en muziekavonden. Ondanks een stoeve onverschilligheid vanwege zowel de arbeidersmassa als de partijfunctionarissen ten opzichte van deze culturele evenementen bleef hij zich onverstoort inzetten. Zijn trouw aan de socialistische partij leverde de militant evenwel aanzien op bij de prominenten van de BWP. Hoewel verschillende leden van de partijleiding zich terughoudend opstelden tegenover Naessens' inzet en hem slechts voorzichtige steun boden, maakte Hendrik de Man dankbaar gebruik van zijn engagement. Volgens de Man, de 'rijzende ster' binnen de BWP, was het nodig om in de strijd tegen het fascisme te putten uit de 'eeuwige creatieve vermogens van het volk'. Moderne films waren volgens hem te simplistisch en dus moest de 'arbeidersopvoeding' naar een hoger niveau getild worden. Naessens bleek niet doof voor deze visie en organiseerde bijgevolg onder andere debatavonden met de Man over enerzijds het socialistische 'bevrijdingsnationalisme' en anderzijds het fascistische 'verdrukkingsnationalisme'.³⁸ Dit standpunt was ook te lezen in de uitgave van *Menschen* van januari 1932:

*De vrijheidseisen van het vrijheidsnationalisme zijn bevat in het socialisme. Onze taak is het het vrijheidsnationalisme in het socialisme op te sloppen en op te lossen. Een onsocialistisch vrijheidsnationalisme is onvolledig socialisme of in 't ergste geval, chauvinisme. Wij moeten beletten, dat de strijd voor autonomie der naties zou uitloopen op een nog meer verscheurd Europa. Onze leuze moet zijn: voor de natie, tegen het nationalisme!*³⁹

Voor de Vlaamsgezinde BWP'ers gold in de jaren 1930 duidelijk dat hun levensbeschouwelijke en politieke socialistische overtuigingen belangrijker waren dan hun Vlaamsgezindheid. Dit was eveneens binnen andere partijen het geval, zoals de katholieke en de liberale, die de idee van meer Vlaamse autonomie niet als basispunt in hun programma hadden. BWP'ers waren in theorie in de eerste plaats socialistisch, vrijzinnig of humanistisch en maar in de tweede plaats Vlaamsgezind. De Belgische staat was volgens hen verre van het ideale model waarin het Vlaamse volk zich kon ontwikkelen. Een hervorming van de staat was nodig, voornamelijk om minstens culturele autonomie te bekomen. De Vlaamse beweging was voor de in deze thesis

LEEMANS, 'Herman Van den Reeck (1901-1920) en de anti-burgerlijke strekking in de Vlaamse Beweging na de Eerste Wereldoorlog', *Wetenschappelijke Tijdingen*, 2 (1995), 91.

³⁸ H. LIEBAERS, e.a., *Maurits Naessens, 1908-1978: het boek van de vriendschap*, Tiel, 1978, 36-38.

³⁹ H. DE MAN, 'Nationalisme en socialisme', *Menschen* (januari 1932), 8.

besproken kopstukken geen zuiver nationale beweging, maar bevatte daarnaast ook sociaal-culturele aspecten.⁴⁰

De culturele autonomie die de Vlaamsgezinde BWP'ers in de jaren 1930 nastreefden, kon het Vlaamse electoraat niet overtuigen. De verkiezingsuitslagen toonden duidelijk aan dat de Vlaamse socialisten kiezers verloren aan de Vlaams-nationalisten. Ze wonnen wel aan belang binnen hun partij, maar haalden nooit het niveau van hun Waalse kameraden. Veel Vlaamse kiezers erkenden de sociale onderbouw van de Vlaamse kwestie, maar kozen volgens historica Mieke Van Haegendoren meteen voor een radicalere optie als de Frontpartij. Het Vlaamse electoraat zag de Vlaamsgezinde BWP'ers in de unitair georganiseerde BWP te weinig op de voorgrond treden. Mogelijk kwam het voorstel van de culturele autonomie, die de Vlaamse strijd reduceerde tot een zuiver culturele bedoening, voor veel geradicaliseerde kiezers een decennium te laat.⁴¹

Het was daarnaast duidelijk dat de Vlaamsgezinde socialisten een essentieel onderscheid maakten tussen het 'nationalisme van grote landen' en het 'nationalisme van kleine volkeren'. Hun Vlaamse volksnationalisme mocht dus niet verward worden met chauvinisme, een algemeen gevoel van meerderwaardigheid of de nood aan buitenlands imperialisme. Voor hen was vooral het nationalisme van grote landen een gevaar voor de buurlanden van die nationalistische grootmachten en voor de vrede in het algemeen. De Vlaamse ambitie, namelijk de betrachting van kleine volkeren naar zelfbehoud en eigen ontplooiing, was voor de Vlaamsgezinde BWP'ers een element van evenwicht, democratie en vrede. Het Vlaams-nationalisme van de socialisten beoogde niets anders dan de verwerving van de nodige politieke kaders om de Vlaamse gemeenschap toe te laten de specifiek Vlaamse problemen op te lossen. Ze hadden, anders dan de Vlaamse Nieuwe Ordebewegingen, niet de drang om zich van andere volkeren af te zonderen en zeker niet om zich tegen deze volkeren te keren. Een bijkomend ideologisch element van de betreffende socialisten was, dat ze geen enkele tegenstelling ervoeren in hun idealen. De Vlaamse beweging was in de jaren 1930 een grotendeels katholieke aangelegenheid. Toch vertrouwden de Vlaamsgezinde BWP'ers erop dat de culturele ontvoogding van de arbeidersgemeenschap in Vlaanderen ervoor ging zorgen dat de meer ontwikkelde en welstellende Vlamingen hun bijgeloof en het kerkelijk gezag achter zich zouden laten. Ze waren van mening dat een klerikaal-liberale bourgeoisie de arbeiders decennialang geestelijk had onderdrukt. Aan deze onderdrukking moest een einde komen door een betere culturele educatie.⁴²

⁴⁰ STICHTING-LODEWIJK DE RAET, *Werkmap van de Vlaamse Beweging*, deel 25, 3.

⁴¹ CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Vijfentwintig jaar socialisme*, 423-424.

⁴² STICHTING-LODEWIJK DE RAET, *Werkmap van de Vlaamse Beweging*, deel 25, 5.

De Man was degene die deze houding ook in de praktijk ventileerde. Hij doelde op de positieve evolutie van de socialistische beweging naar een ‘sociaal-patriottisme’. Deze term gebruikten de internationalistisch ingestelde communisten steeds als schimpwoord voor de BWP’ers. Ook schreef hij in 1931 in de brochure *Nationalisme en socialisme* over de synthese tussen nationale en sociale bewegingen in Vlaanderen. Over de toekomst van de Belgische staat nam de Man aan het begin van de jaren 1930 een radicaler standpunt in dan de meeste andere Vlaamsgezinde socialisten: "Op België komt het aan. Met België als het kan, zonder België als het moet."⁴³

1.3 De stichting van de Liga en het Groot-Nederlandse congres te Essen

In deze sfeer van socialistische Vlaamsgezindheid en antimilitarisme besloot Naessens op zondag 22 februari 1931 om over te gaan tot de oprichting van de ‘Anti-Oorlogsliga’. Dit besluit nam hij in het gezelschap van zeventig andere socialisten, waaronder de Vlaamsgezinde Fayat. In maart 1931 formuleerde het gezelschap een beginselverklaring, waarin het zijn ideologische basis kenbaar maakte. Ondanks de vrij vage bewoordingen was duidelijk dat de Liga zou proberen het op te nemen tegen elke veruiterlijking van het ‘militarisme’ of beter gezegd wat de organisatie als die veruiterlijking zag. Ze had de intentie om campagne te voeren voor een eenzijdige ontwapening, de geest van Naessens’ blad *Menschen* leefde duidelijk voort. De oorzaak van militarisme en oorlogvoering liet de Liga initieel ongemoeid, maar al na korte tijd duiden de leden ervan het kapitalisme als de grote boosdoener aan. Elke actie van de Liga tegen het kapitalisme was er aldus ook automatisch een tegen de oorlogvoering. Het waren volgens de kopmannen van de Liga immers alleen ‘de kapitalisten’, die economisch belang hadden bij de uitbraak van een nieuw internationaal conflict sinds de Eerste Wereldoorlog.⁴⁴

Mogelijk als reactie op Naessens’ initiatief vergaderde de Algemene Raad van de BWP op 25 februari 1931 over het vredesideaal van de partij en over de internationale situatie van de Europese socialisten. De aanwezigen leken gestresseerd en verrast. Naar alle waarschijnlijkheid waren ze nog maar pas over Naessens’ initiatief op de hoogte gebracht en wilden ze in allerijl een algemeen aanvaard partijstandpunt formuleren. Hoewel de BWP het regeringsbestuur op vlak van landsverdediging altijd had gesteund, klonk er nu een ander geluid. Sommige vooraanstaanden, waaronder de latere premier Paul-Henri Spaak, uitten zich zelfs als ultieme pacifisten naar het voorbeeld van Karl Liebknecht. Deze Duitse communist en fel overtuigd antimilitarist was een martelaar van de socialistisch geïnspireerde anti-oorlogsbeweging. Zijn

⁴³ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Man, Hendrik de’.

⁴⁴ BOEHME, *Greep naar de markt*, 825-826; VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 15-18.

streefdoel was de oprichting van een antimilitaristische jongerenorganisatie. Voor de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog probeerde Liebknecht de destijds gebrekkige sociaaldemocratische anti-oorlogsinitiatieven aan te vullen en te intensifiëren.⁴⁵

Met de conclusie dat volgens het socialisme oorlogvoering in al haar facetten uitgesloten was, sloot Emile Vandervelde standvastig en zonder tegenspraak de zitting als volgt af: “Dire à la Chambre que nous combattons les projets de fortifications de Brouqueville parce que nous estimons le moindre défense impossible. Ce serait renforcer la thèse de nos adversaires et leur permettre de nous battre sur le terrain politique national.” Ondanks dat hij Franstalig was, had Vandervelde overigens zeker begrip voor de Vlaamse eisen. Hoewel hij de ‘natuurlijke dominantie’ van het Frans als internationale taal erkende, zocht hij naar bescherming voor het Nederlands als verdwijnende taal van een weinig geprivilegieerd volk. Hij plaatste de Vlaamse grieven in de context van de klassenstrijd en berispte Waalse socialisten die, net als de Belgische burgerij, de taal van de Vlaamse arbeiders en boeren misprezen. Daarnaast benadrukte hij het democratische karakter van de Vlaamse Beweging. In december 1931 nam Vandervelde, in navolging van Louis de Brouckère, zelfs voor even ontslag uit de partijleiding. De aanleiding hiervoor was de hevige communautaire tweespalt in de algemene raad van de BWP, nadat de Waalse afgevaardigden ermee dreigden afzonderlijke congressen te houden.⁴⁶

Ondanks deze communautaire spanningen bleek de poging om tot een nieuwe partijvisie te komen initieel geslaagd. Vanaf het voorjaar van 1931 zou de BWP de beslissingen van de regering op vlak van landsverdediging niet meer steunen. Dit mogelijk uit idealisme, maar hoogstwaarschijnlijk ook om ervoor te zorgen dat haar pacifistische achterban zich niet liet beïnvloeden door een nieuwe, vage en oncontroleerbare vereniging als de Anti-Oorlogsliga. Het was niet meer voldoende alleen in woorden de vrede te prediken, vanaf dit moment moesten de partijmandatarissen ook de daad bij het woord voegen. Eerst verliep het contact tussen de Anti-Oorlogsliga en de Antwerpse BWP-leiding vlot, waarschijnlijk omdat Naessens zelf de secretaris van de Antwerpse afdeling van de BWP was. De goede verhouding met het Antwerpse arrondissementsbestuur bleek onder andere uit het initiatief dat de lokale BWP’ers namen voor een grensbijeenkomst van de Anti-Oorlogsliga te Essen in oktober 1931. Op de betreffende bijeenkomst waren ook Nederlanders aanwezig, sommigen op uitdrukkelijke uitnodiging van Naessens. De Liga blikte euforisch terug op de Groot-Nederlandse contacten

⁴⁵ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.036.006: Vergadering van 1931-02-25 van de Algemene Raad van de BWP, 25 februari 1931; J. GODDERIS, *Ethesis*, ‘Hoofdstuk 1: Het internationale kader’.

⁴⁶ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.036.006: Vergadering van 1931-02-25 van de Algemene Raad van de BWP, 25 februari 1931; *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Vandervelde, Emile’.

die er plaatsvonden: “De volkskonferentie te Esschen is het eerste roode signaal tusschen de arbeiders van Noord- en Zuid-Nederland. [...] Te Esschen klinkt de Dietsche vorm van het internationale <<Neen!>> ...”⁴⁷

Een van de sprekers op het congres was BWP'er Willem Eekelers. Het antimilitarisme van Eekelers, de voorzitter van de Metaalbewerkerbond, was duidelijk: “Retournons la formule 'arbitrage, sécurité, désarmement' et faisons-en 'désarmement, sécurité, arbitrage.’” Hij maakte deel uit van de radicale Vlaamsgezinden bij de socialisten. Op 27 juli 1920 lokte hij samen met frontier Adiel Debeuckelaer een incident uit in de Kamer naar aanleiding van ‘den moord van den jongen Van den Reeck’. Daarbij sprak hij zich uit over ‘leugens’ die over het incident rondgingen en over het falende beleid van toenmalig liberaal Antwerps burgemeester Jan De Vos: “Welnu, als de Koning niet kan tusschenkomen, noch de minister om zulke burgemeester op zijn plichten te wijzen, dan is het hoog tijd voor de bevolking om zelf tusschen te komen en te zorgen dat die burgemeester zoo spoedig mogelijk verdwijnt.” In hetzelfde jaar startte hij in *De Volksgazet* een felle campagne voor amnestie voor veroordeelde activisten. Daarnaast was hij de initiatiefnemer van de door de Antwerpse gemeenteraad in 1926 aangenomen amnestiemotie. In 1928 was Eekelers door zijn optreden in de Kamer samen met Huysmans verantwoordelijk voor het hoge aantal stemmen achter de naam van de ter dood veroordeelde Borms. Hoewel Eekelers op Vlaams gebied Huysmans in radicalisme voorbijstak, was hij in 1929 bereid om het ‘Compromis des Belges’ te ondertekenen. Door echter tussen 1929 en 1932 de rechten van de Franstaligen in Vlaanderen te ontkennen, volgde hij de weg die de BWP insloeg naar de volledige eentaligheid van beide landstreken.⁴⁸

Rond het moment dat Eekelers en de andere Vlaamsgezinde socialisten samenkwamen in Essen, startte de door de socialisten bekritiseerde van Severen met een nieuw project. Na een voorbereidingsperiode stichtte hij op 6 oktober 1931 in Brugge zijn Verbond van Dietse Nationaal Solidaristen (Verdinaso). Van Severen had als doel een einde te stellen aan de onmacht van de versplinterde Vlaams-nationalistische groepen. Hij wenste een staats- en maatschappijhervorming in rechts-revolutionaire zin door te drukken met een Groot-Nederlandse of Dietse nationaalstaat als einddoel. Het Verdinaso streefde dus ongeveer hetzelfde Vlaamsgezinde doel na als de redacteurs van *Menschen*, die nu aan het hoofd stonden van de net formeel opgerichte Anti-Oorlogsliga. Het grote verschil was echter dat het Verdinaso

⁴⁷ *De beteekenis van 20 september te Esschen*, ISAOL, Antwerpen, 1931, 3; ‘De Vredesfeesten te Esschen waren schitterend’, *De Volksgazet* (21 september 1931), 1-3.

⁴⁸ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.036.006: Vergadering van 1931-02-25 van de Algemene Raad van de BWP, 25 februari 1931; J. HUNIN, ‘Links van de Belgische Werkliedenpartij – Communisme in Antwerpen tussen de twee wereldoorlogen’, *Journal of Belgian History*, 25 (1995), 599; *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Eekelers, Willem’; *Plenum*, ‘Belgian Chamber of Representatives - Session of 27 July 1920’.

dit doel wilde bereiken op een autoritaire en ondemocratische wijze, terwijl de Liga de democratie initieel niet afzwoor en een socialistische eenheid van Vlaanderen en Nederland als doel had. Van Severens nieuwe vereniging was een verzameling van rechts-autoritaire groepen die in de periode van 1931 tot 1932 bij elkaar aansluiting zochten. Het programma van het Verdinaso was duidelijk: het verbond wilde een volledig nieuwe politieke beweging vormen, steunend op solidaristische corporaties, een eigen jeugdverbond en een eigen militie.⁴⁹ De dreiging van van Severens organisatie, maar ook de appreciatie voor het Vlaamse en Groot-Nederlandse ideaal kwamen tot uiting in het nummer van *Menschen* van november 1931:

*De tijd zal komen, dat wij tegen onze Vlaamsche vrienden-van-dit-oogenblik den harden, maar onontkomelijken en beslissenden strijd zullen moeten aanbinden. Als zij het doel bereikt zullen achten, begint voor ons de strijd opnieuw en definitief - en ik acht het niet uitgesloten, ik houd er me zelfs op bereid, dat, als morgen Van Severen en Wies Moens hun vrijen Staat Vlaanderen zouden uitroepen, ik hem overmorgen "vier" in een Vlaamsche cel van 9m².*⁵⁰

Dit citaat uit een toespraak van de Vlaams-nationalistische, socialistische dichter Achilles Mussche geeft duidelijk het standpunt weer van de jonge socialisten van de VVSS en de Anti-Oorlogsliga. Hoewel ze beducht waren voor van Severens jonge organisatie en de door haar ingezette Vlaamse Militie, zagen ze het Verdinaso in eerste instantie als een beweging van verwante revolutionaire zielen en niet als tegenstander. Een voormalig lid van de Vlaamse Militie getuigde hierover: "... maar als wij onze oefeningen hielden in lokaal Uilenspiegel [...] dan vergaderden beneden in de kelder de trotskisten en boven ons de communisten. Dat was een zeer bijzondere atmosfeer waarbij al die revolutionaire groepen bijeen klitten." Mussche opperde tijdens zijn redevoering dat hij ervan overtuigd was Vlaanderen te willen dienen met een liefde die even diep was als die van de mensen achter het Verdinaso en de Frontpartij. Hij verklaarde verder blij te zijn, dat in Vlaanderen een nieuwe generatie jonge socialisten opgroeide. Die generatie mocht naast de klassenstrijd zeker de Vlaamse strijd niet vergeten, al moesten de jongeren er zich bewust van zijn dat ze niet konden vechten voor 'een Vlaanderen, dat half fascistisch en driekwart geklerikaliseerd zou zijn.'⁵¹

⁴⁹ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 'Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso)'.

⁵⁰ A. MUSSCHE, 'Vlaams-socialistische geloofsbelijdenis', *Menschen*, (november 1931), 10.

⁵¹ Ibid.; J. CREVE, 'Jef Missoorten, de Vlaamse Militie en het Verdinaso', *Wetenschappelijke Tijdingen - Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, 1 (1998), 37.

2 De oorspronkelijke band tussen BWP en Liga (1931-1933)

2.1 Vlaamse steun in een sfeer van wantrouwen

Hoewel de stichters van de Anti-Oorlogsliga allemaal socialisten waren, mat de organisatie zich in het prille begin geen exclusief socialistisch imago aan. De Ligaleden stonden er echter al snel op dat de term ‘socialistisch’ in de naam voorkwam, omdat zij van mening waren dat alleen een gevestigd socialisme de oorlog kon verhinderen. Een overtuigd antimilitarist moest volgens hen als vanzelfsprekend wel een socialist zijn. Toch zou het nog tot 1932 duren vooraleer de naam evolueerde naar ‘Socialistische Anti-Oorlogsliga’. Doordat de organisatie zich profileerde als een duidelijk socialistisch orgaan, kwam ze in het vaarwater van de Belgische Werkliedenpartij terecht. In het najaar van 1931 besliste de Algemene Raad van de partij dat de Liga een organisme was, dat buiten de partij stond. Ondanks het Ligalidmaatschap van verschillende socialistische kopstukken bleek haar antimilitaristische houding een struikelblok. Hiermee week ze immers al te zeer af van het socialistische partijprogramma, wat de volledige samenwerking in de weg stond. Initieel reageerde de organisatie enthousiast op de beslissing van de BWP om haar niet te erkennen als partijorganisme. Daardoor had ze aan de partij geen verantwoording af te leggen voor haar beleid, wat wrevel veroorzaakte bij bepaalde BWP’ers.⁵²

Dat deze personen van bij het begin kritisch stonden tegenover de Liga blijkt uit de beschikbare archiefstukken van een BWP-vergadering op 2 oktober 1931. Hieruit valt op te maken hoe Van Roosbroeck, de man die eerder zeer hevig tegen de Vlaams-nationalistische Frontpartij handelde, eveneens beducht was voor de ‘vage’ Liga. Hij verweet Ligavertegenwoordiger Max Patteet er een gebrekkige communicatie op na te houden. De Liga stond zagezegd open voor alle socialisten, maar in de praktijk gold dit volgens Van Roosbroeck alleen voor de aanhangers van de Tweede Internationale, alleszins als ze leidinggevende functies wilden innemen. De Tweede Internationale bestond uit geëngageerde groepen, die uit socialistische overtuiging probeerden een opkomende oorlogsdreiging het hoofd te bieden. Daarnaast verwees hij naar een brief van een socialistisch kopman uit Finland, die schreef over ‘L’ Union Antimilitariste de Finlande’. Pekurinen, de leider van die Finse antimilitaristische unie, was lid van de Finse socialistische partij, maar zou er tot dan toe geen actieve rol in spelen. De Finse unie bestond enkel als steun voor dienstweigeraars die omwille van morele motieven weigerden de wapens op te nemen. Van Roosbroeck en Désiré Bouchery beweerden aan de hand van de brief dat de Anti-Oorlogsliga in vergelijking met de Finse organisatie een veel

⁵² VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 22-23.

complexere houding aannam ten opzichte van de politieke wereld en niet alleen gericht was op de bescherming van dienstweigeraars.⁵³

Bouchery, een Vlaamsgezinde BWP'er die de Liga niet goed gezind was, stond van bij de start van zijn socialistisch engagement als Vlaamsgezind bekend en was medeondertekenaar van het 'Compromis des Belges'. Voor Van Roosbroeck en Bouchery echter frontaal in de aanval konden treden tegen de Ligavertegenwoordigers, onderbrak de Vlaamsgezinde August Balthazar hen. Hij gaf toe dat de Liga zich te onduidelijk opstelde ten aanzien van de Werkliedenpartij. Toch benadrukte hij, mogelijk expliciet ter verdediging van Naessens, dat op vlak van de socialistische gezindheid van de Liga niets aan te merken viel. Hij stelde dat haar houding inzake oorlogvoering een persoonlijk punt was en dat de twee heren geduldig moesten zijn: "Nous avons été prudents et vous conseillons la même attitude." Het ging volgens hem overigens om socialistische 'vrienden', die verzochten om gebruik te kunnen maken van de lokalen van de BWP. Een maand later, op 4 november 1931, vergaderden de BWP'ers opnieuw. Van Roosbroeck verkondigde beknopt en achterdochtig dat het schijnbaar niet nodig was socialist te zijn om lid te worden van de Liga. De Vlaamsgezinde Arthur Wauters counterde dit statement door te opperen dat het allemaal onsamenhangende geruchten waren. Dit met als enig doel de leef- en werkbaarheid van de jonge vereniging uit te schakelen.⁵⁴

Het verweer van Balthazar en Wauters volstond duidelijk niet voor de anti-Ligagezinde BWP'ers. Twee weken later, op 19 november 1931, hielden partijpolitici en vertegenwoordigers van de Liga opnieuw een bijeenkomst. Tijdens deze vergadering bleek al snel dat Van Roosbroeck en Bouchery zich degelijk hadden voorbereid om hun vragen en eisen te stellen. Van Roosbroeck vroeg meteen naar duidelijkheid over het eigenlijke doel van de Liga. Patteet, die een vooraanstaande rol vervulde binnen de organisatie, antwoordde dat zijn vereniging geen andere plannen had dan een zorgdragende groep te zijn voor zij die weigerden deel te nemen aan eender welk gewapend conflict. Bouchery repliceerde daarop dat de Liga de Werkliedenpartij nooit voor de voeten mocht lopen. De BWP kon de leden toestaan te profiteren van de voorrechten van de partij, maar daaraan waren dan ook plichten verbonden. Zo moest de Liga zich als organisme buiten de partij toch steeds naar het programma van de BWP schikken om haar steun te genieten.⁵⁵

⁵³ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.036.027: Vergadering van 1931-10-02 van het Bureau van de BWP, 2 oktober 1931; *Marxists*, 'De Eerste en Tweede Internationale'.

⁵⁴ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 'Bouchery, Désiré'; GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.036.027 en 118.Z.036.031: Vergadering van 1931-10-02 van het Bureau van de BWP en Vergadering van 1931-11-04 van het Bureau van de BWP, 2 oktober 1931 en 4 november 1931.

⁵⁵ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.036.034: Vergadering van 1931-11-19 van het Bureau van de BWP, 19 november 1931.

Op deze argumentaties volgden gematigde reacties van Patteet, maar ook van Fayat. Patteet opperde het eens te zijn geen leden van andere partijen, zoals de liberale, de katholieke en de Frontpartij, toe te staan lid te worden van de Liga. Desalniettemin vroeg hij zich af wat ze aan moesten met enthousiaste jongeren, die nog geen permanente ideologische keuze gemaakt hadden. Fayat garandeerde in het verlengde hiervan dat het nodige gedaan was om niet in conflict te treden met de partij en dat de Liga perfect kon dienen om jongeren binnen te halen en om te vormen tot socialisten. Na een tijdje kon de BWP deze jongeren inzetten ten dienste van de partij. Daarnaast klonk nog het argument dat de Liga zowel jongeren, vrouwen en oudstrijders kon verzamelen en verbinden onder hun socialistisch ideaal.⁵⁶

Opmerkelijk was de houding van de aanwezige Camille Huysmans na het betoog van de voormannen van de Liga. Huysmans steunde als uitgesproken Vlaamsgezinde de Liga nooit van harte, eerder nog viel hij de Ligaleden op vergaderingen verbaal aan. Tijdens de bijeenkomst opperde hij dat de hele discussie niet relevant was en dat hij niet mee wilde gaan met de idee van de Liga om tot een eventuele samenwerking over te gaan. De Anti-Oorlogsliga zou jongeren immers vooral illusioneren door hen onrealistische toekomstbeelden aan te praten. De organisatie stond wel buiten de BWP, maar zou de partij proberen te infiltreren en er uiteindelijk voor zorgen dat ze door interne twisten uit elkaar viel. Huysmans verzette zich uitdrukkelijk tegen een samenwerking met de Liga, temeer omdat deze zich volgens hem voor de buitenwereld anders voordeed dan ze feitelijk was. De standpunten van Naessens' vereniging zouden mettertijd zonder twijfel botsen met die van de Werkliedenpartij, met alle gevolgen van dien. De Waalse Georges Hubin deed er nog een schepje bovenop door de Ligaleden te bestempelen als individualistische anarchisten. Hubins afstandelijke houding kwam mogelijk voort uit het feit dat de Liga vooral een Vlaamse aangelegenheid was. Hij was beducht voor invloeden uit het noorden, die ervoor zorgden dat Waalse arbeiders zich tegen elke autoriteit gingen verzetten.⁵⁷

De hevige uitvallen verstomden Ligavertegenwoordiger Patteet, waardoor hij onhandig en wanhopig vage tegenargumenten formuleerde. Als antwoord hierop ging Van Roosbroeck echter nog verder en sprak over neutraal ogende arbeidersgroeperingen, zoals de Liga, die de BWP probeerden te misbruiken en te ondermijnen. Daarnaast beschuldigde hij Patteet ervan te doen alsof de Liga deel uitmaakte van een internationale beweging, terwijl hij een opsomming maakte van Europese landen waar volgens hem nergens een initiatief zoals de Liga tot stand kwam. In zijn goed voorbereide opsomming passeerden Frankrijk, Nederland, Engeland,

⁵⁶ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.036.034: Vergadering van 1931-11-19 van het Bureau van de BWP, 19 november 1931.

⁵⁷ Ibid.; P. VAN MOLLE, *Het Belgisch Parlement 1894-1972*, Antwerpen, 1972, 185.

Zweden, Zwitserland, Oostenrijk en Duitsland. In se had Van Roosbroeck gelijk: in november 1931 bleek de Liga op internationaal vlak, behalve in Finland dan, quasi alleen te staan.⁵⁸

Desalniettemin vergat Van Roosbroeck de Oostenrijkse ‘Schutzbund’ te vermelden, die al sinds 1923 actief was. De paramilitaire sociaaldemocratische groepering moest op straat gezag afdwingen en in de toekomst dienen als leger voor de verwachte klassenstrijd. Dat de politicus de Liga niet als een gelijkaardige militiebeweging als de Schutzbund beschouwde, kwam door het onduidelijke toekomstperspectief van de vereniging. Op dat moment was de Liga vooral een hulporgaan voor dienstweigeraars, verdere ontplooiing van de vereniging kwam pas later. Deze thesis beschrijft de invloed van de Schutzbund op de Anti-Oorlogsliga in de eerste helft van de jaren 1930 in hoofdstuk 3, tussentitel 3.2. Dat een maand na de bijeenkomst, op 16 december 1931, de Duitse socialisten het ‘IJzeren Front’ oprichtten, kon Van Roosbroeck niet weten. Dat IJzeren Front was een antifascistisch samenwerkingsverbond van de Duitse sociaaldemocratische partij, de Duitse socialistische vakbonden en de ‘Reichsbanner’. De Reichsbanner was een door sociaaldemocraten gedomineerde bond van oorlogsveteranen en republikeinen, die de toenmalige Weimarrepubliek wilde beschermen voor onder andere fascistische groeperingen.⁵⁹

Als antwoord op de argumenten van Huysmans en Van Roosbroeck repliceerde de Vlaamsgezinde Antwerpse BWP’er en Ligasympathisant Frans Longville, dat ze het verkeerd voorhadden. De Liga bestond volgens hem gedeeltelijk uit oud-strijders, dus was er geen reden om te vrezen voor slechte discipline en onhandelbaarheid. Patteet, die de aanvallen duidelijk beu was, besloot een einde te maken aan de discussie. Hij stelde de vraag of de kritische BWP’ers het bestaan van de Liga eigenlijk wel aanvaardden en of ze vonden dat Ligamilitanten zich buiten de partij mochten verenigen. Hij opperde dat ze vanuit hun betrekkelijk onafhankelijke positie ten opzichte van de BWP nog steeds partijpropaganda konden verspreiden. De Vlaamsgezinde Huysmans meende dat de ‘kameraden’ het recht hadden een groep op te richten met mensen van buiten de partij. Als ze dit echter deden om de BWP te infiltreren en partijleden tot agressie aan te zetten, dan moesten hier sancties tegenover staan. Deze sancties moesten volgens hem volstaan om de Liga onder controle te houden. Nadat de Ligadelegatie was vertrokken, veranderde Huysmans’ houding en liet hij zich aan de nog

⁵⁸ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.036.034: Vergadering van 1931-11-19 van het Bureau van de BWP, 19 november 1931.

⁵⁹ Ibid.; G-R., HORN, *European socialists respond to fascism: ideology, activism, and contingency in the 1930s*, New York, 1996, 3.

aanwezige BWP'ers fors ontvallen: "Het is onmogelijk samen te werken tussen twee gegevens, die ideologisch volledig elkaars tegenovergestelde zijn."⁶⁰

Exact een week later, op 26 november 1931, kwamen de socialistische kopstukken weer samen. Blijkbaar voelde Huysmans nogmaals de nood kort zijn mening over de Liga te verkondigen. Zijn voorstel was om in de BWP-bladen duidelijk te maken dat de Liga niet socialistisch was en geen banden had met de partij. Opnieuw begon hij over tegenpolen, maar ook nu sprak de Vlaamsgezinde Balthazar hem meteen tegen. Hij maande Huysmans aan geduld te hebben en de tijd te nemen om de situatie grondig te overzien. Balthazar opperde vervolgens te willen streven naar een degelijke samenwerking tussen Liga en partij. Het was echter duidelijk dat alleen Vlaamsgezinde solidariteit voor Huysmans geen reden was om de Liga te ondersteunen. Voor hem en zijn medestanders was de eenheid en het voortbestaan van de partij van groter belang dan de zelfstandigheid van Vlaanderen. Een gedeelte van de Vlaamsgezinde vleugel stond achter de nieuwe generatie socialisten en de vernieuwing die ze met zich meebracht, terwijl Huysmans' aanhangers zich negatief en terughoudend opstelden. Zij zagen de Vlaamse culturele autonomie sneller verwezenlijkt in het parlement dan door een organisatie die buiten de partij stond.⁶¹

Rond deze periode ventileerde Huysmans ook zijn mening over de jonge Vlaamsgezinde socialisten die actief waren in het studentenleven en in de Liga. De 60-jarige politicus was de verpersoonlijking van een proces dat zich in de jaren 1930 in socialistische partijen over heel Europa voordeed. De oudere socialistische garde binnen de BWP keerde zich namelijk af van nieuwe krachten binnen de partij, die haar standpunten als verouderd beschouwden.⁶² Huysmans beklagde zich in het socialistisch blad *Vooruit* over het al te jeugdig enthousiasme van de jongeren:

*'De partij is veel te Belgicistisch!' schrijven onze jongelui. Veel te Belgisch? Waarom? en waarom zouden wij anti-Belgisch zijn? Dan valt het bekende antwoord: "Omdat wij groot-Nederlands zijn!" Groot-Nederlanders? Waarom? In kultuuropzicht voel ik mij zeer ver van Pan-Neerlandia. En het feit dat ik me niet overgeef aan politiek pan-neerlandisme - een kinderachtige utopie - is nog geen bewijs van inferioriteit.*⁶³

⁶⁰ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.036.034: Vergadering van 1931-11-19 van het Bureau van de BWP, 19 november 1931; B. DE WEVER, 'De schaduw van de leider', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1-2 (2001), 208.

⁶¹ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.036.035: Vergadering van 1931-11-26 van het Bureau van de BWP, 26 november 1931.

⁶² HORN, *European Socialists Respond to Fascism*, 93, 124; 'Kanttekeningen bij een artikel van Huysmans', *Menschen* (Jaargang 1931-1932), 9.

⁶³ C. HUYSMANS, 'Koekoeks-politiek', *De Vooruit* (23 augustus 1931), 1.

Als gevolg van de kritieken van Huysmans en zijn aanhang op de Liga kwam het bestuur van de BWP op 9 december 1931 tot een dubbel besluit. Het besliste dat de Liga geen partijorganisatie kon zijn. Toch kon ze vrij beschikken over de socialistische Volkshuizen en andere socialistische lokalen, mits toestemming van de lokale arrondissementfederaties. In tegenstelling tot de afstandelijke relatie tussen partij en Liga bleek de individuele band tussen Vlaamsgezinde BWP-partijleden en Ligamilitanten een stuk eensgezinder. Dit bleek onder andere uit hoe ze zich in het voorjaar van 1932 manifesteerden als een samenhorig gezelschap, dat in het verzet trad tegen de jonge Vlaamse Nieuwe Ordebewegingen. Van Severens Verdinaso hield zich tot dat moment voornamelijk bezig met het achternazitten van ‘franskiljons’, de elite bewoners van Vlaanderen en Brussel die het Frans hanteerden als primaire taal. Aan deze fase kwam op 15 maart 1932 abrupt een einde met de beruchte ‘bloedige maar triomfantelijke zaalslag’, zoals het Verdinaso deze schermutseling naderhand zou beschrijven. Immers vond toen in Antwerpen de eerste openbare volksvergadering van de Nieuwe Ordebeweging plaats, waar haar militanten slaags raakten met ‘communisten’ en ‘socialisten’. Onder de aanwezige linkse verstoorders van de bijeenkomst bevonden zich ook Ligamilitanten. Historicus Lieve Saerens toonde aan dat BWP’er Lode Craeybeckx een van hen was. Voor de militanten van het Verdinaso was dit incident de aanzet om zich lijnrecht tegen de socialisten te keren, een gegeven dat ook zo zou blijven. De confrontatie droeg volgens historica Claeys-Van Haegendoren bij tot militievorming binnen de Belgische socialistische beweging. Deze stelling is te nuanceren, omdat in kranten uit deze periode nergens melding is van de Liga als militiebeweging. Op dat moment wijdde de organisatie zich eerder aan haar strijd tegen het militarisme en de verdediging van dienstweigerers.⁶⁴

Een maand na de confrontatie in Antwerpen organiseerde de Liga een congres van 16 tot 17 april 1932, waarop verschillende vertegenwoordigers van de BWP aanwezig waren. Onder hen vertoefde ook de socialistische volksvertegenwoordiger en Ligasympathisant Jozef Chalmet. Deze Zelzatenaar engageerde zich sinds september 1931 uit antimilitaristische overtuiging voor de Anti-Oorlogsliga. Op het congres stelde hij voor de vereniging om te dopen tot ‘Socialistische Anti-Oorlogsliga’. De naamsverandering stond symbool voor de toenadering tussen de BWP en de Liga, die op dit moment volgens historicus Van Lerberge onderdeel was van de partij in ‘vrijwillig opgenomen tucht’. Dit hield in dat de Liga gebonden was aan duidelijke afspraken met de BWP.⁶⁵

⁶⁴ *Doorbraak*, ‘Joris van Severen ... und kein Ende’; L. SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad*, 289; CLAEYS-VAN HAEGEDOREN, *Vijftieng jaar socialisme*, 293-295; R. BRUIJNS, ‘De Dinaso-militie in het historisch perspectief van het Interbellum’, M. CAILLIAU red., *Jaarboek Joris van Severen*, 36-37; ‘Pgt. Mr. Wittemans over zijn wetsvoorstel in zake dienstweigerers’, *De Volksgazet* (26 maart 1932), 7.

⁶⁵ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 22-23.

De kwestie van de naamsverandering kwam ter sprake tijdens de vergadering van de BWP op 26 april 1932. Van Roosbroeck opperde dat de Liga op ideologisch gebied open kaart moest spelen door de term ‘socialistische’ aan de naam van de vereniging toe te voegen. De overige aanwezigen namen het voorstel in acht en besloten om het later te bediscussiëren. Het voorstel van Van Roosbroeck bereikte de Liga, die verbaasd reageerde op de suggestie van de man die haar steeds bekritiseerde. Als antwoord formuleerde de Ligaleiding de vraag of het idee wel degelijk unaniem was goedgekeurd binnen de BWP alvorens de organisatie zich de term überhaupt eigen kon maken. Op de BWP-bijeenkomst van 2 juni 1932 maakte Vandervelde duidelijk dat de partij zich niet met dergelijke zaken hoorde bezig te houden: “Wij hebben niet te antwoorden, aangezien de Anti-Oorlogsliga buiten de partij bestaat. Hetzelfde geldt voor de socialistische oud-strijders.” Een andere aanwezige verklaarde daarop: “Zeg hen dat we geen voorstanders zijn, omdat de verwarring met de partij zal toenemen.” De vergadering verklaarde zich uiteindelijk akkoord met de stelling: “Omdat de groepering buiten de partij staat en omdat de leden niet met de partij verbonden zijn, is het gewenst dat ze de titel ‘socialistische’ niet opnemen.” Ondanks dit negatieve besluit over de naamsverandering zorgden verdere onderhandelingen er toch voor dat de Liga de term ‘socialistische’ aan haar naam toevoegde. Op 20 juli 1932 schreef *De Vooruit* voor het eerst over een ‘Soc. Int. Anti-Oorlogsliga’.⁶⁶

2.2 Nederlandse invloeden in de strijd tegen het fascisme

Terwijl de naamsverandering geschillen veroorzaakte tussen de BWP’ers onderling, begon de Liga vanaf eind 1932 een felle campagne tegen het nationaalsocialisme onder het motto ‘fascisme = oorlog’. Ook bij de BWP was het parlementaire verzet tegen het opkomende Hitlerregime groot, maar de partij keek machteloos toe terwijl de Liga aan militievorming deed en voorstander was van straatacties. De militante filosofie van de organisatie kwam onder meer tot uiting in een liederenboek ze uitbracht. Hierin stond tussen antimilitaristische regels te lezen: “Wij moorden geen mensen in name van God! Wij mookren ’t fascisme kapot! De vuistgroet der vrijheid klinkt overal rond! De blauwhemden komen gestampt uit de grond!” De Ligaleiding baseerde zich voor de militievorming op de werking van de Nederlandse socialisten. In 1928 richtte de Nederlandse Arbeiders Sportbond (NASB) de ‘Mars- en Kampeervendels’ op als onderdeel van de Nederlandse Rode Valken. In 1929 ontbond de NASB de paramilitaire Mars- en Kampeervendels onder druk van de Sociaaldemocratische

⁶⁶ Jozef Chalmet (1897-1962) *Onze man uit het noorden*, ‘Biografie’; VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 22-23; ‘Links & rechts’, *De Vooruit* (20 juli 1932), 2.

Arbeiderspartij (SDAP) bij de officiële erkenning van de Sportbond. De behoefte aan een geüniformeerde militantengroep bleef echter aanwezig en in 1931 was de oprichting van de paramilitaire Nederlandse Arbeiders Vredeswacht (NAV) een feit. De Liga knoopte in juli 1932 contacten aan met deze vereniging met het oog op een fusie van beide organisaties. *De Vooruit* berichtte over de besprekingen dat ze een ‘uiterst vriendschappelijk karakter droegen’ en dat de vertegenwoordigers de voorstellen zouden uitwerken om zo snel mogelijk tot een ‘internationale’ te komen. In oktober 1932 kwamen ze naar buiten met de volgende gezamenlijke verklaring, die het gevoel van eendrachtigheid samenvatte: “Het was de eenstemmige mening dat, in deze tijden van oorlogsdreiging, een sterke uitbouw der organisaties gebiedende eis is: alle militante leden zullen in verband hiermede worden opgeroepen vanaf heden geheel hun leven in dienst der organisaties te stellen.”⁶⁷

Met betrekking tot deze ‘Groot-Nederlandse’ contacten beschreef dit onderzoek al dat Ligakopman Franz Tielemans in 1929 opmerkte dat Franstalige socialisten uit Brussel en Wallonië Vlaamse initiatieven ‘te Germaans’ vonden. Ook vonden ze dat de Vlaamse jeugd zich te veel richtte naar de Hollandse Arbeiders Jeugd Centrale, een door de Nederlandse socialistische partij opgerichte jeugdbeweging. Als reactie hierop keerden de Vlaamse jongeren zich af van Brussel en Wallonië om een zelfstandige beweging te vormen, naar het voorbeeld van Noord-Nederland. Hierin speelde de Vlaamse kwestie een rol, onder andere omdat de Vlamingen tot dan maar beperkt hun ideeën konden uiten in Franstalige socialistische bladen. Uit dergelijke frustraties groeide de drang naar een onafhankelijke en gedisciplineerde Vlaamse organisatie. Naessens was zoals vermeld de sterke man achter de disciplinerende, Gomes ijverde voor de invoering van een compleet uniform geïnspireerd op dat van de Nederlandse Vredeswacht. Het was merkwaardig dat de leiding, het ideaal van de antimilitarisering indachtig, ijverde voor een sterke militievorming met als doel een eigen mini-leger van overtuigde militanten tot stand te brengen.⁶⁸

De idee van een gedisciplineerde militantenwerking in 1933 kwam dus overwaaien uit Nederland. Opmerkelijk genoeg zou de Liga zodoende, eerder dan het Verdinaso, komen tot sterke en feitelijke Groot-Nederlandse contacten. In Ligapublicaties zijn ook Groot-Nederlandse standpunten waar te nemen. Zo sprak de Gentse Ligaleider Gomes in een verslag over het internationale Ligacongres in juli 1933 in Antwerpen over ‘meer dan 10 000 leden in Noord en Zuid’. De Liga nam het idee van militante geüniformeerde leden over van de NAV

⁶⁷ HUNIN, ‘Links van de Belgische Werkliedenpartij’, 599; J. C. DONA, *Sport en socialisme: de geschiedenis van de Nederlandse Arbeiderssportbond 1926-1941*, Amsterdam, 1981, 63; *De liga zingt*, ISAOL, Antwerpen, 193, 43; ‘Links & rechts’, *De Vooruit* (20 juli 1932), 2; BRUIJNS, ‘De Dinaso-militie in het historisch perspectief van het Interbellum’, 37.

⁶⁸ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 28.

tijdens het fusieproces dat leidde tot de stichting van de ‘Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga’ (ISAOL). Het internationale aspect van de Liga valt dus hoofdzakelijk te nuanceren tot contacten met de Nederlanders, contacten met socialisten in andere Europese landen waren nooit zo intens. Tijdens het Ligacongres op 1 en 2 april 1933 in Gent ging de vereniging formeel over tot de oprichting van een militantenorganisatie binnen de Liga. Op dat ogenblik begon de rekrutering van de zogenaamde ‘stormtroepen’ van de organisatie. Ondanks de grote moeite van Gomes raakte het idee om een blauw uniform met rode das te dragen evenwel nooit algemeen aanvaard door de leden. Hierdoor staken de militanten schril af tegen de militie van het Verdinaso. Immers benoemde Verdinasoleider van Severen op 10 juli 1932 Jef Missoorten tot nationaal commandant van de Dinaso Militie (DM), in 1934 omgevormd tot de Dinaso Militanten Orde (DMO). Missoorten was naast commandant in zijn professionele leven ook kleermaker, wat hem in staat stelde zijn militie uniformen te leveren. Door middel van de door hem ingevoerde uniformering slaagde hij erin zijn mannen orde en tucht te laten uitschijnen.⁶⁹

2.3 Militievorming Liga leidt tot ergernis binnen BWP

De BWP reageerde kritisch op de groeiende militie van de Liga met wederzijdse frustraties als gevolg. Die ergernissen kwamen tot uiting tijdens een redevoering, die Patteet op 23 november 1932 in Nederland hield voor de Vredeswacht. Tijdens zijn rede zette hij de oprichting van de Liga uiteen, maar hij sprak ook over het ideologische gedachtegoed van de organisatie. Zo zou hij het begrip ‘nationaliteit’ een dwaasheid hebben genoemd. Deze uitspraak valt te kaderen in de reeds besproken houding van de Vlaamsgezinde socialisten tegen het - al dan niet fascistische - ‘verdrukkingsnationalisme’. Daarnaast sprak hij over de leiders van de ‘Belgische Sociaal Democratische Arbeiders Partij’, die aanvankelijk erg gekant waren tegen de actie die de Liga voerde. Patteet was van mening dat de sympathie van de BWP-voormannen groeide en dat ‘eenige socialistische Eerste Kamerleden’ zich bij de Liga hadden aangesloten. Toch vond hij dat de partij de Liga ‘in de strijd tegen den oorlog en het fascisme’ niet voldoende ondersteunde. Immers mochten de socialisten, ook op internationaal gebied, niet wachten om maatregelen te treffen. Ze moesten volgens Patteet een organisatie vormen, die een burgeroorlog kon ontketenen als ‘de bourgeoisie’ de oorlog zou verklaren. Uit die burgeroorlog kwam dan volgens hem de proletarische revolutie voort, die tot een klasseloze maatschappij moest leiden. Ten slotte betreurde hij nog dat besprekingen met andere Belgische antimilitaristische organisaties om samen te werken geen resultaat hadden. Deze organisaties

⁶⁹ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 28; SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad*, 288.

huldigden immers het principe dat in elk geval het gebruik van geweld uitgesloten moest zijn. “Wij huldigen dit principe niet en zijn vóór een burgeroorlog”, aldus de spreker.⁷⁰

Door een dergelijke houding kwam de vereniging langzaamaan in antiparlementair vaarwater terecht en ging ze steeds radicalere socialistische standpunten verdedigen. De verhouding tussen BWP en Liga verslechterde, omdat de organisatie ook revolutionairen onder haar leden telde en het gevaar voor communistische infiltratie niet denkbeeldig was. Door de geportretteerde zwakte van de BWP tegen de dreiging van het fascisme groeide bij de Liga in het voorjaar van 1933 de wil een afzonderlijke, zelfstandige macht te worden. Op het Ligacongres van juli dat jaar beslisten de leden dat ze moest evolueren tot een rationele organisatie. Deze moest de ruggengraat zijn van het verzet tegen het fascisme ter bescherming van de arbeidersklasse. Ze wilden een derde macht vormen, een massabeweging naast de partij en de socialistische vakbond. Het doel van kopman Naessens was evenwel een sterke band te bewerkstelligen tussen de massabeweging van de vakbond en de Liga. Potige arbeiders kon hij immers steeds gebruiken voor zijn militie. De nood aan deze militie groeide toen Adolf Hitler in januari 1933 in Duitsland aan de macht kwam en gevluchte Duitse socialisten in Vlaanderen onderdak en bescherming zochten bij Ligaleden. Onder andere in Aalst zochten tijdens die periode ongeveer tien jonge uit Duitsland gevluchte antifascisten onderdak, dat ze vonden bij militantengezinnen van de Liga. Ook in het West-Vlaamse Oostduinkerke konden gevluchte Duitse Rode Valken terecht in een opvangkamp, maar Vlaams-nationalistische radicaal-rechtse militanten vielen het kamp aan en vernielden de opgezette tenten. Door dergelijke gebeurtenissen trad een ideologische evolutie in. Naast het kapitalisme waren nu ook het nationaalsocialisme in Duitsland en het Europese fascisme volgens de Liga het grootste gevaar voor de vrede. Dit moest ze ook in Vlaanderen met alle kracht en middelen bestrijden: “Want als we te lang talmen, dan ontwikkelt het fascisme zich zo, dat het niet zal te vernietigen zijn in tientallen jaren.”⁷¹

De Liga gebruikte haar antifascistische standpunt ook als belangrijkste wervingsmechanisme: “Vormt saam, door organisatie, de macht die tegen het moordenaarsbedrijf der hele en halve, officiële en officieuze fascistten bestand is: wordt lid van de Liga!” De opkomst van het nationaalsocialisme in Europa deed bij de Liga het geloof in de sociaaldemocratie wankelen. De radicale antifascisten achtten de partijpolitieke

⁷⁰ *Resources Huygens*, ‘Centrale Inlichtingendienst ’s-Gravenhage 23 november 1932.’.

⁷¹ HUNIN, ‘Links van de Belgische Werkliedenpartij’, 599; VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 25; B. VAN HOORICK, *In tegenstroom: herinneringen 1919-1956*, Gent, 1982, 34; VERMANDERE, ‘Door gelijke drang bewogen?’, 238; R. HEMMERIJCKX, ‘Bert Van Hoorick: van flamingantisme naar communisme (deel II)’, *Wetenschappelijke Tijdingen*, 3 (2003), 28-29.

vertegenwoordigers van de arbeidersbeweging niet standvastig genoeg om Vlaanderen tegen het fascistische gevaar te beschermen. Als gevolg hiervan probeerde de Liga zich steeds meer te distantiëren van de BWP, terwijl ze een duidelijk alternatief strijdplan ontwikkelde. Het onwrikbare geloof in de democratie, belangrijk voor de socialisten van de BWP, gold niet voor de Liga.⁷²

Op basis van dit standpunt bepaalde de Liga haar tactiek met als doel de opkomende fascistische Vlaamse Nieuwe Ordebewegingen efficiënt een halt toe te roepen. Ook die bewogen zich buiten de grenzen van de parlementaire democratie. Daarom was de meest effectieve bestrijdingsmanier volgens de Liga een socialistische en ‘zuiver revolutionaire actie’, omdat de partijpolitiek nauwelijks vat had op de ontwikkelingen. Dit sentiment kwam al tot uiting in *Menschen* van december 1932: “En dan volgt een antwoord, dat ik ter overweging geef aan de al te vurige Dietsche Socialisten die het maar steeds niet in hun kop willen prenten dat de Solidaristen onze onverzoenlijke vijanden zijn en meenen dat ze gemakkelijk kunnen overtuigd worden tot het Socialisme, als wij maar eens tot hen gaan.” Het doel was het fascisme met haar eigen gewelddadige methodes te verslaan.⁷³

De vroegere onderdanigheid van de Liga maakte plaats voor een scherpe algemene kritiek tegen het ‘te laks’ verklaarde partijpolitieke socialisme van de BWP. De Liga verweet de partij wel propaganda te verspreiden in naam van de vrede, maar ondertussen machteloos toe te kijken hoe het fascisme steeds meer aanhang won in Vlaanderen. Volgens haar bedroog de Belgische Werkliedenpartij de arbeiders door te verkondigen dat alleen zij, de partijpolitieke socialisten, de oorlog konden verhinderen. De gebeurtenissen in Duitsland deden de nood aan een gedisciplineerde organisatievorm groeien. Hiervoor inspireerde de Liga zich onder andere op de eerder vermelde Duitse antifascistische groepering het ‘IJzeren Front’, die bepalend zou blijken voor het uiterlijke aspect van de Liga. Zo refereerde ze met het kenteken op de Ligavlag naar de symbolen van het IJzeren Front. Deze veelgebruikte driepijlenvlag stond volgens Van Lerberge voor eenheid, discipline en activiteit. Historica Martine Vermandere beweerde echter dat de pijlen symbool stonden voor de strijd tegen het fascisme, het kapitalisme en de oorlog.⁷⁴

Naast de symboliek eigende de Liga zich ook de manier van werken van buitenlandse milities toe. In het begin oogde de Liga als een vormeloze groep mensen, die zonder veel gevoel voor orde op stap gingen om hun boodschap te verspreiden. Vanaf 1933 veranderde de situatie

⁷² VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 25; VAN HOORICK, *In tegenstroom*, 34.

⁷³ F. J. WILLEMS, ‘De revolutionaire studentenbeweging aan de Gentsche universiteit’, *Menschen* (december 1932), 63.

⁷⁴ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 24-26, 28; VERMANDERE, ‘Door gelijke drang bewogen?’, 238.

echter, toen de kopmannen erin slaagden hun volgelingen in twee rijen, in de maat en in uniform te laten marcheren. Die voormannen, zoals Naessens, maar ook Patteet, Gomes en Firmin Mortier, liepen tijdens de stoeten gewoonlijk op kop. De heren stonden voor en tijdens de jaren 1930 genoteerd in geheime documenten van de Nederlandse staatsveiligheid omwille van hun revolutionaire en al dan niet communistische houding. Zo stond Mortier al sinds 1919 bekend als: “Belg. Wilde zonder papieren binnenkomen te Oldenzaal uit Duitschland. Bleek bij fouillering zeer comm te zijn. Uitgeleid naar België.” In 1924 voegde de inlichtingendienst ‘zeer revol.’ toe aan de beschrijving.⁷⁵

Wat de documenten van de inlichtingendienst niet vermeldden, was de reden van Mortiers verblijf in Duitsland. Door zijn journalistieke rol in het activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij genoodzaakt uit te wijken naar het veiligere Duitsland. Tijdens zijn ‘ballingschap’ schreef hij voor het communistische blad *De Internationale*. Daarin pleitte hij voor de vrijlating van andere - al dan niet socialistische - activisten, zoals Borms, Vos en Craeybeckx. In juni 1920 arresteerde de Belgische veiligheidsdienst hem tijdens een kort verblijf in België. Hij kreeg voor de publicatie van zijn activistische artikels een veroordeling van zeven maanden opsluiting. Na zijn celstraf rechtvaardigde Mortier nog steeds het activisme dat volgens hem geen nationalistische beweging was, maar de efficiëntste weg naar het socialisme. In 1921 sloot hij zich aan bij de Frontpartij en oefende onder hoofdredacteur Vos tot 1932 het beroep van journalist uit voor *De Schelde*. Mortier trad daarnaast dikwijls op als redenaar bij meetings, maar een politiek mandaat oefende hij nooit uit. In 1932 stelde hij zich wel kandidaat voor de gemeenteraadsverkiezingen in Deurne, maar raakte niet verkozen. In maart 1933 verliet hij De Frontpartij en trad hij toe tot de BWP en de Liga. Het Vlaams-nationalisme ging volgens hem te zeer de fascistische toer op en in *De Volksgazet* gaf hij aan vanuit dit nieuwe kader het fascisme beter te kunnen bestrijden. De Vlaams-nationalisten namen Mortier zijn overstap kwalijk. Dit blijkt uit de bitse toon van een artikel in *De Schelde* over een gespreksavond, waarop hij als spreker optrad: “Ieder ernstig mensch zal moeten toegeven, dat F. Mortier maar een pover figuur sloeg en met zijn bek in ’t zand is blijven steken.”⁷⁶

⁷⁵ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 28; VERMANDERE, ‘Door gelijke drang bewogen?’, 238.

⁷⁶ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Mortier, Firmin’; SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad*, 301; ‘Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga’, *De Volksgazet* (2 juni 1933), 3; ‘Van onze correspondenten’, *De Schelde* (15 september 1933), 6.

2.4 De groeiende Liga in confrontatie met het Verdinaso én de BWP-leiding

De bestrijding van het fascisme kon volgens de Ligaleiding slechts slagen door een gedisciplineerde werking van de organisatie. Deze discipline was gebaseerd op zelfopgelegde tucht en een blind vertrouwen in de leider. Zo formuleerde de Liga haar contradictorische visie: “Het is geheel in de geest van het hoogste begrip van de democratie, de vrijheid van het individu, als men op zijn tijd spreekt, maar ook... op zijn tijd weet te zwijgen en te gehoorzamen.” De autoritair gezinde socialistische van de Liga toonden zichzelf als grote beschermers van de democratie tegen het fascisme, terwijl ze ook de onderworpenheid of gehoorzaamheid aan de leiding met regelmaat benadrukten als een grote deugd. De ideologie van de Liga was erg afhankelijk van de stemming en overtuiging van de leiders. In de beginperiode was Naessens de toonaangevende persoon, die de ideeën en de organisatievorm uitwerkte: “Tucht eist vooral, dat ge u ervan bewust blijft, dat ge in de organisatie ophoudt individu te zijn, dat ge deel wordt van een gemeenschap, die als één man moet handelen.”⁷⁷

De gedisciplineerde werking van de Ligamilitie manifesteerde zich in de zomer van 1933, toen ze de ‘landdag’ van het Verdinaso in Mechelen saboteerde. De basis van het Verdinaso situeerde zich sinds de oprichting in 1931 in West-Vlaanderen. Het was dan ook in Roeselare dat de organisatie haar eerste landdag hield op 19 juli 1932. De jaarlijkse landdagen waren grote bijeenkomsten met veel symboliek en machtsvertoon om de kracht van de beweging aan buitenstaanders en ideologische tegenstanders te tonen. Van Severen wilde het stigma kwijtraken leider te zijn van een kleine, regionale organisatie afkomstig van het West-Vlaamse platteland. Daarom besloot hij de landdag in 1933 te verplaatsen naar een centraal gelegen grote stad in het midden van het land. Zijn keuze viel op Mechelen, symbolisch gelegen tussen de economisch belangrijke havenstad Antwerpen en de nationale hoofdstad Brussel. In Mechelen bevond zich daarnaast ook de zetel van het aartsbisdom. Het katholieke geïnspireerde Verdinaso zag de stad daarom als de ideale springplank naar het politieke centrum van de macht, namelijk Brussel. De aankondiging van de landdag van het Verdinaso in Mechelen, gepland op zondag 23 juli 1933, zorgde voor commotie binnen de rangen van de Liga. Op zondag 14 juli 1933 verklaarde de organisatie in *De Volksgazet*: “Hedenavond, te 7 uur stipt, verplichte militantenvergadering. De agenda is zoo belangrijk, dat niemand afzijdig mag blijven.”⁷⁸

De Liga reageerde niet alleen met solidariteit voor gevluchte antifascisten uit Duitsland, maar was ook vastbesloten om in Vlaanderen sympathisanten van het nationaalsocialistisch

⁷⁷ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 27.

⁷⁸ CREVE, *Recht en trouw*, 27; ‘Int. Soc. Anti-Oorlogsliga’, *De Volksgazet* (14 juli 1933), 7.

systeem aan te pakken. Ze namen zich daarom voor om de Verdinasolanddag te beletten. De mobilisatie van de Liga bracht op de betreffende zondag in de stad duizenden Liga-aanhangers op de been. Dit was de eerste grote antifascistische actie van de vereniging. Haar mobilisatie was een volkomen succes met als gevolg dat de Dinaso's afzagen van hun komst naar Mechelen. De Dinaso Militie beschikte op dat moment over slechts 250 inzetbare mannen, terwijl de Liga ongeveer tweeduizend blauwhemden kon mobiliseren. De vereniging verwees ook in de brochure *Wat is een Ligamilitant?* naar de verijdelde landdag in een beschrijving van de ideale militant: "... wel wordt hij, ten gepasten tijde (Mechelen!) opgeroepen om door een indrukwekkende machtsontplooiing het fascistisch rakalje van de straat te houden." Het initiatief voor de actie kwam overigens uitsluitend van de Liga. De Mechelse BWP-afdeling, waarvan de Vlaamsgezinde Spinoy secretaris was, hield zich afzijdig. Dit tot ergernis van Naessens, omdat hij meer medewerking had verwacht van de lokale socialisten. Uit nader onderzoek bleek evenwel dat de lokale BWP'ers mogelijk niet in staat waren veel bijstand te bieden, omdat ze de middelen en de inzetbare mannen niet hadden: "De partij van Mechelen had de hulp ingeroepen van de arbeidersmilitie der federatie van Oost- en West-Vlaanderen, die er afdelingen van Aalst en Gent naar toe stuurde".⁷⁹

Op de uitgestelde tweede landdag van het Verdinaso in september 1933 ontving van Severen in het West-Vlaamse Tielt 'Captain Holliman', afgevaardigde van Oswald Mosley die in Engeland zijn British Union of Fascists probeerde uit te bouwen. De Verdinasoleider was er toen nog niet in geslaagd Groot-Nederlandse contacten te leggen. Pas op de derde landdag in Tielt op 7 oktober 1934 trad de Nederlander Ernst Voorhoeve als gastspreker op. Van Severen benoemde hem een maand later tot organisatieleider van de onbeduidende Nederlandse tak van het Verdinaso. Na de confrontatie in Mechelen in juli 1933 zag de organisatie zich uit voorzorg verplicht om de landdagen te laten doorgaan in de ontstaansregio van de beweging. Daar voelden de aanhangers zich beter beschermd tegen agressie vanwege de Liga. De Ligapers merkte dit op en noteerde over de plaatsverandering van het evenement in *Neen!*: "Als uiting van vrees, waar toch Thielt een echte Dinaso-burcht is en de arbeidersbeweging er, in heel West-Vlaanderen, betrekkelijk zwak voorstaat, is dat welsprekend genoeg ..." Het zou nog tot 1937 duren vooraleer de eerste landdag buiten West-Vlaanderen plaatsvond, namelijk in het Oost-Vlaamse Gent. De mobilisatie van de Liga in Mechelen was een sprekend voorbeeld van de werkelijke krachtverhoudingen tussen de Liga en de Nieuwe Ordebewegingen. De uitzondering voor deze verhouding was West-Vlaanderen. Daar was de Liga overgeleverd aan

⁷⁹ CREVE, *Recht en trouw*, 27; GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.038.056, Vergadering van 1933-09-21 van het Bureau van de BWP, 21 september 1933; MORTIER, *Wat is een ISAOL Ligamilitant?*, 5; 'Dinaso's kruipen in hun schelp te Mechelen', *De Vooruit* (24 juli 1933), 5.

de dominantie van het Vlaamsch Verweer, zoals bleek tijdens de veertiende IJzerbedevaart in augustus 1933.⁸⁰

Op die Vlaamsgezinde jaarlijkse herdenking van de Vlaamse gesneuvelden tijdens de Eerste Wereldoorlog stond het Vlaamsch Verweer in voor de beveiliging. Ze wapenden zich met stokken, traden op onder commando en droegen een zwarte flat. Hun klederdracht vulden ze later aan met een grijs hemd en een rijbroek. De voornaamste taak van de militanten was de bescherming van Vlaamse manifestaties, maar ze lokten ook vaak incidenten uit met franskiljonse tegenstanders of met de ordediensten. Door hun geüniformeerd optreden kregen zij ook in eigen kringen, onder meer van het Verbond der Vlaamse Oud-strijders, heel wat tegenkanting. Sinds haar stichting in 1931 was de Liga steevast aanwezig op de bedevaarten. Daar probeerden de militanten Vlaamsgezinden te overtuigen van hun socialistische, antimilitaristische gedachtegoed. In Liga-uniform verspreidden ze hun bladen. In 1933 was de verhouding tussen de Liga en het Vlaamsch Verweer echter zo verzuurd, dat het Verweer de colportage door een 60-tal Ligamilitanten verstoorde door de kranten af te pakken en te verscheuren. In dit geval was de Liga machteloos:

60 moedige militanten onzer Internationale Socialistische Anti-oorlogsliga trokken dus naar Diksmuide, niet om de bedevaart zelf, maar terwille van de prachtige gelegenheid, die hen hier geboden scheen om anti-militaristische propaganda te voeren. [...] In den beginne werd hun dit door het bedevaartkomiteit toegelaten en alles liep op wietjes ... tot wanneer eenige Vlaamsche Wachten, geprikkeld door de tegenwoordigheid van «Marxisten» moeilijkheden zochten. [...] De Vlaamsche Wachten ontploften bijna van woede, rukten de exemplaren uit de handen der colporteurs en verscheurden met beestachtigen ijver de bladen, waarin het militarisme bestreden wordt. Ziedaar de daden van IJzerbedevaarders!⁸¹

De rechts-radicalen Vlaams-nationalisten verklaarden van hun kant over de feiten in *De Schelde*: “De heele socialistische anti-oorlogsliga [...] hangt een massa leiders der Belgische Werkliedenpartij [sic] grondig de keel uit.” De schrijver van het artikel beweerde dat de ergernis van de BWP-leiding gauw zou blijken wanneer ze de Liga niet meer onder controle had. Het stuk handelde ook over Balthazar, die de organisatie tot dan toe steeds beschermd op vergaderingen: “Die dag komt en dan zal de heer Balthazar met Vooruit voor de lastige karwei staan in zijn eigen partij het koren van het kaf te scheiden ...” De auteur kreeg gelijk, want de

⁸⁰ BRUIJNS, ‘De Dinaso-militie in het historisch perspectief van het Interbellum’, 40; H.J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging 1914/1939*, deel 3, Kapellen, 1969, 150; CREVE, *Recht en trouw*, 41; *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso)’.

⁸¹ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Vlaamsch Verweer’; ‘De XIVe IJzerbedevaart en onze prachtig geslaagde betooging te Ieperen’, *De Vooruit* (22 augustus 1933), 1.

strijdbare profilering van de Liga leidde tot een confrontatie met de oude garde van de ‘Militie Arbeidersverweer’ (MAV). Deze in 1926 opgerichte vereniging moest de leden en de instellingen van de BWP beschermen en de orde handhaven tijdens massamobilisaties. Volgens historicus Patrick Van den Bosch percipieerden ideologische tegenstanders deze militie als stoottroep van de BWP, die zelf voor agitatie zorgde en de massa opzweepte. Op 19 september 1933 nodigde het partijbestuur van de BWP Naessens uit op een vergadering om hierover te praten. Van Roosbroeck, medebestuurder van de MAV, bracht ter sprake dat er verwarring was ontstaan over de rol van de BWP, de MAV en de Liga.⁸²

Op een daaropvolgende bijeenkomst hervatte het partijbestuur de discussie over de vraag welke organisatie de antifascistische strijd in naam van de BWP mocht voeren. Van Roosbroeck vond dat de MAV het monopolie moest behouden, maar de Liga bond niet in. Uiteindelijk bereikten de onderhandelaars een overeenkomst, waarbij de Liga onder supervisie van de partij zich met fascismebestrijding mocht inlaten. Van een algemene verslechtering van de relatie met de partij, zoals Van Haegedoren die voorstelde, was dus niet echt sprake. De BWP had immers geen probleem met de bestrijding van fascisme, zolang ze die bestrijding maar onder controle kon houden. In Vlaanderen evolueerde de Liga snel tot de voortrekker van de antifascistische strijd. Rond hetzelfde moment bekritiseerden de Vlaams-nationalisten de Ligawerking in *De Schelde*: “Vlaamsch nationaal voelende jongens kunnen zich misschien laten verleiden door zulk uiterlijk vertoon.”⁸³

Toch begonnen persoonlijke geschillen over de werking van de Liga zich te manifesteren. Het partijbestuur van de Belgische Werkliedenpartij had kritiek op de gewelddaden van jonge Ligamilitanten, die tijdens algemene partijvergaderingen flink van leer trokken tegen de plaatselijke partijkaders. In het Oost-Vlaamse Sint-Niklaas kwamen de Ligaleden door hun kritiek zelfs in conflict met het ‘Verweerkorps’, de officiële plaatselijke socialistische partijmilitie. Het korps, in de volksmond ‘knuppelkenschwacht’ genoemd, had de taak om op partijvergaderingen jonge, storende elementen uit de zaal te verwijderen en er de orde te bewaren. De Block, gemeenteraadslid in Sint-Niklaas, toonde zich op de bestuursvergadering hevig onttemd over de kritiek die de Liga op het partijbestuur in het algemeen en het lokale secretariaat in het bijzonder uitte. De Ligaplannen om los van de partij

⁸² ‘Wat Vooruit niet zegt’, *De Schelde* (22 augustus 1933), 1; GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.038.052, Vergadering van 1933-09-13 van het Bureau van de BWP, 13 september 1933; P. VAN DEN BOSCH, ‘Opbouwers zijn we! Het propagandabeleid van de Belgische Werkliedenpartij in het interbellum’, *Brood & Rozen*, 4 (2007), 16.

⁸³ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.038.056, Vergadering van 1933-09-21 van het Bureau van de BWP, 21 september 1933; CLAEYS-VAN HAEGEDOREN, *Vijfentwintig jaar socialisme*, 293-295; CLAEYS-VAN HAEGEDOREN, *Van werken krijg je vuile handen*, 99; ‘Socialistisch antimilitarisme’, *De Schelde* (12 januari 1934), 1.

de antifascistische strijd aan te gaan, vond hij zinloos. Het partijbestuur besloot daarop dat de Liga geen kritiek moest leveren en ze kreeg het verbod opgelegd om eigen openluchtmeetings te organiseren.⁸⁴

Bovendien was de Liga verplicht om voortaan voor elke activiteit die ze wilde organiseren de goedkeuring van het partijbestuur te vragen. Onder andere De Block moest nagaan of de Liga zich aan de gemaakte afspraken hield. Begin september 1933 bleek echter dat de Anti-Oorlogsliga toch openluchtmeetings had georganiseerd. Nadat De Block nogmaals met het Ligabestuur overleg pleegde en het op zijn plichten wees, legde de organisatie zich uiteindelijk neer bij de supervisie van het partijbestuur. Het conflict had als gevolg dat Frans Dobbelaere, Liga-afgevaardigde in het partijbestuur en hevig voorstander van het onafhankelijkheidsstreven van de Liga, uit protest tegen de blijvende controle van de partijleiding opstapte. Ondanks deze strubbelingen kende de organisatie in het najaar van 1933 een groot succes. Naar eigen zeggen had ze op dat moment meer dan tienduizend leden, verspreid over zeventig afdelingen. Op 1 oktober 1933 toonde de Liga haar macht met een mars door Brussel. Ze beschreef in haar pers hoe op die bewuste zondag drieduizend geüniformeerde militanten met hun vaandels door Brussel marcheerden. Op de bijeenkomst in de Brusselse Madeleinezaal sprak Paul-Henri Spaak, die bezwoer het Liga-uniform aan te trekken. Vanaf 1933 was de Liga de meest gevreesde antifascistische groepering van Vlaanderen. Ze richtte haar pijlen niet alleen op het Verdinaso, maar ook op het pas opgerichte Vlaamsch Nationaal Verbond.⁸⁵

De stichting van dit Verbond onder leiding van Staf De Clercq in oktober 1933 betekende het einde van de op dat moment in verschillende fracties uiteengevallen Frontpartij. Initieel traden de meeste Fronters toe tot het VNV, al voelden sommigen zich al snel niet op hun plaats in de rechts-radicalen organisatie. Een van hen was de Fronter Herman Vos. Na jaren dienst als lid van de Frontpartij besloot hij uit ontevredenheid over de koers van de Vlaams-nationalisten over te stappen naar de BWP. Die partij noemde in haar pers, net zoals de Liga, het VNV met weinig nuance ‘fascisten’. Vos hield er als Vlaamsgezinde veteraan bij de Frontpartij echter een genuanceerde visie op na. In enkele artikels maakte hij een overdachte analyse van de stichting van het VNV. Hij beschouwde de grondslagen van het Verbond als ‘een troebele fusie’ tussen fascisme en een katholieke corporatistische staatsopvatting. Die fusie van de twee ideologische vleugels binnen het VNV, een democratische en een autoritaire, moest de onderlinge onenigheid verdoezelen. Daarnaast wees hij op het belang van de oprichting van het Verdinaso en de daaropvolgende concurrentiestrijd tussen van Severens organisatie en het

⁸⁴ J. DE CONINCK, *Ethesis*, ‘August De Block (1893-1979): socialistisch politicus. Een biografie.’.

⁸⁵ *Ibid.*; BRUIJNS, ‘De Dinaso-militie in het historisch perspectief van het Interbellum’, 41.

VNV in West-Vlaanderen. Een belangrijk onderscheid was dat het VNV doorheen de jaren 1930 deelnam aan het parlementair-democratische systeem, terwijl het Verdinaso enkel geloofde in een autoritaire, antidemocratische werking. Vos schreef ook over *Jong Dietschland*, een katholiek en Vlaams-nationalistisch weekblad, dat net zoals de leiders van de Liga een Groot-Nederlands staatsmodel promootte. In de jaarovergang van 1933 op 1934 publiceerde de Nederlandse tak van de Liga de volgende verklaring: “Strijd voor Vrede dient niet slechts in het eigen land te worden gevoerd en vooral onze strijders in het stamverwante Vlaanderen behoeven de steun van hun Nederlandse broeders.”⁸⁶

Het radicaal-rechtse karakter van het VNV dreef ook anderen naar de socialisten. Immers verliet in het kielzog van Vos de Vlaamse ‘martelaar’ Joris De Leeuw het extreem Vlaams-nationalistische kamp. Na de volbrenging van zijn dienstplicht probeerde hij begin jaren 1930 in het arrondissement Dendermonde nog een afdeling van de Vlaamsch Nationale Volkspartij (VNVP) op te richten. Die nieuwe partij moest vanaf 1931 met een federalistisch en democratisch programma een waardige opvolger zijn voor de verbrokkelende Frontpartij. Het ‘fascistisch nationalisme’ wees de VNVP expliciet af. Het project faalde en verdween toen het Vlaamsch Nationaal Verbond in oktober 1933 ontstond. De komst van deze nieuwe, prominente speler, die de Vlaamse beweging domineerde en het Vlaamsch Verweer als militie inzette, leidde voor De Leeuw tot een breuk met deze beweging. Immers kon hij zich niet verzoenen met het fascistoïde aspect van het VNV. In april 1934 trad hij toe tot de BWP, waar hij tot de entourage van Herman Vos en Hendrik de Man behoorde. Mogelijk miste hij het - al dan niet gewelddadige - militantisme van het Vlaamsch Verweer, want vanaf juli 1934 maakte hij zich lid van de Anti-Oorlogsliga en keerde hij zich voor zijn ideologie tegen zijn vroegere strijdmakers. De Vlaams-nationalisten namen De Leeuws overstap niet in dank af. Dit blijkt uit een artikel uit *De Schelde* van 27 februari 1935, dat een gespreksavond beschreef waar De Leeuw de BWP vertegenwoordigde: “Dan schuift De Leeuw naar voren. Stotterend zet hij in, een demagogische wartaal die scherp afsteekt tegen de volle, waardige en klare taal van daareven.”⁸⁷

⁸⁶ DE WEVER, *Greep naar de macht*, 180; *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Jong Dietschland’.

⁸⁷ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Leeuw, Joris de’; *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Vlaamsch verweer’; *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Vlaamsch Nationale Volkspartij (VNVP)’; BRUIJNS, ‘De Dinaso-militie in het historisch perspectief van het Interbellum’, 44; ‘VI. Syndicale actie in het Dendermondsche’, *De Schelde* (27 februari 1935), 1.

3 Scheuring tussen BWP en ISAOL (1934)

3.1 Het Plan van de Arbeid leidt tot een wissel van de macht bij de Ligaleiding

Terwijl de Liga in 1933 haar hoogtepunt bereikte op vlak van politieke en maatschappelijke relevantie, doken ook interne zwakheden op. Een van de protagonisten van deze verzwakking was Frans Liebaers, een voorman van de socialistische kledingvakbond. Liebaers was een omstreden figuur, omdat hij in 1918 in Tienen sympathiseerde met muitende Duitse soldaten die tot de revolutionaire communistische Spartacusbeweging toetraden. De beweging ontketende in januari 1919 een vergeefse opstand in Duitsland, die moest leiden tot een socialistisch systeem naar het voorbeeld van de Russische revolutionairen van 1917. Liebaers droeg de vlag van de soldaten door de straten van de stad tijdens een betoging tegen de oorlogvoering. Dit leverde hem een veroordeling van acht maanden cel op. Na zijn vrijlating vervulde Liebaers sinds het begin van de jaren 1920 de functie van secretaris van de Centrale der Kleding en Aanverwante Vakken van België (CKAVB). Daarnaast was hij lid van het Centraal comité van de Syndicale Commissie. Hij was een hevig voorstander van de eenheid in de vakbeweging en ijverde voor de onafhankelijkheid van de vakbond tegenover een socialistische partij, die hij veel te laks achtte. In 1925 en in 1927 reisde hij naar de Sovjet-Unie. Gedesillusioneerd door Stalins beleid zag Liebaers er nadien van af om te ijveren voor een communistisch geïnspireerde eenheidsvakbeweging. Hij schreef naderhand zijn artikels vanuit een revolutionair, antikapitalistisch, antifascistisch en anticommunistisch engagement.⁸⁸

Ondanks zijn wantrouwen tegenover partijpolitiek engageerde Liebaers zich sinds het begin van de jaren 1930, onder meer via de Anti-Oorlogsliga, steeds meer voor de Belgische Werkliedenpartij. Hij mat zichzelf daarbij een Vlaams profiel aan, waardoor hij voorstander was van een ‘Vlaamse federatie Brussel’ van de BWP. Op deze manier konden de Vlaamse socialistische zelfstandig ageren zonder rekening te moeten houden met hun Waalse collega’s. In vergelijking met Naessens bleef zijn Vlaamse overtuiging echter beperkt. In 1933 schreef hij zijn eerste artikel in *Neen!* en ontloopte zich, net zoals Tielemans en Naessens eerder deden, tot een van de kopmannen van de Liga. Hoewel Liebaers publiekelijk de theorieën van het trotskisme afwees, beschouwde zijn omgeving hem toch als een stiekeme sympathisant van de

⁸⁸ *Het Nieuwsblad*, ‘Tachtig jaar geleden: à la table des zievereers’; *ODIS*, ‘Centrale Der Kleding En Aanverwante Vakken Van België / Centrale Du Vêtement Et Parties Similaires De Belgique (1919-1994)’; J. CRAEYBECKX, ‘De Spaanse Burgeroorlog In De socialistische Syndicale Pers - Een Steekproef’, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 383.

communistiche stroming. Dat hij echter geen voorstander was van de strategieën van de communisten in Spanje en België blijkt uit artikels die hij schreef voor de Liga en de vakbond.⁸⁹

Als lid van de Liga keerde Liebaers zich faliekant tegen de tot dan gevoerde koers van de organisatie en hij probeerde deze in de loop van 1934 te stoppen. De revolutionair stond in 1933 nog in de schaduw van Naessens, die tot het voorjaar van 1934 de belangrijkste rol vervulde. Liebaers' groeiende populariteit binnen de Liga was evenwel het bewijs van meningsverschillen binnen de vereniging. Onder Naessens' leiding ontstond een nauwere samenwerking met de Vlaamse vleugel van de BWP, meer bepaald met Hendrik de Man. Het hoogtepunt van die interactie vond plaats op de hoofdbestuursvergadering van 10 december 1933, wanneer de Liga het nieuwe economische partijplan van de BWP aanvaardde. Het was de bedoeling van Naessens en zijn vertrouwelingen om via het 'Plan van de Arbeid' het socialisme door te laten dringen onder de bevolking. Ondanks de rooskleurige vooruitzichten bleek de toenadering tot de BWP te resulteren in de val van Naessens als leider van de Liga.⁹⁰

Het 'Plan', uitgedokterd door de Man en daardoor vaak het 'Plan de Man' genoemd, had als doel de binnenlandse markt te herstellen door de heropleving van het consumptievermogen van de bevolking. Volgens hem was daarvoor nood aan een gemengde economie, geleid door de staat in samenwerking met genationaliseerde, maar autonoom functionerende en corporatief georganiseerde bedrijven. De Mans 'nationale socialisme' bracht een vernieuwing met zich mee van het elan van de socialistische beweging in België. De Man en zijn aanhang waren van mening dat de internationale socialistische beweging zich machteloos toonde, waardoor ze zich met hun theorieën terugtrokken binnen de eigen landsgrenzen. De Duitse historicus Gerd-Rainer Horn beweerde dat niet alleen in België, maar ook in Oostenrijk, Frankrijk, Duitsland en Spanje de socialisten nieuwe ideeën probeerden uit te werken om hun positie te beschermen tegen fascistische dreigingen. De Man was op Europees vlak niet de enige, die het volgens hem 'valse' antifascisme van de sociaaldemocratie op dat moment bekritiseerde. De machtsovername van Hitler in Duitsland was mogelijk, omdat de meeste sociaaldemocraten er trouw waren gebleven aan het orthodoxe marxisme. De Man was van mening dat de sociaaldemocratie met haar traditionele methoden een strategie van zelfvernietiging volgde. Hij kreeg in Duitsland vooral bijval van intellectuele socialisten, zoals

⁸⁹ ODIS, 'Centrale Der Kleding En Aanverwante Vakken Van België / Centrale Du Vêtement Et Parties Similaires De Belgique (1919-1994)'; CRAEYBECKX, 'De Spaanse Burgeroorlog In De socialistische Syndicale Pers - Een Steekproef', 383.

⁹⁰ VAN HOORICK, *In tegenstroom*, 35.

Curt Geyer en Alexander Schiffrin. Die laatste stelde dat als Hitlers coup d'état niet had plaatsgevonden, ze het Plan hadden kunnen volgen voor de invoering van de vernieuwing.⁹¹

Volgens hem volstond het overigens niet om via parlementaire weg weerwerk te bieden tegen de Nieuwe Orde en ook de organisatie van paramilitaire groeperingen, zoals de Liga, bood geen oplossing. Die bestreden immers alleen de symptomen, maar deden niets om de wortels van het 'probleem Nieuwe Orde' aan te pakken. De ontstaans- en groeiredenen van het fascisme bestonden volgens de Man uit vier factoren: de ontevredenheid van een verarmende middenklasse, het door internationale economische competitie aangewakkerd extreem nationalisme, de onkunde van de parlementaire instituties om economische problemen aan te pakken en de zwakke houding van de politieke linkerszijde. Deze laatste keek slechts naar het traditionele proletariaat voor de bescherming van haar instellingen in plaats van te streven naar een eigen socialistische 'nieuwe orde', die het Plan wilde teweegbrengen. Het moest zorgen voor een evenwicht tussen reformistische en revolutionaire doeleinden om het gebrek aan eensgezindheid binnen het socialisme te counteren.⁹²

Het Plan begeisterte velen van de Mans - vaak jongere - Vlaamse aanhangers. In Wallonië waren de reacties minder positief. Zo beweerde Fayat zelfs dat de Franstalige vleugel van de BWP het Plan nooit aanvaard had, omdat de Man niet 'één van hen' was. Doordat hij voor de machtsovername van Hitler aan de universiteit van Frankfurt doceerde, beschouwden sommige Franstaligen hem zelfs als een Duitse professor en pangermanist. Ze verdachten hem er dus van een Groot-Germanië verwezenlijkt te willen zien, waar geen plaats was voor de 'niet-Germaanse Walen'. De socialistische massameetings in het kader van de propaganda rond het Plan waren volgens Fayat overigens een bijna uitsluitend Vlaamse aangelegenheid, namelijk een zaak van Vlaamse intellectuelen. Daardoor konden individuen als Naessens en Rens hier volop op de voorgrond treden. Een opvallend tegenstander van het Plan was evenwel vakbondsman Liebaers, die vond dat het ondemocratische elementen bevatte.⁹³

De Mans nationale socialisme was dan wel een Belgisch socialisme, maar dit belette in geen geval een Vlaamsgezinde interpretatie door de socialistische Vlaamse jongeren. Als overtuigde Vlamingen mee de staat bestuurden en konden instaan voor de bescherming van de Vlaamse cultuur, neutraliseerden ze meteen ook de negatieve impact van het Belgische en dus 'anti-Vlaamse' kapitalisme. Craeybeckx verklaarde aanvullend dat het 'Vlaams' en 'sociaal'

⁹¹ BOEHME, *Greep naar de markt*, 840-841; B. VAN CAUSENBROECK, *Herman Vos*, 243-244; HORN, *European Socialists Respond to Fascism*, 80-82, 85; M. DE WILDE, [IN RESPECT OF MAURICE DE WILDE], *Maurice De Wilde - De Nieuwe Orde (Episode 16 of 17)*, video, 21 maart 2015 (<https://www.youtube.com/watch?v=ag75otc1yo0>).

⁹² HORN, *European Socialists Respond to Fascism*, 80-82, 85.

⁹³ BOEHME, *Greep naar de markt*, 840-841; VAN CAUSENBROECK, *Herman Vos*, 243-244; G.-H. HORN, *European Socialists Respond*, 35.

streven één waren. Het tijdschrift *Schakels* schreef daarnaast over de mogelijke theoretische samenvoeging van het Nederlandse en ‘Vlaams-Waalse Planisme’. Hierdoor kon het Planisme buiten de grenzen van België treden en Nederland meenemen in de richting van een Groot-Nederlands socialistisch systeem. Het vage ‘socialistische geloof’ van de Liga nam zo twee jaar na de stichting van de organisatie een concrete vorm aan, omdat ze zich het economische socialisme van de BWP eigen maakte. Voor de propaganda deed de Man ‘beroep op al de jonge en levenskrachtige elementen van het land’. Een oud-Ligamilitant getuigde later dat jeugdige Ligaleden het Plan initieel geestdriftig onthaalden: “We storten ons in de campagne voor ‘het Plan, niets dan het Plan en gans het Plan’”.⁹⁴

Toch ontstonden strubbelingen binnen de Liga als reactie op de beslissing om het Plan te propaganderen. Daarom besloot de Ligaleiding op een congres in 1934 dat het ‘Plan de Man’ een vrije kwestie was. Ieder lid was vrij het idee van de ‘Planactie’ te interpreteren en te verspreiden naar eigen goeddunken. Liebaers en zijn kompanen riepen op datzelfde congres een koerswijziging in haar verhouding ten opzichte van de BWP uit. Ze vonden dat: “... de Liga als revolutionair organisme geen houding heeft aan te nemen.” Liebaers was persoonlijk van mening dat de heroriëntering van het socialisme door middel van het Plan niet ver genoeg ging om de Nieuwe Orde effectief tegen te gaan. Volgens historicus Jan Craeybeckx was deze houding van Liebaers de reden van Naessens’ vertrek, maar andere beweringen wijzen erop dat de situatie complexer was. Van Lerberge opperde in zijn licentiaatsverhandeling dat Liebaers ervoor pleitte om de vorige kopman oneervol uit de organisatie te sluiten in plaats van hem zelf ontslag te laten nemen. Door hem uit zijn eigen creatie te zetten, was de vernedering des te groter. Boehme schreef dat Naessens opstapte, omdat de Anti-Oorlogsliga te trotskistisch leek te worden. Ooggetuige Rens verklaarde dan weer dat hij ontslag nam, omdat hij niet genoeg verantwoordelijkheid kreeg in de strijd tegen het fascisme.⁹⁵

Na zijn terugtrekking uit de Liga kreeg Naessens een belangrijke post binnen de BWP toebedeeld in het kader van de Planactie. De trouw van Naessens aan de BWP manifesteerde zich, toen de Man uitpakte met zijn ‘Plan van de Arbeid’. De arbeidersmassa motiveren, inspireren en meekrijgen was een immense taak, maar Naessens wilde zich graag inzetten voor de appreciatie van de Man. Na verloop van tijd groeide de oprichter van de Liga uit tot een

⁹⁴ BOEHME, *Greep naar de markt*, 841-846; VAN HOORICK, *In tegenstroom*, 35; J. BREPOELS, *Eeuwige dilemma's honderd jaar socialistische partij*, 36; M. DE WILDE, [IN RESPECT OF MAURICE DE WILDE], *Maurice De Wilde - De Nieuwe Orde (Episode 3 of 17)*, video, 1 maart 2015 (<https://www.youtube.com/watch?v=jCSLZi99Jck&t=914s>).

⁹⁵ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 29-30, 34; VAN HOORICK, *In tegenstroom*, 45; BOEHME, *Greep naar de markt*, 831; KLIJN, *De houding van de Belgische Werklieden Partij en de Sociaal Democratische Arbeiderspartij tegenover het nationaal-socialisme*, 34-36; VERMOTE en VAN GOETHEM, *Honderd jaar socialisme 1885-1985*, 194-197.

‘discipel in de volle kracht van zijn leven en die alle mogelijke karaktertrekken, levensopvattingen en ideologische standpunten met zijn leermeester gemeen had.’ Naessens evolueerde tot de Mans eerste-luitenant met een gemeenschappelijk ideaal. Dankzij de machtige steun van de Man kon de ex-Ligaleider zijn cultuurpolitiek vrij uitbreiden. Zijn comfortabele positie binnen de BWP was waarschijnlijk een extra reden om de Liga zonder al te veel verzet te verlaten. Weg van de kritische Ligastemmen hield hij zich bezig met de verzorging van een groeiende feestcultuur onder de socialisten. Daarnaast was hij organisator van de eerste en tweede socialistische Guldensporenherdenkingen te Kortrijk in 1937 en 1938.⁹⁶

3.2 Frans Liebaers brengt een ideologische verschuiving in de Liga teweeg

Het vertrek van Naessens betekende een kentering op zowel ideologisch als organisatorisch vlak. Het Vlaamsgezinde aspect van de Liga onder de nieuwe leiding van Liebaers bleek al snel van minder belang. Vlaamse autonomie verschoof naar de achtergrond, terwijl vooral fascismebestrijding en de verwerving van meer maatschappelijke invloed de grote doelstellingen waren. Verder uitte de nieuwe kopman scherpe kritiek op het autoritaire karakter van de Liga en de rekrutering van leden, die volgens hem moeilijk onder controle te houden waren. Als gevolg hiervan voerde hij een zuiveringsactie door binnen de eigen gelederen. Alhoewel hij honderden militanten als ongeschikt bevond, bleven ze als gewone leden ingeschreven, evenwel met minder vrijheden om met de vuisten de democratie te beschermen. Dit was Liebaers’ manier om de door Naessens opgebouwde massabeweging om te vormen tot een voorhoede van overtuigde militanten. Buitenlandse voorbeelden bewezen volgens hem dat militievorming niets uithaalde en dat het verzet tegen de Nieuwe Orde een initiatief moest zijn van de massa en niet van vergeefs handelende ‘stoottroepen’.⁹⁷

De nieuwe kopman formuleerde daarnaast een frontale aanval tegen het Ligaprincipe inzake tucht. Hij wilde de ‘kuddegeest’ binnen de organisatie vervangen door een revolutionaire tucht. Dit revolutionaire gedachtegoed druiste volledig in tegen de principes van de reformistische BWP, waardoor de relatie met de partij opnieuw onder druk kwam te staan. Ondanks het revolutionaire karakter van de Liga onder Liebaers’ leiding bleef de overgrote meerderheid van de militanten, op sporadische uitbarstingen na, overtuigd reformistisch. De reformisten streefden naar hervormingen, maar stelden zich wantrouwig op tegenover socialistische revoluties en daaropvolgende dictaturen. Ze probeerden via de democratische weg het socialisme te implementeren. Revolutionaire marxisten, zoals Liebaers, verzetten zich

⁹⁶ LIEBAERS, e.a., *Maurits Naessens 1908-1978*, 41-42, 45.

⁹⁷ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 30, 33-34.

hier sterk tegen. Volgens hem moesten de arbeiders begrijpen dat de BWP'ers in het parlement geen structurele veranderingen zouden doorvoeren en dat hun toestand dus niet zou verbeteren. Deze situatie moest wel uitdraaien op een daadkrachtige revolutie, omdat de arbeiders 'niets anders meer hebben te verliezen dan hun ketenen'. Als inspiratie keek Liebaers, net als de leiding in het beginstadium van de Liga, naar het oosten: "Daar was het IJzeren Front. Daar was de Schutzbund in Oostenrijk. Ons is niet twijfelachtig waar wij ons voorbeeld moeten putten."⁹⁸

Liebaers' verwijzing naar de Oostenrijkse 'kameraden' kwam voort uit de politieke ontwikkelingen in het land. In februari 1934 organiseerde de Oostenrijkse katholieke fascist Engelbert Dollfuss een aanval op de arbeiderswijk in Wenen om het socialisme daar te breken. Duizenden Oostenrijkse socialistische militanten van onder andere de Schutzbund probeerden zich te verweren en trokken zich terug in hun partijlokalen. Daar verdedigden ze zich tot de dood vergeefs tegen de politiekrachten van het nieuwe regime en de 'Heimwehr', een aan Dollfuss getrouwe rechts-radical paramilitaire organisatie. De gebeurtenissen lieten de Ligamilitanten in Vlaanderen niet onbetuigd en al snel marcheerden colonnes van de organisatie door de Vlaamse straten. Tijdens de optochten zongen de militanten 'So fliegt du flammende, du rote Fahne', het strijdlied van de Weense arbeiders: "Zo vliegt gij vlamme, gij rode vane, waarin het vrijheidsteken staat. Wij zijn der toekomst getrouwe strijders, Wir sind die Arbeiter von Wien."⁹⁹

De hoofdzakelijk Vlaamse Anti-Oorlogsliga vond dat de gebeurtenissen in Wenen aantoonde dat een opstand, zonder massale steun van de bevolking, gedoemd was te verliezen van de kracht van de staat. Wenen symboliseerde daarnaast het einde van de tot dan passief geaccepteerde ontmanteling van de sociaaldemocratie. Het socialisme was het na tientallen jaren weer waard om voor te sterven. Hetzelfde fenomeen was merkbaar in Spanje, waar de socialistische verlies van de Schutzbund niet als een verlies percipieerden. Volgens hen hadden de gebeurtenissen in Duitsland in 1933 het socialisme definitief monddood gemaakt, terwijl in Oostenrijk het sociaaldemocratische gedachtegoed er sterker voorstond dan voor de uitbraak van het strijdgeweld. Dit geweld zorgde niet alleen voor een radicalisering onder de socialistische jeugd in Vlaanderen, maar ook voor een definitieve breuk tussen hen en de 'oude garde' van de BWP. De gevestigde, reformistische waarden binnen de Belgische socialistische partij gruwden van het idee van revolutie. Immers viel hiermee volgens hen, zoals in Oostenrijk, alleen maar te verliezen. Eerder streefden zij naar een politiek van consensus en coalitievorming

⁹⁸ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 29-30; *Encyclopedex*, 'Reformisme'.

⁹⁹ VAN HOORICK, *In tegenstroom*, 36.

om centrumlinkse regeringen te bekomen. Deze stellingname was typisch voor Europese landen, waar het gedachtegoed van de Nieuwe Orde niet massaal doorbrak. Ze was vergelijkbaar met het standpunt van de Oostenrijkse sociaaldemocratische leiders bij de uitbraak van de Schutzbundrebellie. Hun nederlaag brak het enthousiasme voor het reformisme binnen de socialistische achterban. Ze waren pas zes weken voor de korte burgeroorlog uitbrak in contact gekomen met het Belgische Plan de Man. Daarvoor hadden de Oostenrijkers zelf over een minder radicale planeconomie nagedacht. Onder andere de invloedrijke Oskar Pollak, die een groot voorstander was van het Plan, verspreidde de Mans ideeën vergeefs.¹⁰⁰

3.3 Ligageweld tegen het VNV en de daaropvolgende militiewet van juli 1934

In Vlaanderen beweerde Liebaers ondertussen een politiek door te willen voeren, waarin zagezegd meer ruimte was voor persoonlijk initiatief en meer individueel verantwoordelijkheidsbesef. Theoretisch gezien had zo de rol van de leider minder belangrijk moeten worden, maar in de praktijk verkreeg Liebaers hoe langer hoe meer macht binnen de organisatie. Ook evolueerde de Liga van een derde macht binnen de socialistische beweging naar een gewillige katalysator van een massabeweging, een voorwacht van het immer strijdende proletariaat. Anders dan de idealen van de BWP te verspreiden onder de arbeiders, moest ze de arbeidersmassa met haar eigen denkbeelden klaarstomen voor een nakende socialistische revolutie. Het doel was de arbeiders politiek te vormen, zodat zij op hun beurt de massa konden voorlichten. Dit alles om daarna het kapitalisme, gezien als de schoot waaruit het fascisme geboren was, omver te werpen. Het uiteindelijke doel was tienduizenden ‘socialistische apostels’ op de been te brengen, die overal in Vlaanderen en daarbuiten het socialisme zouden verspreiden. Tijdens zijn distantiëring van de BWP formuleerde Liebaers overigens ook kritiek op de vakbonden en het ‘reformisme’ van de partij, dat hij als een illusie beschouwde: “... om te doen wat wij voor noodzakelijk houden, moet radikaal afgebroken worden met het reformisme, met de illusie dat parlement en compromis met de vijand niets anders kunnen brengen dan nederlaag na nederlaag...”¹⁰¹

Terwijl de vereniging in omvang toenam en een steeds sterker ideologisch enthousiasme kende, besliste Liebaers dat ze elke kans moest grijpen om de Ligaboodschap uit te dragen en politieke tegenstanders te jennen. Hij stuurde erop aan niet alleen meetings van de Vlaamse Nieuwe Ordebewegingen te verstoren, maar ook die van de katholieken. Militaire parades en

¹⁰⁰ HORN, *European Socialists Respond to Fascism*, 85, 93, 124.

¹⁰¹ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 31-32, 35; MERGAN, *Stalinisme als bevrijding voor Vlaanderen*, 29; M. EEKMAN, M. en H. PIETERSON, *Linkssocialisme tussen de wereldoorlogen: twee studies*, 42; ROSSEEL, *Ethisch socialisme in Vlaanderen: de 20ste eeuw overbrugd*, 68-70.

processen van kameraden, die terechtstonden voor hun daden bij de Liga, ontvaardden geregeld in opstootjes. Een Ligamilitant schreef hierover in zijn memoires: “Zoals in Haaltert, een dorp in de nabijheid van Aalst, waar het VNV een manifestatie organiseert en wij het ‘*Liga-signaal*’ gaan colporteren. We worden op ons beurt afgetroefd en in een varkenskot opgesloten.” De Liga stond symbool voor fysiek geweld tegen de Nieuwe Ordemilitanten, wat het VNV ertoe aanzette in haar bladen de BWP rechtstreeks aan het geweld te linken. Uit de hele mediacampagne tegen de socialistische partij bleek duidelijk dat het VNV probeerde een deel van de socialistische achterban te overhalen zich achter de idealen van de Nieuwe Orde te scharen. Dit door de socialistische leiders te verslijten voor ‘vermomde communisten’ of alleszins ‘de waterdragers van het marxisme’. Midden maart 1934 hield VNV-leider De Clercq zich bezig met de stichting van partijkernen in het arrondissement Antwerpen. Hij sprak er zes dagen na elkaar op verschillende plaatsen. De Liga had het op die bijeenkomsten gemunt en probeerde ze te saboteren. Om hun houding te verduidelijken en te legitimeren, berichtte het *Ligasinjaal* over haar militanten: “Zij moeten de onvermoeibare strijders zijn van het socialistisch geloof. Ze moeten de bezielers zijn van de wankele en wanhopige kameraden. Zij moeten in de moeilijke dagen diens wachten, fakkeldragers zijn.”¹⁰²

De Ligaleden volgden dergelijke boodschappen over strijdvaardigheid maar al te graag op. De VNV-vergadering in Niel op zondag 17 maart 1934 liep uit de hand. Een grote groep Ligamilitanten, volgens *De Schelde* vierhonderd man, tuigde er De Clercq en een paar van zijn aanhangers af. De schermutselingen leidden tot vechtpartijen en de politie moest charges uitvoeren om de orde te herstellen. Het Aalstse katholieke blad *De Volksstem* schreef over de feiten: “Wanneer de gewezen volksvertegenwoordiger Staf Declercq de zaal verliet waar de meeting moest plaats hebben, werd hij aangevallen door socialistische liga-leden. Eerst werd naar hem met stenen geworpen, en vervolgens ging men hem te lijve met knuppels.” De militanten van de Liga takelden de VNV-leider zwaar toe en hij moest zich met een revolver in de hand een weg banen door zijn belagers. De VNV-pers greep de zaak aan om de antisocialistische campagne aan te zwengelen.¹⁰³

De BWP uitte in *De Vooruit* haar visie op de gebeurtenissen en distantieerde zich als volgt van de Liga: “Ze konden die socialistische partij wel niets ten laste leggen, maar ze eischten dat de Anti-Oorlogsliga haar verontschuldigen zou aanbieden. Dat was niet mogelijk, omdat de Anti-Oorlogsliga met gansch deze zaak niets gemeens had en moest het nog

¹⁰² VAN HOORICK, *In tegenstroom*, 38; VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 32; DE WEVER, *Greep naar de macht*, 180-181; *Ligasinjaal* (4 april 1934), 6.

¹⁰³ ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging 1914/1939*, deel 3, 169-170; DE WEVER, *Greep naar de macht*, 180; ‘Een brutale overval - Staf Declercq erg gekwetst’, *De Schelde* (20 maart 1934), 4; ‘Ergerlijke tooneelen te Niel’, *De Volksstem* (22 maart 1934), 1.

zoo zijn geweest, dan hoeft men er toch rekening mee te houden dat ze geen partijorganisatie is.” In *De Volksstem* verwees de schrijver van een artikel over de feiten desalniettemin naar de rol van de Liga in de schermutselingen: “Niks te akkoorden! ’t Is beslist! Ja ’t was beslist in de losse rangen der roode Liga. ’t Was beslist met nen lossen kop, gelijk daar alles beslist wordt.” Slechts een maand later, op 22 april, kwam het opnieuw tot zware ongeregeldeheden toen De Clercq in Aalst sprak, waar de socialistische actie sterk vertegenwoordigd was.¹⁰⁴ Over de gewelddadigheden in Aalst, waarvan de Vlaamsgezinde socialist Bert Van Hoorick getuige was, schreef deze in zijn autobiografie het volgende:

*De VNV'ers van stad en dorp zijn gemobiliseerd om de leider in het Vlaams Huis te komen begroeten. Maar ook de Liga en andere socialistische groeperingen hebben voor het Vlaams Huis postgevat om de leider uit te jowen. Zijn wagen werd met stenen bekogeld. De rijkswacht chargeerde te paard. Er werd gevochten. We moesten ons terugtrekken. Na de toespraak van SDC verlaten de VNV'ers hun lokaal om naar huis te fietsen. Ze worden hier en daar opgewacht, afgetroefd en hun fietsen worden vertrappeld. Nog menigmaal zal er gevochten worden.*¹⁰⁵

Het aanhoudende wapengeweld tussen allerhande milities, zoals de Liga, de Dinaso Militie en het Vlaamsch Verweer van het VNV deed in België de nood aan een uniformverbod groeien. In Nederland gold al in september 1933 zonder veel problemen een verbod omwille van de wildgroei aan politieke milities, die vanaf 1932 ontstonden. In België lag deze kwestie politiek moeilijker. De katholiek-liberale regering slaagde er in 1933 niet in om een Kamermeerderheid te overtuigen van een wetsontwerp voor een uniformverbod. Socialistische oppositieleden verweten de regering het uniformverbod uit Nederland integraal te willen overnemen zonder rekening te houden met de specifieke Belgische situatie met vele geüniformeerde politieke organisaties. Uiteindelijk diende de regering een wetsontwerp in voor een verbod op ‘het inrichten van private milities of andere organisaties die het leger of de politie willen vervangen en het dragen van uniformen en onderscheidingstekens.’ Ook dit wetsvoorstel stuitte echter op verzet uit socialistische hoek. Immers zag de BWP zich gefnuikt in de beveiliging van haar bijeenkomsten. De ingevoerde wet op de privé-milities van 29 juli 1934 bleek niet effectief te zijn. Om sancties te vermijden, ontbond van Severen na de invoering van de wet de Dietse Militie. Toch richtte hij enkele maanden later, op de derde landdag van het Verdinaso te Tielt, de Dinaso Militanten Orde op. De nieuwe organisatie verschilde in weinig opzichten van de Dietse Militie, maar het strikt militaire aspect, waaronder de stormpetten en wapenstokken,

¹⁰⁴ ‘De schepenenkrisis houdt aan te Aalst’, *De Vooruit* (4 november 1934), 3; ‘’t Akkoord Verbroken!’, *De Volksstem* (17 mei 1934), 1; DE WEVER, *Greep naar de macht*, 180.

¹⁰⁵ VAN HOORICK, *In tegenstroom*, 38.

verdween. Eerder kwam de nadruk op de propagandavoering te liggen. Het VNV ontbond op haar beurt het Vlaamsch Verweer, maar richtte in 1936 als opvolger de Grijs Brigade op.¹⁰⁶

Op 4 september 1934, enkele maanden na de introductie van de wet, liet de Man zich ontvallen dat er nood was aan een goede samenwerking tussen de BWP en linkse militiegroeperingen. Op de vraag wat te doen met de Anti-Oorlogsliga verklaarde hij: “De Liga organiseert evenzeer milities. Ik zou willen dat we de kwestie van de Liga niet laten vallen. Er moet een goede band tot stand komen tussen de Liga en de partij en we moeten gebruik maken van de meest geschikte leden.” De Mans uitspraak was het bewijs van een groeiend dreigingsgevoel vanwege de Nieuwe Ordebewegingen. Hij wilde samenzitten met Ligavertegenwoordigers, maar zag de Liga tegelijkertijd ook als een oncontroleerbaar risico. Het was volgens hem het verstandigst om de organisatie subtiel in de goede richting te sturen. Op 15 oktober voegde De Block aan de Mans stelling toe, dat de Liga niet alleen nuttig kon zijn als beveiliging, maar ook als inspiratiebron voor de propagandastijl van de socialistische partij: “We hadden gedacht iedere week een kleine affiche uit te geven, die steeds zou beginnen met hetzelfde woord, zoals de Liga doet ...” Ondanks zijn persoonlijke conflicten een jaar eerder en de spanningen tussen partij en militievereniging diende de BWP volgens de Vlaamsgezinde politicus dus een voorbeeld te nemen aan de Liga.¹⁰⁷

¹⁰⁶ BRUIJNS, ‘De Dinaso-militie in het historisch perspectief van het Interbellum’, 50-51; *Plenum*, ‘Belgian Chamber of Representatives - Session of 4 July 1934’; *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, ‘Werbbrigade’ en ‘Dinaso Militanten Orde (DMO)’.

¹⁰⁷ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.039.044: Vergadering van 1934-09-04 van het Bureau van de BWP, 4 september 1934.

4 Verhinderende totale breuk door Vlaamse verbondenheid (1935)

4.1 Liga leidt tot grote ergernis binnen BWP

Rond de jaarwisseling van 1934-1935 groeide de ontevredenheid onder de arbeidersmassa's omwille van de economische regeringsmaatregelen inzake lonen en pensioenen. In januari 1935 steeg de sociale onrust en dreigden er stakingen uit te breken. Bij de socialistische vakbonden klonken zelfs stemmen om de katholiek-liberale regering geleid door de katholieke Georges Theunis door middel van een algemene werkstaking te dwingen om af te treden. Ook de Liga stond kritisch ten opzichte van de ineffectieve maatregelen van de regering en uitte zich nog radicaler. Een algemene werkstaking was mogelijk, maar alleen als middel om de staat omver te werpen en de totale macht te veroveren. Liebaers verklaarde dat: "... een algemene werkstaking in de huidige periode ondernomen door een door en door reformistische beweging en onder reformistische leiding slechts op een ramp kan uitlopen."¹⁰⁸

De partij veroordeelde de immer weerspannige en felle houding van de Liga, wat leidde tot een ernstig conflict tussen Liga en BWP. In zijn licentiaatsverhandeling opperde Van Lerberge dat de partij van mening was dat de Liga zich bezighield met kwesties die haar niet aangingen en die het verstand van de Ligaleden te boven gingen. Bij wijze van verwittiging trof de partij enkele beperkte sancties, maar die schenen een averechts effect te hebben. Het standpunt van de BWP zorgde ervoor dat de Liga zich ging beschouwen als de enige echte belangenverdediger van de arbeidersklasse. Daarbij kwam nog dat de regering het werkloosheidscijfer niet naar beneden kreeg en dit probleem steeds ernstiger werd. Onder deze omstandigheden greep de Liga de kans om te proberen de massa werklozen om te vormen tot socialistische revolutionairen.¹⁰⁹

Door de negatieve uitlatingen van de Liga veranderde in het voorjaar van 1935 de houding van De Block. Hoewel hij op het einde van 1934 nog vond dat de BWP van de Liga kon leren, raakte hij nu gefrustreerd over de schijnbaar achteloze manier waarop de Liga haar ideeëngoed verspreidde. Geïrriteerd verklaarde hij: "De Liga heeft deze week een affiche gemaakt met daarop de tekst: "Hier de Liga" [...] Volgens mij duidt dit erop dat de Liga een standpunt inneemt, dat niet strookt met de partijstandpunten". Hij riep vanuit zijn functie de arrondissementssecretarissen op om in te grijpen en te zorgen dat de organisatie de affiches niet kon propageren. Ook ontving hij verschillende protestbrieven van partijleden tegen de Liga. De

¹⁰⁸ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 38-39.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 39.

Block zou de kwestie bespreken en proberen uit te klaren. Zijn streven bleek echter vruchteloos.¹¹⁰

De Liga verspreidde het angstgevoel onder de arbeiders dat de BWP akkoord ging met nutteloze regeringsmaatregelen, die de socialistische actie tegen de destijds ‘bankiersregering’ zou verzwakken. Volgens de Liga had de BWP door een te lakse houding haar eigen partijstandpunten verraden. De woede zat zo diep dat de Ligaleiding haar leden opriep voor een massabetoging op 24 februari 1935, maar de socialistische partij verbood de demonstratie. Vooral de Man gebruikte zijn invloed om de manifestatie te boycotten. Het effect was een verdere verslechtering van de relatie tussen beide kampen. Kort nadien verklaarde de Liga openbaar dat het voor haar duidelijk was dat: “... dapper en snel moet gewerkt worden aan de voorbereiding van de algemene werkstaking, die wij niet wensen te gebruiken om ons te verdedigen, maar wel om aan te vallen en te zegevieren.”¹¹¹

Ondanks protest uit Ligarangen besloot de BWP op 20 maart 1935 tot een regering van nationale eenheid toe te treden. De partijloze, katholieke Paul Van Zeeland leidde deze regering van katholieken, liberalen en socialisten. De Liga beschuldigde de partij ervan, dat ze de ‘economische uitbuiting en de dictatuur van het kapitalisme’ door deelname aan de regering niet kon vermijden. Het tegenovergestelde was volgens haar het geval, omdat de BWP de arbeidersklasse machteloos probeerde te maken in de strijd tegen ‘de dictatuur’. De Liga verduidelijkte overigens dat ze voor het revolutionaire socialisme ging naar het voorbeeld van Lenin. Hoewel ze in december 1934 nog met klem had beweerd dat het niet de bedoeling was een ‘anti-BWP en anti-vakbonden oppositie’ te voeren, bleek in maart 1935 dat dit wel degelijk het geval was. Door haar radicale, revolutionaire anti-partijstandpunten kwam de Liga evenwel steeds meer alleen te staan. Terwijl ze haar kritieken formuleerde, trad de Man toe als minister, hoewel het regeerakkoord met geen woord over het Plan van de Arbeid repte. Het Plan was zuiver zaak van de BWP, omdat progressieve katholieken en liberalen niet geloofden in de Mans economische theorieën. Die voerden hun eigen beleid, dat de socialisten in het parlement op gedisciplineerde wijze volgden. Op de volgzaamheid van deze parlementairen kwam al snel kritiek uit linksradicale hoek. De BWP droeg de verantwoordelijkheid voor onpopulaire maatregelen en Ligamilitanten, die steeds sterk het Plan hadden gepropageerd, voelden zich door de partij bedrogen. Het Plan de Man verloor tegen het einde van de regeerperiode in 1936 sterk aan geloofwaardigheid bij het linksgezinde electoraat. De diepe ontgoocheling binnen de rangen van de Liga klinkt uit deze getuigenis van een militant: “Het elan van het Plan, dat

¹¹⁰ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.040.002: Vergadering van 1935-01-16 van het Bureau van de BWP, 16 januari 1935.

¹¹¹ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 39-40.

zovelen heeft gemobiliseerd voor een electorale krachtproef met de dienaars van het kapitaal is gebroken.” Ook Liebaers zelf opperde dat de partij haar ondergang bewerkstelligde door de deelname aan de ‘bourgeoisregering’, omdat de arbeiders het vertrouwen in de socialisten volledig zouden verliezen: “Zij moeten handelen in het besef dat de kwestie van de verovering van de macht die zich stelt slechts op te lossen is op revolutionaire wijze.”¹¹²

Doordat de Liga zich afkeerde van de BWP, had ze steeds meer nood aan een onafhankelijke positie en een eigen programma. De leden bespraken het aspect van het ‘Ligageweld’ en duidelijke afspraken kwamen tot stand. De eindconclusie bepaalde een onderscheid tussen oorlogsgeweld enerzijds en revolutionair geweld anderzijds. Het eerste had namelijk slechts een vernietigende impact, het tweede daarentegen had een opbouwend effect. De onderdrukte arbeidersklasse kon zich immers alleen maar bevrijden door het geweld van de heersende politieke macht te breken met revolutionair geweld. Dat de Ligaleiding afstand nam van de BWP betekende evenwel niet dat ze toenadering zocht bij de communistische partij. Ze hield mogelijk rekening met haar talrijke reformistische militanten, vaak partijleden, die de BWP als beleidspartij in de regering wilden ondersteunen.¹¹³

Toch voelde begin 1935 een groep Ligaleden zich aangemoedigd om een nieuw beleid voor te stellen. Uit Liebaers’ anti-reformistische standpunten hadden ze de idee opgevat met de communisten een eenheidsfront te vormen. Voorzitter Liebaers was het hier echter niet mee eens en besloot radicaal in te grijpen. Hij trok naar een vergadering van de Liga-afdeling van Aalst, waar de meeste voorstanders van een fusie met de communisten actief waren. Klaar en duidelijk stelde hij dat ‘geflirt’ met de communistische partij in geen geval toegelaten was. Door dat uitdrukkelijk verbod zag een aantal leden zich genoodzaakt op te stappen en enkele Liga-afdelingen verdwenen zelfs. Ook kreeg Liebaers de communistische partij tegen, die zich vanaf dan bezighield met actievoering tegen de Liga. Ondanks het duidelijke standpunt van de voorzitter trad in de loop van 1935 een groep Antwerpse trotskisten toe als Ligamilitant, wat de problematiek van het voorjaar opnieuw deed bovenkomen. Net zoals toen keerde de leiding zich tegen een expliciete toenadering tot het politieke communisme. De deelname van deze trotskisten zorgde ervoor dat de reformistische militanten ontevreden werden. Ondanks dialoog weigerden de Trotski-aanhangers toe te geven en zich te gedragen volgens de Ligarichtlijnen. Enkelen van hen maakten het zo bont dat de beweging ze uitsloot. Liebaers beschuldigde Van Hoorick er zelfs van stalinist te zijn. Door de gebeurtenissen besloot een aantal Ligamilitanten de Liga te verlaten en zich aan te sluiten bij de communistische partij.¹¹⁴

¹¹² VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 38, 41; M. DUMOULIN, *Nieuwste Geschiedenis van België (1905-1950)*, Tielt, 2005, 1070-1074; VAN HOORICK, *In tegenstroom*, 41.

¹¹³ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 36-37, 42.

¹¹⁴ *Ibid.*, 36-37, 42, 46-47; VAN HOORICK, *In tegenstroom*, 41.

4.2 Het geduld van de BWP'ers raakt op

Omdat de verhouding tussen BWP en Liga sinds de regeringsdeelname van de partij onhoudbaar was, besloten vertegenwoordigers van beiden in mei 1935 tot een overeenkomst te komen. Deze resulteerde in een kortstondige periode van verzoening en begrip. Ondanks nauwelijks te verenigen standpunten tolereerde de partijleiding het bestaan van de Liga. Toch werkten lokale BWP-afdelingen tegen. Ze oefenden druk uit op Ligamilitanten om de organisatie te verlaten en organiseerden acties tegen de Ligaleiders. Voor de 'traditionele' partijmensen ging de Liga immers te ver en bemoeide ze zich met zaken die haar niet aangingen. Dit kon niet blijven duren en ze beschouwden Liebaers als hoofdverantwoordelijke voor de verziekte situatie. De al dan niet Vlaamsgezinde BWP'ers, die geen Ligalid waren, wilden geen associatie meer met het buitensporige geweld dat eigen was aan de organisatie.¹¹⁵

Na de gewelddadige acties van de Liga in 1932, 1933 en 1934 toonde ze haar agressieve karakter ook in 1935 door middel van activiteiten, die geregeld tot gewelddadige incidenten leidden. Bij de inrichting van een nieuw Verdinasolokaal in het Antwerpse Terhagen braken rellen uit, waarbij Ligamilitanten zware vernielingen aanrichtten. De Dinaso's bleven echter actief in de streek en deelden er geregeld propaganda uit. Dit zeer tot het ongenoegen van de 'Liza', zoals de Dinaso's de Anti-Oorlogsliga volgens historicus Jan Creve smalend noemden.¹¹⁶ Over de Liga en de ontstemde BWP-leiding in deze periode getuigde een oud-Verdinasomilitant later:

*De Anti-Oorlogsliga ... die waren zeer sterk en zeer gedisciplineerd. Die marcheerden juist gelijk wij: zwarte broek, blauw hemd en ook met botten, he ... en dan met de 'sklaren' pijlen tot als dat genant werd voor de bonzen van de partij en dan zijn die zo goed als verdwenen.*¹¹⁷

Ondanks kritiek van de beschaamde BWP-leiders, ondervond de Liga in deze periode steun uit onverwachte hoek bij de bestrijding van de Nieuwe Orde. Toen het VNV op 4 oktober 1935 in Antwerpen haar eerste grote meeting wilde houden, kostte het veel moeite om de goedkeuring van burgemeester Huysmans te krijgen. Hij vond het ongepast om de 'vijanden van de democratie' politiebescherming te geven. De bijeenkomst ging door, maar al snel bleek dat de avond niet volgens het programma van het VNV zou verlopen. De problemen begonnen toen VNV'er Borms, door de socialistische jeugd in 1928 nog bejubeld voor zijn verkiezingsoverwinning, het woord wilde nemen. Voor hij de kans kreeg, weerklonk plots 'De Internationale' luid in de zaal, die gevuld was met leden van de Anti-Oorlogsliga. Haar

¹¹⁵ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 48-49.

¹¹⁶ Ibid., 49; J. CREVE, *Telenet*, 'Dinaso-huizen in Vlaanderen en Nederland'.

¹¹⁷ CREVE, *Recht en trouw*, 39.

Antwerpse leider, Adolf Pieters, wist te vertellen dat het ‘fascistisch gedoe’ in Antwerpen niet thuishoorde: “Dit is een eerste optreden en wij waarschuwen de fascistten dat wij telkens paraat zullen staan om hun actie te breken”. Wat bij het Vlaamsch Nationaal Verbond veel kwaad bloed zette, was het zwakke optreden van de Antwerpse politie om hen van de verstoorders af te helpen. Op de VNV-kritiek kon Huysmans slechts antwoorden: “De kanker moet worden uitgesneden.” Over de actie van de Liga uitte de burgemeester geen kwaad woord. De houding van Huysmans was opmerkelijk. Hoewel hij jaren eerder een groot tegenstander van de Liga was, zag hij nu het nut van de organisatie in om de groeiende Nieuwe Ordebewegingen te stuiten. Hij had weinig medelijden met Nieuwe Orde-aanhangers als socialistische militanten ze afranselden. Over zijn standpunt met betrekking tot nationaalsocialistisch geïnspireerde groepen in zijn stad getuigde hij: “... Geen Hitlerkruis in België. Maak er jacht op. Ongenadig. [...] Wanneer groepen in Antwerpen en elders opstaan om de vrijheid van anderen te dwarsbomen, dan roep ik: “Stop! Dan word ik een onverdraagzaam mens.”¹¹⁸

Huysmans bleek in deze periode echter een van de weinigen die de Anti-Oorlogsliga in haar werking steunde. Op 14 oktober 1935 klaagde De Block opnieuw over de stunts van de Liga. Ze bracht immers niet lang tevoren een affiche uit, waarop ze verkondigde dat alle transport naar het ‘imperialistische en fascistische Italië’ moest stoppen en dat er een boycot van Italiaanse producten moest komen. Om de internationale vrede te bewaren, stelde de Liga ook voor een algemene staking te organiseren. Zoals in het begin van dat jaar stuurde De Block aan de Ligaleiding een telegram met het verzoek om de affiche niet op te hangen in de volkshuizen. Criticus Bouchery verklaarde daarop: “Bij ons [...] hebben we het order gegeven de affiche te verwijderen. Er moet een einde komen aan deze situatie.” De houding van de Ligaleiding begon steeds meer partijmensen, al dan niet Vlaamsgezinden, danig op de zenuwen te werken.¹¹⁹

Op 23 oktober 1935 vond de ‘Vergadering der Vlaamsche leden van den Algemeenen Raad’ plaats, waar Bouchery de zitting voorzat. De inleiding formuleerde hij als volgt:

*Deze vergadering werd bijzonder bijeengeroepen om het gevoelen te kennen der Vlaamsche kameraden inzake de verhouding der Anti-Oorlogsliga tegenover de partij. Er is op dit ogenblik een onhoudbare toestand geschapen en er dient ingegrepen te worden. En daarom heeft het Bureau geoordeeld dat er eerst eens rechtstreeks met de Vlaamsche kameraden moest gesproken worden.*¹²⁰

¹¹⁸ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 49; HUNIN, *Het enfant terrible Camille Huysmans 1871-1968*, 314-315.

¹¹⁹ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.040.046: Vergadering van 1935-10-14 van het Bureau van de BWP, 14 oktober 1935.

¹²⁰ GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z.040.050: Vergadering van 1935-10-23 van de Algemene Raad van de BWP, 23 oktober 1935.

De Block klaagde hierna onder meer aan dat ‘talrijke ligagroepen’ vroeger in dienst van de partij stonden, maar dat dit niet meer het geval was. De BWP’er opperde dat de Liga erover klaagde dat de BWP maatregelen tegen haar trof zonder haar bij de besprekingen te betrekken. De Block legitimeerde de afstandelijke houding van de partij, omdat de Liga zichzelf door al te felle uitspraken tegen de BWP buiten spel zette. Daarnaast merkte Balthazar op dat er volgens hem weinig ‘Vlaamsche kameraden’ aanwezig waren. Dit betekende voor hem dat Vlaamse partijgenoten ofwel weinig interesse hadden in de zaak, ofwel vijandig stonden tegenover een besluit van de partij tegen de Liga. Ook hij was van mening dat de relatie tussen BWP en Liga geëvolueerd was tot een ‘totaal onhoudbare toestand’. Het was nodig een einde te stellen aan deze situatie voor ‘geheel het Vlaamsche land’. Ironisch genoeg leek hij hier een problematiek aan te klagen, waarvoor Huysmans jaren eerder gewaarschuwd had. Veel Ligamannen waren namelijk lid van de BWP, maar vielen de partij wel aan in hun bladen, die ze verkochten in partijlokalen. De verspreiding van deze bladen gebeurde volgens Balthazar door ‘moedwillige mensen, door verkapte communisten’, haast exact wat Huysmans in november 1931 had aangekaart.¹²¹

Tijdens de lange discussie die hierop volgde, bleek dat de meerderheid van de aanwezige socialistische kopstukken de tegendraadse Liga grondig beu was. Ter verdediging van de organisatie opperde BWP’er Edward Van Eyndonck: “Ons standpunt inzake landsverdediging was niet dat der Walen. En zoo hebben wij gedacht door de Liga mensen voor onze partij te kunnen winnen die anders nooit tot ons zouden gekomen zijn. Wij hebben met de Liga een brug willen vormen.” De partijmandataris verklaarde hiermee, dat de Liga in het begin kiezers die mogelijk voor de Frontpartij zouden stemmen, moest overhalen om te kiezen voor de Vlaamse en antimilitaristische vleugel van de BWP. Na de uitwisseling van argumenten besloot de bijeenkomst dat de socialistische volkshuizen voor de Liga gesloten bleven en dat in de socialistische pers geen enkel bericht meer over haar kon verschijnen. Immers had ze volgens de partijpolitici kort tevoren op een congres in Leuven een eigen politiek programma aangenomen, dat duidelijk verschilde van het socialistische partijprogramma. Nog geen maand later, op 16 november, besloot de socialistische partij na een lange vergadering de Liga als organisatie definitief buiten te zetten. Over deze beslissing verklaarde de Liga: “Het evenbeeld van zulke brutaliteit moet nog gevonden worden!”¹²²

¹²¹ GENT, AMSAB, Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP), nr. 118.Z.040.050: Vergadering van 1935-10-23 van de Algemene Raad van de BWP, 23 oktober 1935.

¹²² Ibid.; VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 50; *Onthullingen over de ISAOL door een ex-ligamilitant*, ISAOL, 9.

Deze beslissing viel evenwel zonder een aantal vooraanstaande Vlaamsgezinde socialisten te betrekken in de discussies. Van zodra de Man hoorde dat het geesteskind van Naessens een tragisch einde zou kennen, schreef hij meteen een brief van drie bladzijden, waarin hij eventuele uitsluiting verwierp. Ook de nochtans vaak kritische Vandervelde stelde: “Die jongens doen niks tegen de partij, wel tegen het programma...” Ook de in deze periode bijgedraaide Huysmans verklaarde: “De Liga heeft tot nu toe nog niks tegen de partij gedaan, waarom ertegen reageren. Laat ons optreden op het moment dat ze werkelijk iets doen tegen de partij...” Deze Vlaamsgezinde BWP’ers uitten zich mogelijk milder tegenover de Liga omwille van een brochure die de organisatie in 1935 uitbracht. In *De Verraders van het Vlaamsche Volk?* ventileerde de Liga een Vlaamsgezinde gedachtegang zonder jeugdige en onbezonnen uitlatingen, door Huysmans jaren eerder nog fel bekritiseerd. Zoals ook hij zich tegen de Nieuwe Orde keerde, leek het erop dat Liebaers met de inhoud van de brochure de Vlaamsgezinde BWP’ers wilde paaien: “Het Vlaamsche volk dat meer dan een eeuw kampt tegen de onderdrukking en de vernedering van den Belgischen kapitalistischen Staat, zal nooit rijp te maken zijn voor een anderen vorm van onderdrukking en vernedering, al is die ook voorgesteld in schoone Vlaamsche woorden en overdekt met geel en zwart.” Opvallend was hoe de Liga in de brochure ook het oude Groot-Nederlandse ideaal van Naessens leek te begraven: “Bij al de frazen over de <<opleiding van al de Vlamingen tot volwaardige Dietschers>>, <<de vestiging der Nederlandsche volkseenheid>>, <<de gezonde en harmonische ontwikkeling van ons nationaal bestaan>>, blijven we niet stilstaan. Dat alles is loutere woordenkramerij.”¹²³

Op vlak van het Vlaamsgezinde, Groot-Nederlandse standpunt was de Liga dus een stuk minder ambitieus dan de jaren ervoor. Toch mag deze thesis de impact van de brochure niet overschatten. De gematigde toon van de BWP’ers had waarschijnlijk te maken met de door hen verwachte neergang van de Liga. Door de tussenkomsten van de Vlaamsgezinde socialistische kopstukken bleef een radicale scheuring uit. Hoewel niet expliciet uit de partij gezet, stond de Liga er nu wel degelijk alleen voor en kwam ze in zware financiële moeilijkheden terecht, wat tot een verstoorde werking leidde. Talrijke sympathisanten en leden besloten om de Liga te verlaten en elk contact met de organisatie te vermijden. Van Lerberge had het in zijn licentiaatsverhandeling over ‘een propere manier’ om de Liga te liquideren. In een neerwaartse spiraal werkte ze verder, terwijl ze op verschillende gebieden in moeilijkheden kwam en aan belang verloor.¹²⁴

¹²³ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 50; *De Verraders van het Vlaamsche volk?*, 4, 12.

¹²⁴ VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 51.

Door deze evolutie nam het geweld tussen het Verdinaso en de Liga af. Politiek gemotiveerd geweldvertoon in het algemeen verdween echter niet. Onder andere de Socialistische Voorwacht (SV) vulde het vacuüm op dat de Liga in Antwerpen achterliet. Als gevolg van de wet op de privé-milities opereerden groepen als de SV lokaal en informeel, zodat het lastig was om ze te identificeren en aan te pakken. In Antwerpen hoefde de SV ook niet bang te zijn voor de arm der wet, aangezien Huysmans vanuit zijn functie als burgemeester socialistische groepen beschermde. De Voorwacht kwam in de tweede helft van 1935 aan bod in *Hier Dinaso* in de context van de ‘heroplaaiende terreur’ in Antwerpen. Socialistische militanten overvielen namelijk twee keer het Dinasolokaal.¹²⁵ Opmerkelijk genoeg dook in dit verband de naam van Naessens op, die in 1933 de motor was achter de mobilisatie van antifascistische krachten:

*De Socialistische Voorwacht bestaat namelijk, uit acolieten van een zekere meneer Naessens, vroeger leider van de Liga zaliger gedachtenis. [...] Die methode bestaat hierin: Partijgenoot Naessens schaart rond zich al het schorriemorrie, al het uitschot van de B.W.P. dat nog niet naar de communisten is overgelopen [...] Met de hulp van deze schoelies organiseert hij relletjes, laat hij Dinaso's en andere tegenstrevers op de meest gemeene manier aanranden ...*¹²⁶

4.3 ISAOL op ramkoers met haar vroegere beschermers

Ondanks verschillende pogingen om de relevantie te behouden op het politiek-ideologische toneel in Vlaanderen verloor de Anti-Oorlogsliga vanaf 1935 zichtbaar aan belang. De organisatie was zich van haar hachelijke positie bewust en besloot niet zonder verzet ten onder te gaan. In 1936 publiceerde de Liga de brochure *Onthullingen over de ISAOL door een ex-ligamilitant*, waarin ze haar positie en haar behandeling door de BWP beschreef: “De ligamensen zijn revolutionairen. Geen roepers of schreeuwers, geen stokslagersbenden, maar welbewuste militanten voor een groote zaak.” De toon van de organisatie bleef ongewijzigd. Het fascisme en het kapitalisme waren namelijk nog steeds de meest dringende vijanden om uit te schakelen. Opvallend is evenwel dat de Liga in de brochure openlijk en in onverbloemde termen aangaf dat ze zich verraden voelde door de Werkliedenpartij. Het is mogelijk dat de vereniging van mening was dat ze toch niets meer te verliezen had na de uitsluiting door de partij.¹²⁷

¹²⁵ HUNIN, *Het enfant terrible Camille Huysmans*, 314; D. FERVAILLE, *L'Union Socialiste Antifasciste*, 117-118; BRUIJNS, ‘De Dinaso-militie in het historisch perspectief van het Interbellum’, 51.

¹²⁶ BRUIJNS, ‘De Dinaso-militie in het historisch perspectief van het Interbellum’, 52.

¹²⁷ *Onthullingen over de ISAOL door een ex-ligamilitant*, ISAOL, 1-2, 6.

Terwijl de Liga als organisatie aan maatschappelijke relevantie verloor, ondervonden de vroegere Vlaamse sympathisanten uit de BWP de groei van de Nieuwe Orde aan den lijve. Onder de Belgische regering Van Zeeland (1936-1937) oefende Huysmans de functie uit van Kamervoorzitter. Op de parlementaire zitting van 9 februari 1937 liep de situatie uit de hand. Toen rexisten en Vlaams-nationalisten de Kamervoorzitter interpeleerden over zijn bezoek aan het republikeinse Spanje en zijn ontslag eisten, kwam het op de parlementaire banken tot een handgemeen tussen rexisten en Vlaams-nationalisten enerzijds en socialisten en communisten anderzijds. Volgens historicus Jan Hunin gedroeg Huysmans zich als Kamervoorzitter niet neutraal in zijn uitspraken en keurde hij alles waar het VNV voor stond resoluut af. Na de verkiezingen van 1936 zaten in het parlement echter sterke delegaties van het VNV en Rex, een Nieuwe Ordepartij uit Wallonië. VNV'ers en rexisten riepen om het ontslag van Huysmans, maar de voorzitter negeerde de kreten en liet met de begrotingsbesprekingen van die dag beginnen. De vertegenwoordigers van de Nieuwe Orde bleven echter roepen en op een bepaald moment trokken twee Rex-vertegenwoordigers naar voren om Huysmans van dichtbij de les te spellen. Hun actie leidde tot een handgemeen met BWP'er en oud-Ligasymptisant Eekelers. Die laatste was op dat moment de rechterhand van Huysmans in Antwerpen. In de archieven van het parlement staat over de confrontatie te lezen: "Talrijke volksvertegenwoordigers roepen op elkaar, dalen af naar het midden van de zaal en worden handgemeen. De zaalwachters komen tusschen. Heftig tumult."¹²⁸

Het incident in het parlement bleef nazinderen. Op 25 februari 1937, twee weken later, viel VNV'er Hendrik Borginon de Belgische socialisten in het parlement verbaal aan. Toen de socialisten hem verweten te liegen over een brutaal politioptreden op een meeting waar Nieuwe Ordemandatarissen aanwezig waren, poneerde hij dit met:

*Wel dat weet ik niet; ik meen me te herinneren meermalen, zelfs hier in het Brusselsche, het tegenovergestelde te hebben ondervonden, onder andere vanwege uwe vrienden van de Liga, of Uwe ex-vrienden van de Liga, als gij er thans beschaamd over zijt. [...] En wanneer het erop aankomt met de matrakken te werken, vooral als ge staat met vijf en twintig tegen één, is er voorwaar geen grens aan uwe heldhaftigheid.*¹²⁹

Hoewel de Liga in haar neergangperiode zat, bleef haar reputatie in de hoofden van haar mede- en tegenstanders voortleven. Dit bleek onder andere uit een brief uit 1938, waarin een anonieme 'groep socialisten' steun zocht bij een Kortrijks BWP-gemeenteraadslid. Daarin klaagden ze

¹²⁸ DE WEVER, *Greep naar de macht*, 291; [CAMILLE HUYSMANS], *Camille Huysmans: Tegen de stroom in*, video, 3 juni 2016 (<https://www.youtube.com/watch?v=NUMWelugRXU&t=18s>); *Plenum*, 'Belgian Chamber of Representatives - Session of 9 February 1937'.

¹²⁹ *Plenum*, 'Belgian Chamber of Representatives - Session of 25 February 1937'.

aan dat het Verdinaso al enkele dagen in de stad actief bezig was om inwoners te overtuigen naar een meeting in de stadsschouwburg te gaan. Op zondag 20 maart kwam ‘Dinaso-Führer’ van Severen er immers spreken. De schrijvers van het verzoek formuleerden hun vraag als volgt:

*... zondag 20 m dezer om 8 uur 's avonds een fascistische meeting beleggen in onzen stadsschouwburg, waar de menschen door allerhande middelen er toe aangelokt worden, verhopopen wij dat gij zulks NIET zult gedoogen en al uw krachten, samen met de soc. Liga en soc. Jeugd zult inspanssen om dergelijke schandalen stop te zetten. Want, weet wel, hunne fascistenerking gaat vooruit en vooral tegen de socialisten en communisten! Hitler willen ze naapen in al hunne waanzinnigheid!*¹³⁰

Het opzet van de socialisten was de bijeenkomst te verstoren en de openbare parade van van Severen te saboteren. Daarnaast wilden ze in groten getale de schouwburgzaal binnenraken en de leider van het Verdinaso onophoudelijk in de rede vallen: “Het is de 1ste maal dat den Dinaso-Führer te Kortrijk het woord komt voeren tegen onze socialistische gemandateerden. Het moet ook de laatste maal zijn!” Afsluiten deden ze met een verzoek om hun boodschap over te dragen aan andere socialistische gemeenteraadsleden. Initiatieven zoals de publicatie van een stuk met de titel ‘Onze Taak’ in februari 1938, dat een nieuwe lijst met Vlaamsgezinde stellingen over de toekomstige werking bevatte, leverden geen resultaat op. Het ledenaantal bleef dalen, voornamelijk omdat steeds meer mensen het nut van hun inzet voor de Liga niet meer inzagen. De oorlogsdreiging werd immers met de dag groter en de uitbraak ervan proberen te vermijden was kansloos.¹³¹

De wanhoop weerspiegelde zich in de plannen die de Liga formuleerde. Zo pleitte ze voor een gewelddadige verhindering van een eventuele mobilisatie, wat nooit ten uitvoer kwam. Op het einde van de jaren 1930 zag de Liga zich tot een kleine revolutionaire groep herleid, die nog een paar keer haar ‘irrelevante’ visie deelde in blaadjes die nog maar weinigen interesseerden. Niet lang daarna hield de Liga op met bestaan. Het doel van de organisatie, namelijk de Nieuwe Orde weerstaan en de oorlog vermijden, was niet volbracht. Op 10 mei 1940 viel Duitsland België binnen. Om Van Lerberge te citeren: “De droom is over. Het drama kan beginnen.”¹³²

¹³⁰ GENT, AMSAB, *BWP-afdeling Kortrijk*, nr. 003.00572: optreden Verdinaso.

¹³¹ Ibid.; VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 62-64.

¹³² VAN LERBERGE, *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, 65-66.

Conclusie

Het onderzoeksthema van deze masterthesis is de verhouding tussen de Vlaamsgezinde vleugel van de Belgische Werkliedenpartij en de Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga in de jaren 1930. Dit onderzoek had als doel het belang van Vlaamsgezindheid in die verhouding te schetsen. Dit op basis van secundaire literatuur van de voor deze studie geconsulteerde onderzoekers, die zich beperkten tot algemene conclusies zonder rekening te houden met het Vlaamsgezinde aspect. Ze refereerden zelden naar elkaar en toetsten elkaars visie nauwelijks. De thesis probeerde op basis van hun opvattingen, in combinatie met diverse primaire bronnen, een consistente terugblik op het verleden te formuleren.

Deze studie toonde aan dat de Vlaamse socialisten in het begin van de jaren 1930 en voorafgaand aan de oprichting van de Anti-Oorlogsliga slechts beperkte mogelijkheden hadden om hun radicale antimilitarisme te uiten. De Liga bood vanaf haar oprichting in 1931 die mogelijkheid als vereniging tegen de oorlogvoering. De organisatie had als doel ervoor te zorgen dat via internationale contacten proletariërs de wapens nooit meer tegen elkaar zouden opnemen. Vlaamsgezinde leden van de Belgische Werkliedenpartij, waaronder jonge intellectuelen, maakten zich lid. Deze jongeren kwamen voort uit het socialistische, Vlaamsgezinde studentenmilieu en koesterden ambitieuze toekomstbeelden inzake de autonomie van Vlaanderen. Dit onderzoek wees uit dat hun toetreding tot de Anti-Oorlogsliga meteen een generatie gerelateerde breuk veroorzaakte binnen de Vlaamsgezinde vleugel van de BWP. De oudere generatie van de Vlaamse tak van de BWP vond de Liga te onstuimig en zag haar als een bedreiging voor de eenheid en het voortbestaan van de partij. Daarnaast kenmerkte die generatie zich door een groot vertrouwen in het Belgische parlementaire systeem en de consensusdemocratie. Ze probeerde Vlaamse culturele autonomie te bekomen door compromis.

In tegenstelling tot deze oudere garde dachten de leden van de BWP in de Liga verder dan cultuurautonomie en streefden hun kopmannen naar volledige Vlaamse zelfstandigheid. In de toekomst hadden ze als doel om een socialistisch Groot-Nederland te construeren. Hun streven was weinig verrassend, want sommigen van hen hadden een radicaal Vlaams-nationalistisch verleden. De Ligaleden hadden initieel niet per se minder vertrouwen in de parlementaire werking, maar waren de overtuiging toegedaan ook buiten het parlement te ijveren tegen de oorlogvoering. De Liga fungeerde eerst onder leiding van Maurits Naessens, een radicaal Vlaams-nationalist en Groot-Nederlander. Deze leidinggevende figuur had een goede band met de Vlaamsgezinde BWP'ers en stond ook voltijds ten dienste van de BWP, meer specifiek van Hendrik de Man. Door zijn verstandhouding met deze partijmensen valt aan te nemen dat de Vlaamse vleugel van de partij over het algemeen tolerant was ten opzichte van

de Liga en dat Vlaamsgezinde BWP'ers de organisatie zelfs actief steunden. Dit niet alleen op BWP-vergaderingen, maar ook in de feitelijke werking van de vereniging. Toch vonden onder Naessens' voorzitterschap discussies plaats tussen enerzijds Ligaleden en sympathiserende Vlaamsgezinde BWP'ers en anderzijds BWP'ers die tegen de Liga ageerden.

In Vlaanderen verscheen vanaf 1931 het Verdinaso van Joris van Severen op het politieke toneel. Die rechts-autoritaire groepering kreeg in maart 1932 voor het eerst fysiek te maken met Ligamilitanten, waaronder Vlaamsgezinde prominenten van de BWP. De steun van deze BWP'ers nam niet af, toen de bekommernissen van de Liga door binnen- en buitenlandse ontwikkelingen vanaf begin 1933 verschoven. In het najaar van dat jaar ontstond ook het Vlaamsch Nationaal Verbond, een tweede tegenstrever van de Liga in Vlaanderen. De inzet van de Liga in Vlaanderen had veel te maken met de buitenlandse politieke situatie. De uitschakeling van de Duitse socialisten onder het Hitlerregime en de Oostenrijkse 'kameraden' in februari 1934 deed de Anti-Oorlogsliga van een pacifistische organisatie verschuiven naar een antifascistische vereniging met een eigen, toegewijde militie. Hiermee wilde ze Vlaamse organisaties, die sympathiseerden met fascistische regimes, uitschakelen.

Toen Naessens in 1934 uit de Liga vertrok en plaats maakte voor Frans Liebaers, sloeg de situatie volledig om. Het nieuwe beleid van deze minder Vlaamsgezinde vakbondsman zorgde voor strubbelingen. Anders dan zijn voorganger was Liebaers geen lid van de BWP. Hij had hij geen sterke persoonlijke band met prominente Vlaamsgezinde partijmannen en zijn communistische verleden toonde aan dat hij op ideologisch vlak minder compatibel was met de partij. Wat de Vlaamsgezinde BWP'ers het meest voor het hoofd stootte, was zijn faliekante verzet tegen de economische politiek van Hendrik de Man. Het duurde niet lang voor Liebaers met zijn vereniging op ramkoers lag met de partij. Hij dreef de spanningen door acties en uitspraken danig op, waardoor ook Vlaamsgezinde BWP'ers hun geduld verloren ten aanzien van Naessens' geesteskind en hun steun stopzetten. Ook een laatste tussenkomst van de Man kon hier geen verandering in brengen en de werking van de Liga doofde langzaamaan uit. Aan het einde van het interbellum bleek ze maatschappelijk irrelevant.

Het onderzoek concludeert samenvattend dat de verhouding tussen partij en organisatie grotendeels afhing van persoonlijke sympathieën tussen BWP-kopstukken en Ligaleiders. Het gedeelde Vlaamse ideaal bevorderde de relatie, maar bleek niet sterk genoeg om ergernissen binnen de BWP te weerstaan. De oprichting van de Liga kondigde een periode aan van gezamenlijke strijd tegen de fascistische Nieuwe Orde, maar ook van voortdurende onenigheid en wederzijdse argwaan inzake ideologische standpunten. Ook droegen de revolutionaire en antidemocratische standpunten van de Liga bij tot de negatieve houding van de BWP, die aan

de vooravond van de Tweede Wereldoorlog ‘voor de democratie en het socialisme’ als leuze had.

Het resultaat van het onderzoekswerk kan nuttig zijn voor latere studies over de Vlaamsgezinde vleugel van de Werkliedenpartij, namelijk over hoe deze zich positioneerde op maatschappelijk gebied en binnen de eigen partij. Deze thesis stond stil bij het gedeelde Vlaamsgezind, antimilitaristisch en antifascistisch gedachtegoed van de Vlaamse socialisten. Proefschriften die dieper op deze afzonderlijke aspecten zouden ingaan, kunnen het bestaande onderzoek over dit gedachtegoed aanvullen. Ook de reden van Naessens’ vertrek uit de Liga blijft een onderwerp van discussie. Meer onderzoek is nodig om het gewicht van de door onderzoekers genoemde redenen in te schatten. Verder biografisch onderzoek zou ook dieper kunnen ingaan op de in deze thesis vermelde persoonlijkheden en hun combinatie van een Vlaams en socialistisch engagement.

Abstract

Naar de Vlaamsgezindheid binnen de socialistische beweging en haar impact op de relatie tussen de Vlaamsgezinde vleugel van de socialistische Belgische Werkliedenpartij (BWP) en de Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (Liga) in de jaren 1930 is tot nu toe weinig onderzoek verricht. Deze thesis heeft als doel hierop een nieuw licht te schijnen door zich specifiek te richten op hoe de betreffende BWP-vertegenwoordigers zich verhielden ten aanzien van de Liga en omgekeerd. Daarvoor onderwierp het onderzoek papieren bronnen aan een diepgaande en selectieve analyse. Het consulteerde zowel archiefstukken van de BWP, de Liga en van door hen bestreden radicaal-rechtse Nieuwe Ordebewegingen. In combinatie met wetenschappelijke literatuur construeerde het een nieuw beeld van het verleden van het Vlaamse en socialistische gedachtegoed tijdens het interbellum.

In 1931 richtte de socialistische en Vlaamsgezinde Maurits Naessens met steun van Vlaamsgezinde politici van de BWP de Anti-Oorlogsliga op. De Liga genoot door een gedeeld Vlaams en antimilitaristisch engagement de steun van prominente Vlaamsgezinde BWP'ers. Ze groeide van een antimilitaristische organisatie uit tot een antifascistische paramilitaire beweging, die het opkomende fascisme in Vlaanderen wilde bestrijden. Hiervoor deed ze inspiratie op bij gelijkaardige buitenlandse organisaties. Voor haar agressieve werking vond ze steun bij bepaalde Vlaamsgezinde kopmannen binnen de BWP. Anderen hadden echter hun twijfels over de werking van de Liga, waardoor strubbelingen ontstonden binnen de partij. Toen de Liga evolueerde tot een oncontroleerbare militie nam de steun af. Ook het vertrek van Naessens in 1934 en zijn vervanging door de veel minder radicaal Vlaamsgezinde Frans Liebaers zorgde voor een verkoeling van de relatie. Door de afnemende steun van de partijpolitici verloor de Liga vanaf de helft van de jaren 1930 aan maatschappelijke relevantie.

De belangrijkste uitkomsten van dit onderzoek illustreren dat de verhouding voornamelijk afhankelijk was van persoonlijke sympathieën tussen BWP- en Ligakopmannen. De gedeelde Vlaamsgezindheid bevorderde de relatie, maar bleek niet sterk genoeg om ergernissen binnen de BWP te weerstaan. Het was een periode van gezamenlijke strijd tegen de fascistische Nieuwe Orde, maar ook van voortdurende discussies en wederzijds wantrouwen.

5 Bibliografie

5.1 Gedrukte bronnen

5.1.1 Kranten en periodieken

De Schelde, 1933-1934.

De Volksgazet, 1931-1933.

De Vooruit, 1931-1934.

Ligasinjaal (4 april 1934), 6.

Menschen, 1930-1932.

5.1.2 Gedrukte archivalische bronnen

De beteekenis van 20 september te Esschen, ISAOL, Antwerpen, 1931.

De liga zingt, ISAOL, Antwerpen, 1934.

De verraders van het Vlaamsche volk?, ISAOL, Antwerpen, 1935.

MEURIS, B., *Er was eens 'n leeuw in het Belgisch leger*, Antwerpen, 1931.

MORTIER, F., *Wat is een ISAOL Ligamilitant?*, Antwerpen, 1933.

Onthullingen over de ISAOL door een ex-ligamilitant, ISAOL, Gent, 1936.

STICHTING-LODEWIJK DE RAET, *Werkmap van de Vlaamse Beweging*, Stichting-Lodewijk De Raet, Brussel, 1956.

5.1.3 Onuitgegeven archivalische bronnen

GENT, AMSAB, *Archiefstukken BWP-afdeling Kortrijk*, nr. 003.00572: Brief van communist aan BWP-gemeenteraadsleden van Kortrijk en brief over het optreden van het Verdinaso, 1938.

GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. 118.Z: vergaderverslagen van 1930-1935.

GENT, AMSAB, *Archiefstukken Belgische Werkliedenpartij (BWP)*, nr. MB/8509: Verslag van het eerste Vlaamsch socialistisch Congres van 20-21 maart 1937 in Antwerpen, 1937.

5.2 Picturale bronnen

VAN CAUWENBERGHE, R., *De Roode Zondag van Vlaanderen*, affiche, 1930 (GENT, AMSAB-ISG, AF.000264).

5.3 Werken

5.3.1 Monografieën

BAUER, R., *De Lage Landen: een geschiedenis in de spiegel van Europa*, Tielt, 1994.

BOEHME, O., *Greep naar de markt: de sociaal-economische agenda van de Vlaamse Beweging en haar ideologische versplintering tijdens het interbellum*, Leuven, 2008.

BREPOELS, J., *Eeuwige dilemma's honderd jaar socialistische partij*, Leuven, 1985.

CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, M., *Van werken krijg je vuile handen*, Leuven, 1989.

CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, M., *Vijfentwintig jaar socialisme. Evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940*, Antwerpen, 1967.

COUSSEE, F., *De Pedagogiek Van Het Jeugdwerk*, Gent, 2006.

CREVE, J., *Recht en trouw: de geschiedenis van het Verdinaso en zijn milities*, Antwerpen, 1987.

DE BRUYNE, A., *Hendrik de Man, Cyriel Verschaeve*, De Panne, 1969.

DERKS, M., *Van Hollandse wereldbeking tot mondiale verbondenheid*, Hilversum, 2016.

- DE WEVER, B., *Greep naar de macht: Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde: het VNV 1933-1945*, Tielt, 1994.
- DONA, J. C., *Sport en socialisme: de geschiedenis van de Nederlandse Arbeiderssportbond 1926-1941*, Amsterdam, 1981.
- DUMOULIN, M. ea., *Nieuwste Geschiedenis van België (1905-1950)*, Tielt, 2005.
- EEKMAN, M. en PIETERSON, H., *Linkssocialisme tussen de wereldoorlogen: twee studies*, Amsterdam, 1987.
- ELIAS, H.J., *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging 1914/1939*, deel 3, Kapellen, 1969.
- HORN, G-R., *European socialists respond to fascism: ideology, activism, and contingency in the 1930s*, New York, 1996.
- HUNIN, J., *Het enfant terrible Camille Huysmans 1871-1968*, Leuven, 1999.
- KWANTEN, G., *August-Edmond De Schryver (1898-1991): politieke biografie van een gentleman-staatsman*, Leuven, 2001.
- LIEBAERS, H. e.a., *Maurits Naessens, 1908-1978: het boek van de vriendschap*, Tielt, 1978.
- ROSSEEL, E., *Ethisch socialisme in Vlaanderen: de 20ste eeuw overbrugd*, Brussel, 1996.
- SAERENS, L., *Vreemdelingen in een wereldstad*, Tielt, 2000.
- VAN CAUSENBROECK, B., *Herman Vos: van Vlaams-nationalisme naar socialisme*, Antwerpen, 1997.
- VAN HOORICK, B., *In tegenstroom: herinneringen 1919-1956*, Gent, 1982.
- VAN MOLLE, P., *Het Belgisch Parlement 1894-1972*, Antwerpen, 1972.

VAN VELTHOVEN, H., *Waarheen met België? Van taalstrijd tot communautaire conflicten: een selectie uit 35 jaar wetenschappelijk onderzoek*, Brussel, 2011.

VERMOTE, M. en VAN GOETHEM, G., *Honderd jaar socialisme 1885-1985: een terugblik*, Gent, 1985.

5.3.2 Artikels en bijdragen

BOEHME, O., 'Lode Craeybeckx - Vlaams socialisme en identiteit', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 36 (2006), 373-407.

BRUIJNS, R., 'De Dinaso-militie in het historisch perspectief van het Interbellum', M. CAILLIAU red., *Jaarboek Joris van Severen*, Ieper, 2016, 31-56.

CREVE, J., 'Jef Missoorten, de Vlaamse Militie en het Verdinaso', *Wetenschappelijke Tijdingen - Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, 1 (1998), 29-43.

DE WEVER, B., 'De schaduw van de leider', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1-2 (2001), 177-252.

GEVERS, L., 'The Catholic Church and the Flemish Movement', *Nationalism in Belgium: shifting identities, 1780-1995*, 1998, 110-118.

HEMMERIJCKX, R., 'Bert Van Hoorick: van flamingantisme naar communisme (deel II)', *Wetenschappelijke Tijdingen*, 3 (2003), 163-179.

HUNIN, J., 'Links van de Belgische Werkliedenpartij – Communisme in Antwerpen tussen de twee wereldoorlogen', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 25 (1995), 562-612.

LEEMANS, G., 'Herman Van den Reeck (1901-1920) en de anti-burgerlijke strekking in de Vlaamse Beweging na de Eerste Wereldoorlog', *Wetenschappelijke Tijdingen*, 2 (1995), 91-106.

VAN DEN BOSCH, P., 'Opbouwers zijn we! Het propagandabeleid van de Belgische Werkliedenpartij in het interbellum', *Brood & Rozen*, 4 (2007), 5-27.

VERMANDERE, M., 'Door gelijke drang bewogen? De socialistische partij en haar jeugdbeweging, 1886-1944', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 8 (2001), 225-256.

VOS, L., 'The Flemish National Question', *Nationalism in Belgium: shifting identities, 1780-1995*, 1998, 83-95.

WILS, L., 'Bormsverkiezing en Compromis des Belges', *Journal of Belgian History*, 4 (1973), 265-330.

5.3.3 Ongepubliceerde verhandelingen

DE BOCK, S., *Erkenning voor "onze helden van den IJzer"?*, Onuitgegeven masterthesis, Universiteit Gent, Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, 2009.

FERVAILLE, D., *L'Union Socialiste Antifasciste*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1982.

GODDERIS, J., *Oorlog aan de oorlog !? De houding van de Belgische Werkliedenpartij ten aanzien van het leger 1885 – 1914*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, Vakgroep Geschiedenis, 2004.

HEMERYCK, Y., *"Wij, Rode Valken, voelen ons deel van de socialistische gemeenschap!"*, Onuitgegeven masterthesis, Universiteit Gent, Vakgroep Geschiedenis, 2016.

KLIJN, A., *De houding van de Belgische Werklieden Partij en de Sociaal Democratische Arbeiderspartij tegenover het nationaal-socialisme*, Onuitgegeven doctoraatsthesis, Rijksuniversiteit Groningen, 1981.

MERGAN, S., *Stalinisme als bevrijding voor Vlaanderen: de "Vlaamse reflex" van Bert Van Hoorick binnen de naoorlogse KPB*, Onuitgegeven masterthesis, Rijksuniversiteit Gent, departement Geschiedenis, 2009.

VAN LERBERGE, R., *De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, 1976.

5.4 Websites

AMSAB, 2018 (<http://www.amsab.be>). Geraadpleegd op 1 november 2017.

BELGIUMWWII CEGESOMA, *Bruno De Wever - August Borms*, video, 15 september 2017 (<https://www.youtube.com/watch?v=soTgwEZNWbw>). Geraadpleegd op 23 februari 2018.

BF Ampersand En Tilde, 2009 (<http://ampersandentilde.blogspot.be/>). Geraadpleegd op 1 november 2017.

Blik op de wereld, 2018 (<http://www.blikopdewereld.nl/>). Geraadpleegd op 17 november 2017.

BOMBEEK, B. en VERHAEST, J., *Schamper*, 2017 (<http://www.schamper.ugent.be/>). Geraadpleegd op 2 november 2017.

[CAMILLE HUYSMANS], *Camille Huysmans: Tegen de stroom in*, video, 3 juni 2016 (<https://www.youtube.com/watch?v=NUmWelugRXU&t=18s>). Geraadpleegd op 30 maart 2018.

Canon Sociaal Werk, 2018 (<https://www.canonsociaalwerk.eu/be/>). Geraadpleegd op 1 november 2017.

CREVE, J., *Telenet*, (<https://www2.telenet.be/nl>). Geraadpleegd op 17 april 2018.

DE WILDE, M., [IN RESPECT OF MAURICE DE WILDE], *Het Verzet - De terugkeer van het verleden*, video, 3 augustus 2015 (<https://www.youtube.com/watch?v=MSPW3-XE8ME&t=407s>). Geraadpleegd op 3 april 2018.

DE WILDE, M., [IN RESPECT OF MAURICE DE WILDE], *Maurice De Wilde - De Nieuwe Orde (Episode 3 of 17)*, video, 1 maart 2015 (<https://www.youtube.com/watch?v=jCSLZi99Jck&t=914s>). Geraadpleegd op 15 april 2018.

DE WILDE, M., [IN RESPECT OF MAURICE DE WILDE], *Maurice De Wilde - De Nieuwe Orde (Episode 16 of 17)*, video, 21 maart 2015 (<https://www.youtube.com/watch?v=ag75otc1yo0>). Geraadpleegd op 15 april 2018.

DRABBE, K., *Doorbraak*, 2016 (<http://www.doorbraak.be>). Geraadpleegd op 6 november 2017.

Ethesis, (<http://www.ethesis.net/>). Geraadpleegd op 17 november 2017.

Encyclopex, (<https://www.encyclopex.com/>). Geraadpleegd op 23 maart 2018.

Het Nieuwsblad, 2018 (<https://www.nieuwsblad.be/>). Geraadpleegd op 13 november 2017.

Ibzdgip.fgov, (<http://www.ibzdgip.fgov.be/result/nl/main.html>). Geraadpleegd op 6 november 2017.

Jozef Chalmet (1897-1962) Onze man uit het noorden, (<http://www.jozefchalmet.be/index.html>). Geraadpleegd op 13 april 2018.

Liberaal Archief, 2018 (<https://www.liberas.eu/>). Geraadpleegd op 10 oktober 2017.

Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, (<http://theater.ua.ac.be/nevb/index.html>). Geraadpleegd op 3 november 2017.

Schrijversgewijs, 2018 (<http://schrijversgewijs.be>). Geraadpleegd op 1 november 2017.

Uilekot, 2007 (<http://www.uilekot.org>). Geraadpleegd op 1 november 2017.

Universiteit Gent, 2018 (<http://research.flw.ugent.be>). Geraadpleegd op 1 november 2017.

Vlaams-socialistische Beweging, 2018 (<http://www.v-sb.net/>). Geraadpleegd op 1 november 2017.